Paweł Szymon Towpik

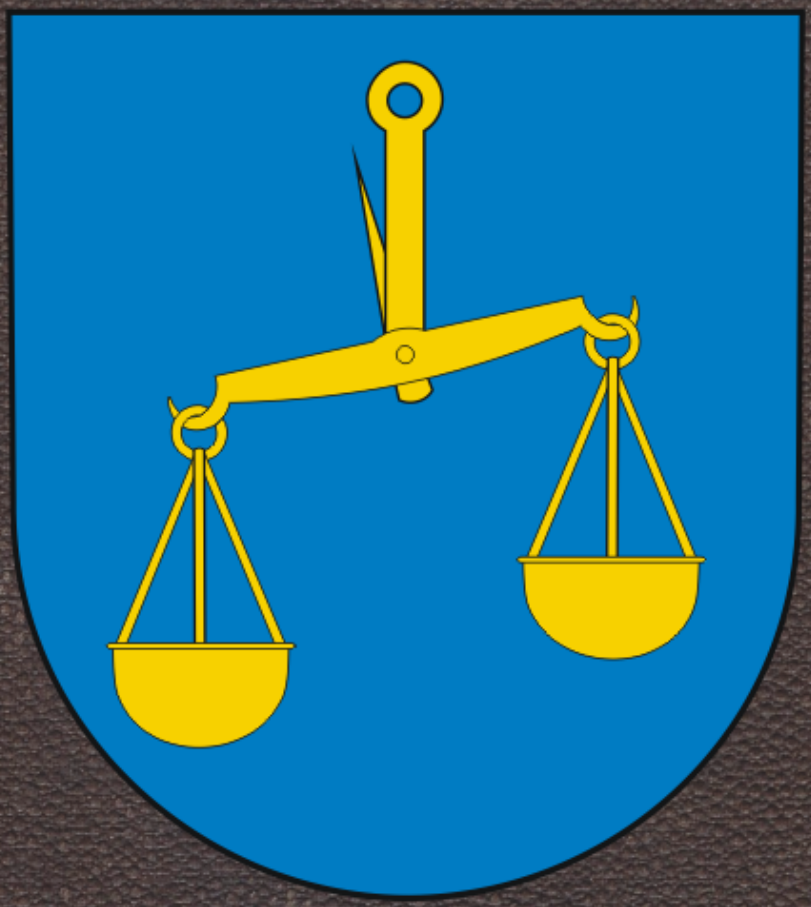

Herb, pieczęcie, weksylia i odznaka honorowa Gminy Gaworzyce

Paweł Szymon Towpik

Herb, pieczęcie, weksylia i odznaka honorowa Gminy Gaworzyce

Zielona Góra - Ochla 2015

Projekt herbu, pieczęci, weksyliów
i odznaki honorowej Gminy Gaworzyce:

Tomasz Steifer i Paweł Szymon Towpik

Projekt okładki:

Tomasz Steifer

UWAGA! Wszystkie zamieszczone w niniejszym opracowaniu wizerunki herbów, pieczęci i flag (za wyjątkiem: zdjęć pieczęci z zasobów A.P. w Zielonej Górze i A.P. we Wrocławiu, autorstwa Pawła Szymona Towpika oraz grafik nowoprojektowanych herbu, pieczęci i weksyliów dla gminy Gaworzyce, autorstwa Tomasza Steifera i Pawła Szymona Towpika), a także wszystkie zdjęcia, przy których nie ma podanego źródła w przypisie, są dostępne publicznie, na zasadach wolnej licencji i pochodzą ze zbiorów Wikipedia Commons (aktualność zbiorów – 1 maj 2015 r.). Autor niniejszej publikacji uprzejmie dziękuje za możliwość skorzystania z nich.

Korekta:

Dominika Towpik

Niniejsza pozycja jest publikacją elektroniczną opracowania projektowego nowej symboliki Gminy Gaworzyce, powstałego w Ośrodku Badań Genealogiczno-Heraldycznych i Regionalnych “HISTORIAE” w Ochli, z inicjatywy oraz dzięki środkom finansowym Urzędu Gminy Gaworzyce.

Rozdziały: II, III, IV, V, VI niniejszego opracowania {jako cześć opisowa do zaprojektowanych symboli}
© Gmina Gaworzyce, 2015
© Ośrodek Badań Genealogiczno-Heraldycznych i Regionalnych “HISTORIAE” & Paweł Szymon Towpik

Rozdziały: I, VII niniejszego opracowania {jako informacje poszerzające wiedzę o historii terenów gminy Gaworzyce oraz motywach przewodnich przy projektowaniu jej symboli}
© Ośrodek Badań Genealogiczno-Heraldycznych i Regionalnych “HISTORIAE” & Paweł Szymon Towpik, 2015

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, rozpowszechnianie, publiczne udostępnianie i sprzedaż, zarówno w formie drukowanej, jak i elektronicznej, całości lub części niniejszej publikacji, bez pisemnej zgody wymienionych powyżej właścicieli praw jest zabronione.

ISBN 978-83-64574-02-3

Wydanie I - elektroniczne.

Wydawnictwo Ośrodka Badań “HISTORIAE”

Wstęp

Gmina Gaworzyce przez lata posługiwała się logo, którego wizerunek w dalekim stopniu odbiega od podstawowych zasad heraldyki samorządowej. W związku z powyższym powstała inicjatywa stworzenia herbu gminy, który w pełni odpowiadałby tym zasadom. Jednocześnie na podstawie herbu należało zaprojektować stosowne weksylia i pieczęcie gminy oraz odznakę honorową. Działania te zostały poprzedzone stosowną kwerendą źródłową, zarówno jeśli chodzi o historię miejscowości wchodzących w skład gminy, jak i jej współczesną charakterystykę, a także istniejące plany przyszłego jej rozwoju. Korzystano więc z oryginalnych dokumentów archiwalnych (w zbiorach Archiwum Państwowego w Zielonej Górze i we Wrocławiu), także wydanych drukiem regestów i edycji źródłowych (np. wielotomowy *Codex Diplomaticus Silesiae*, czy *Visitationsberichte der Diözese Breslau*), opracowań książkowych (monografii, herbarzy, informatorów), rejestrów zabytków (np. opracowań Hansa Lutscha, Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu i Narodowego Instytutu Dziedzictwa), współczesnych dokumentów Urzędu Gminy Gaworzyce oraz wielu innych źródeł. Zebrane informacje zostały dokładnie przeanalizowane pod kątem ewentualnych odniesień heraldycznych. Szczególną uwagę zwrócono na:

- tradycje heraldyki samorządowej na terenie gminy i jej okolic (herby i pieczęcie: gminne, miejskie, majątkowe, sądowe itp.);
- historyczną i współczesną przynależność administracyjną terenów gminy (w tym heraldykę związaną z nadrzędnymi dla tych terenów jednostkami administracyjnymi);
- przynależność parafialną (w tym dawne pieczęcie parafialne) i lokalne kulty świętych;
- zamieszkujące, czy jedynie posiadające tu swoje dobra, rycerskie i szlacheckie rody (w tym także posiadane przez nich herby);
- ważne lokalne wydarzenia historyczne;
- lokalne legendy;
- szczególne tradycje pielęgnowane w gminie;
- genezę poszczególnych miejscowości i etymologię ich nazw;
- zabytki znajdujące się na terenie gminy;
- współczesną charakterystykę społeczną, gospodarczą i przyrodniczą gminy;
- plany przyszłego rozwoju gminy.

Niniejsze opracowanie przedstawia nowy herb Gminy Gaworzyce oraz wykonane na jego podstawie: pieczęć gminną, pieczęć wójtowską, pieczęć radziecką, flagę heraldyczną, flagę w układzie stolikowym, baner oraz odznakę honorowej „Za zasługi dla Gminy Gaworzyce". Wszystkie gminne symbole zostały zaprojektowane zgodnie z zasadami polskiej heraldyki,

sfragistyki, weksylologii i falerystyki samorządowej, jak i ogólnymi zasadami klasycznej heraldyki europejskiej.

Autorami projektów wszystkich nowych symboli są:

- mgr inż. Paweł Szymon Towpik, historyk, doktorant Uniwersytetu Zielonogórskiego, m.in. członek Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz współzałożyciel i sekretarz Polskiej Wspólnoty Heraldycznej;
- mgr Tomasz Steifer, artysta plastyk, heraldyk, m.in. członek-współzałożyciel Polskiego Towarzystwa Heraldycznego oraz współzałożyciel i wiceprzewodniczący Polskiej Wspólnoty Heraldycznej.

Tomasz Steifer jest także wykonawcą wzorcowych przedstawień nowozaprojektowanych symboli w grafice wektorowej (pliki CDR), zaś Paweł Szymon Towpik jest autorem niniejszego opracowania p.t. *Herb, pieczęcie, weksylia i odznaka honorowa Gminy Gaworzyce.*

Spis treści

I. Wybrane kierunki poszukiwań motywów do projektu herbu gminy Gaworzyce……6-79
1. Krótka charakterystyka demograficzna, gospodarcza i geograficzno-przyrodnicza…….6
2. Najwcześniejsze wzmianki i etymologia nazw miejscowości……..9
3. Historyczna przynależność państwowa i administracyjna……..19
4. Dawna sfragistyka i heraldyka samorządowa rejonu Gaworzyc…….....29
5. Przynależność parafialna i lokalne kulty świętych…….....38
6. Dawna własność klasztorna……..……..41
7. Heraldyka lokalnych rodów szlacheckich…….....43
8. Wybrane zabytki…….54
9. Szczególne lokalne wydarzenia i tradycje……..71
10. Lokalne podania i legendy……77
II. Nowy herb gminy Gaworzyce……..80-84
1. Wzorcowy wizerunek herbu gminy Gaworzyce i jego blazonowanie……...80
2. Opisanie symboliki tarczy i godła oraz ich barw……..……...81
3. Sposób wykreślenia tarczy herbowej……..83
4. Wersja szrafowana herbu gminy Gaworzyce……..……...84
5. Wersja konturowa herbu gminy Gaworzyce……..……84
6. Wersja herbu gminy Gaworzyce w odcieniach szarości (8 bitów) ……...84
III. Nowe pieczęcie gminy Gaworzyce…….85-87
1. Wzorcowy wizerunek pieczęci gminnej……85
2. Wzorcowy wizerunek pieczęci wójtowskiej……...86
3. Wzorcowy wizerunek pieczęci radzieckiej……87
IV. Weksylia gminy Gaworzyce……...88-90
1. Wzorcowy wizerunek i proporcje flagi heraldycznej gminy Gaworzyce……..88
2. Wzorcowy wizerunek i proporcje flagi stolikowej gminy Gaworzyce……..89
3. Wzorcowy wizerunek i proporcje banera gminy Gaworzyce w proporcji 1:4……...90
V. Regulamin używania symboli gminy Gaworzyce……91-94
VI. Odznaka honorowa gminy Gaworzyce…….95-109
1. Wzorcowy wizerunek, wymiarowanie i określenie barw Odznaki ……95
2. Opisanie wyglądu i materiałów wykonania elementów Odznaki ……..98
3. Symbolika Odznaki ……98
4. Regulamin przyznawania, sposobu noszenia i pozbawiania Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce oraz zasady powoływania i kompetencje Komisji Odznaki.....100
VII. Wybrane źródła i opracowania……...110-120

I. Wybrane kierunki poszukiwań motywów do projektu herbu gminy Gaworzyce

1. Krótka charakterystyka demograficzna, gospodarcza i geograficzno-przyrodnicza

Gmina Gaworzyce położona jest w powiecie polkowickim, województwie dolnośląskim. Zajmuje powierzchnię niespełna 77 km^2 (7699 ha), na której znajduje się 13 sołectw: Dalków, Dzików, Gaworzyce, Gostyń, Grabik, Kłobuczyn, Korytów, Koźlice, Kurów Wielki, Mieszków, Śrem, Wierzchowice, Witanowice, łącznie zamieszkanych przez 4020 osób (w tym 2008 mężczyzn i 2012 kobiet). Średnia gęstość zaludnienia dla gminy wynosi więc nieco ponad 52 osoby na km^2, jednak aż około 1750 osób (a więc około 43% całej populacji) zamieszkuje w Gaworzycach, będących największą wsią tej gminy. Sama zaś gmina jest w powiecie najmniejsza, tak pod względem zajmowanej powierzchni, jak i ilości mieszkańców[1].

Około 70% terenów gminy jest własnością osób fizycznych, pozostałe zaś należą do osób prawnych (Agencji Nieruchomości Rolnych i Nadleśnictwa Głogów i innych). Aż 63 % obszaru gminy stanowią użytki rolne (w tym: grunty orne 86,2%, łąki i pastwiska 13,4%, sady 0,4%), 17,7% lasy i grunty leśne, 3,6% grunty pod zabudowaniami i drogi oraz 15,7% pozostałe (m.in. użytki ekologiczne i nieużytki). Mieszkańcy gminy zajmują się przede wszystkim rolnictwem, w dalszej zaś kolejności utrzymują się z działalności handlowej i usługowej. Jest tu 516 gospodarstw rolnych, przy czym niemal 80% z nich posiada do 10 ha powierzchni, 17 % od 10 do 50 ha i niespełna 3% powyżej 50 ha (w tym 5 gospodarstw z areałem powyżej 100 ha)[2]. W strukturze zasiewów dominuje uprawa zbóż ok. 82% upraw, ziemniaków ok. 10% oraz mniejsze ilości rzepaku, kukurydzy i buraków cukrowych. Produkcja zwierzęca to przede wszystkim: trzoda chlewna, która hodowana jest w 24% gospodarstw, drób w 14% i w 12%, bydło[3]. Rozwojowi gospodarczemu sprzyja przecinająca gminę droga krajowa nr 3 (Wrocław - Zielona Góra).

Średnia roczna temperatura dla Gaworzyc wynosi 8°C, najcieplejszym miesiącem jest lipiec ze średnią temperaturą +17,5^{o}C, zaś najchłodniejszym styczeń ze średnią -1,1^{o}C. Okres wegetacyjny trwa ponad 100 dni. Średnia roczna suma opadów atmosferycznych wynosi 614 mm i najwięcej jest ich w okresie lipca. Udział poszczególnych klas bonitacyjnych dla gruntów gminy Gaworzyce jest następujący: I kl. 3%, II kl. 13,3%, III kl. 32,7%, IV kl. 30%, V kl.

---

[1] *Stan i struktura w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 30 VI 2014 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014, s. 48; Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2014 r., GUS, Warszawa 2014, s. 62.

[2] Wg danych uzyskanych z Urzędu Gminy Gaworzyce w lipcu 2015 roku.

[3] *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Gaworzyce*, Załącznik nr 1 do Uchwały Nr XI/65/2011 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 29 grudnia 2011 r. (dalej: SUiKZPGG), s. 19-21. Dane z 2002 roku.

19,6% i VI kl. 1,4%, przy czym w części pn. gminy dominują gleby o wyższej, zaś w części południowej o niższej bonitacji[4].

Geograficznie tereny gminy znajdują się w środkowym paśmie Wzgórz Dalkowskich (nazwa od wsi Dalków), zwanych też w ich najwyższej partii Górami Kocimi, które z kolei stanowią część pasma wzniesień Wału Trzebnickiego. Gmina posiada duże walory krajobrazowe, szczególnie w części północnej, bogatej w malownicze zalesione wzniesienia przecięte jarami i wąwozami (względne różnice wysokości dochodzą tam do 65 m), ale też i od południa, gdzie wchodzi w obręb Przemkowskiego Parku Krajobrazowego. Najwyższe wzniesienie na terenie gminy to Góra Dalkowska leżąca 217 m n.p.m.[5]. W granicach gminy znajduje się rezerwat przyrody Dalkowskie Jary o powierzchni 36 ha, gdzie różnice wysokości przekraczają 60 m. Funkcjonuje także sieć szlaków turystycznych: pieszych (czarny), rowerowych (niebieski) i konnych (pomarańczowy)[6].

Zarys granic i lokalizacja miejscowości gminy Gaworzyce[7].

[4] SUiKZPGG, s. 14-15.

[5] Najwyższym punktem Wzgórz Dalkowskich jest góra Ustronie (zwana też Górą Jasia), która ma 230 m n.p.m. i znajduje się na terenie sąsiedniej gminy Jerzmanowa.

[6] *Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 11 lipca 2014 r. w sprawie rezerwatu przyrody „Dalkowskie Jary”*, Dziennik Urzędowy Województwa Dolnośląskiego, Wrocław, dnia 15 lipca 2014 r., poz. 3247; http://pl.wikipedia.org/wiki/Rezerwat_przyrody_Dalkowskie_Jary [dostęp: 01.05.2015]; http://www.dzpk.pl/pl/parki-krajobrazowe/93-przemkowski-park-krajobrazowy.html [dostęp: 01.05.2015]; Antoni Bok, *Grzbiet Dalkowski*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej” (dalej: EZG), z. 62-63, Głogów 2006, s. 8-10; tenże, *Wzgórza Dalkowskie*, tamże, s. 39-40; tenże, *Związek Gmin Zagłębia Miedziowego. Przewodnik przyrodniczo-turystyczny* (dalej: *ZGZM Przewodnik…*), Polkowice 2006.

[7] Materiały Urzędu Gminy Gaworzyce.

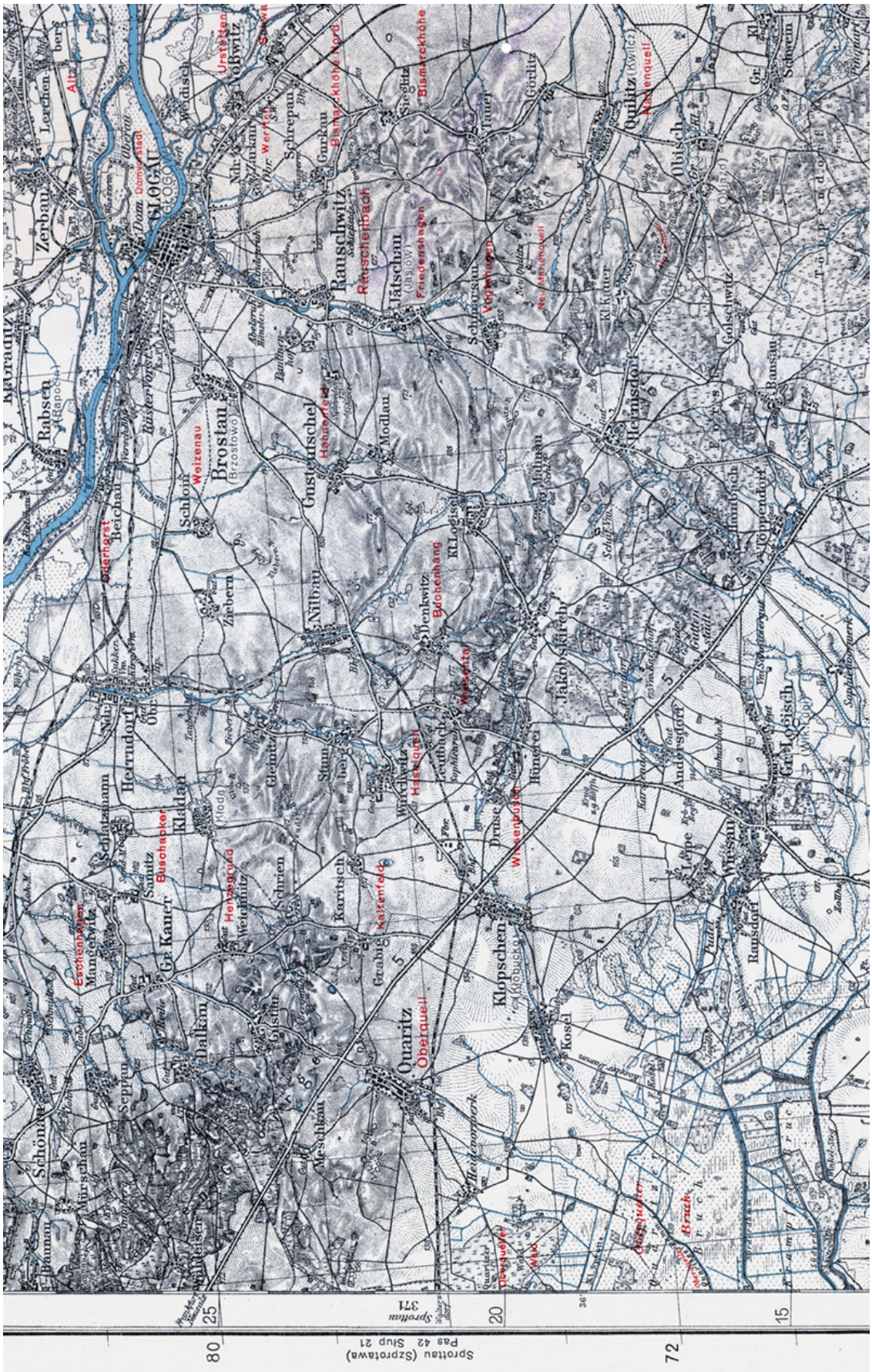

Mapa topograficzna rejonu Gaworzyc wg stanu z 1937 r.[8].

[8] Fragment Mapy Taktycznej Polski: Arkusz nr 372 *Glogau* (Głogów - pas 42 słup 22), skala 1:100000, wyd. Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1933 /wyd. na podstawie MT z 1930 r./ i 1939 /wyd. wznowione z nadrukiem zmienionych nazw na podstawie mapy niemieckiej z 1937 r./ (dalej: Mapa WIG, *Glogau* 1:100 000).

2. Najwcześniejsze wzmianki i etymologia nazw miejscowości

Warto prześledzić najwcześniejsze wzmiankowanie poszczególnych miejscowości gminy Gaworzyce, różną pisownię ich nazw na przestrzeni wieków, a niekiedy zupełne zmiany tych nazw oraz prawdopodobną ich etymologię.

Dalków (niem. Dalkau), wieś założona w średniowieczu i wzmiankowana od tego czasu w źródłach jako: *Dalcow* 1300 r.[9]; *Dalcowo* ≤1305 r.[10]; *Dalkow* 1360, 1415 r.[11]; *Dalkaw* 1406 r.[12]; *Dalke* 1544 r.[13]; *Dalckaw* 1670 r.[14]; *Dalckau* 1681 r.[15]; *Dalcke* 1500, 1671, 1687/1688 r.[16]; *Dolckau* 1727 r.[17]; *Dalkau* 1718, 1791 i dalej do 1945 r.[18]. W II połowie XIX w. podawana przez polskich badaczy jako *Dalkowo*[19] oraz *Dalków*[20]. Ta pierwsza nazwa funkcjonowała

---

[9] *Codex Diplomaticus Silesiae* (dalej: CDS), t. 24: *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. I. Die Kreise Grünberg und Freystadt*, opr. Konrad Wutke, Breslau 1908, s. 161, poz. 1.

[10] *Tamże*, t. 14: *Liber Fundationis Episcopatus Vratislaviensis*, opr. H. Markgraf, Wilhelm J. Schulte, Breslau 1889, s. 155, poz. 170. Uwaga! Sam wydawca datował powstanie *Księgi uposażeń biskupstwa wrocławskiego* na 1305 rok, a więc za pasterzowania Henryka z Wierzbna, który był biskupem wrocławskim od 1302 r. Część jednak badaczy uważa (przede wszystkim ze względu na braki miejscowości, o których z innych dokumentów wiadomo, że już istniały), że księga ta powstała wcześniej i mogło to mieć miejsce z inicjatywy biskupa krakowskiego Jana Muskaty, który do 1293 r. miał pełnić obowiązki poborcy świętopietrza w metropolii gnieźnieńskiej, której podporządkowana była także diecezja wrocławska.

[11] *Tamże*, t. 14, s. 155, przypis 170 (1360 r.); *tamże*, t. 32: *Die Inventare der Nichtstaatlichen Archive Schlesiens Kreis Sagan*, opr. Erich Graber, Breslau 1927, s. 47, poz. 18 (1415 r.).

[12] Johan G. Knie, *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien* (dalej: J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*…), Breslau 1845, s. 88.

[13] CDS, t. 24, s. 85, poz. 93.

[14] Josef Jungnitz, *Veröffentlichungen aus dem Fürstbischöflichen Diözesan-Archiven zu Breslau*, t. 3: *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Glogau* (dalej: J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…), Breslau 1907, s. 53.

[15] Jarosław Kuczer, Wojciech Strzyżewski, *Spisy dóbr ziemskich księstwa głogowskiego z lat 1671-1727* (dalej: J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*...), Warszawa 2007, s. 86.

[16] CDS, t. 28: *Die Inventare der Nichtstaatlichen Archive Schlesiens, II. Kreis und Stadt Glogau*, opr. Konrad Wutke, Breslau 1915, s. 265, poz. 13 (1500 r.); J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 58 (1671 r.); J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 373 (1687/1688 r.).

[17] J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 119.

[18] *Tamże*, s. 109 (1718 r.); Friedrich Albert Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien* (dalej: F. A. Zimmermann, *Beyträge*...), t. 10, Brieg 1791, s. 257 (1791 r.); Weigel Johann A. V., *Geographische, naturhistorische und technologische Beschreibung des souverainen Herzogthums Schlesien* (dalej: J. A. Weigel, *Geographische*...), t. 5: *Die Furstenthumer Liegnitz, Wolhlau und Glogau*, Himburgische Buchhandlung, Berlin 1802, s. 204-205 (błądnie: *Dalkan* 1802 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*…, s. 88 (1845 r.); *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (dalej: SGKPiIKS), red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Wawelski, t. I, Warszawa 1880, s. 896 (1880 r.); Topographische Karte (Meßtischblatt Ostdeutschland) skala 1:25 000, arkusz *Quaritz*, wyd. Königlich-Preussische Landesaufnahme ok. 1893 r. (dalej: Mapa *Quaritz* 1:25000); Józef Mycielski, *Pierwotne słowiańskie nazwiska miejscowości na Szlązku Pruskim* (dalej: J. Mycielski, *Pierwotne*…), Poznań 1900, s. 22; Mapa WIG, *Glogau* 1:100 000 (1937 r.); *Heimatkalender für den Stadt= und Landkreis Glogau 1942* (dalej: *Heimatkalender 1942*...), s. 148 (1942 r.).

[19] Konstantin Damroth, *Die älteren Ortsnamen Schlesiens, ihre Entstehung und Bedeutung : Mit einem Anhange über die schlesisch-polnischen Personennamen : Beiträge zur schlesischen Geschichte und Volkskunde* (dalej: K. Damroth, *Die älteren*…), Beuthen 1896, s. 58; J. Mycielski, *Pierwotne*…, s. 22 (1900 r.).

[20] SGKPiIKS, t. I, Warszawa 1880, s. 896; także nazwa współcześnie obowiązująca.

krótko po II wojnie światowej[21] i ustąpiła wersji dziś obowiązującej[22]. Nazwę miejscowości prawdopodobnie należy wywodzić od słowa *daleko*, które określałoby wieś jako 'daleko położoną'. Może też pochodzić od imienia *Dalek*, a więc byłaby to 'wieś Dalka'[23]. Człowiek ten mógł być najprędzej założycielem wsi, np. jej fundatorem (właścicielem przekazującym ziemię i środki finansowe na założenie wsi), albo zasadźcą (organizatorem wsi, który bezpośrednio już przygotowywał teren, pozyskiwał sadników, pośredniczył pomiędzy nimi a właścicielem), ten drugi zazwyczaj zostawał też pierwszym sołtysem. Nie jest też wykluczone, że może to być imię pierwszego sprowadzonego człowieka, od którego zaczęła się wieś, albo nawet mieszkającego tam jeszcze przed założeniem wsi[24].

Dzików (niem. Heidevorwerk), osada wzmiankowana późno, najpierw z nazwą *Heideforwerck* 1687/1688 r.[25], a następnie *Heidevorwerk* 1791 i tak do 1945 r.[26]. Niemieckie *Heide* może oznaczać słowo 'puszcza', lub 'wrzosowisko', ale jest to też imię żeńskie, natomiast *Vorwerk* to 'folwark'. Mógł to więc być: 'leśny folwark', 'wrzosowy folwark', 'folwark pani Heide'[27]. Natomiast nazwa Dzików powstała dopiero po II wojnie światowej, prawdopodobnie bez jakiegokolwiek historycznego związku[28].

Gaworzyce (niem. Quaritz, Oberquell), wieś założona w średniowieczu i wzmiankowana w źródłach jako: 1276 i 1291 r.[29]; *Quaricz* 1331, 1340, 1388, 1393, 1405, 1427-1428, 1436, 1448, 1453 r.[30]; *Quaritcz* 1467 r.[31]; *Qwaricz* 1334 r.[32]; *Kuaritz* 1518 r.[33]; *Quaricensi* 1687/1688 r.[34];

---

[21] Mapa Polski, skala 1:500 000, arkusz nr 5: *Legnica*, wyd. Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1947 (dalej: Mapa WIG, Legnica 1:50000).

[22] *Spis miejscowości Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej* (dalej: *Spis* PRL), Warszawa 1967, s. 196.

[23] Heinrich Adamy, *Die schlesischen Ortsnamen, ihre Entstehung und Bedeutung. Ein Bild aus der Vorzeit.* (dalej: H. Adamy, *Die schlesischen*…), Breslau 1888, s. 28; *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska* (dalej: SENGŚ), red. Stanisław Rospond i Henryk Borek, t. 2: C-E, Warszawa-Wrocław 1985, s. 80-81.

[24] Wszędzie tam, gdzie przy wyjaśnianiu etymologii nazwy danej wsi, pojawi się jakieś imię, należy je przypisywać w pierwszej kolejności właśnie tej kategorii osobom.

[25] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*..., t. 3, s. 369.

[26] F. A. Zimmermann, *Beyträge*..., t. 10, s. 264 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische*..., s. 206-207 (1802 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*…, s. 215 (1845 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000; Mapa WIG, *Glogau* 1:100000; *Einwohnerbuch für Stadt und Kreis* (dalej: *Einwohnerbuch 1943*…), wyd. 26, Glogau 1943, s. VI,90.

[27] Słowo *Heide* jest też tłumaczone jako 'gaj', patrz: SENGŚ, t. 2, s. 163.

[28] *Spis* PRL, s. 258.

[29] W 1276 r. miał być wzmiankowany sołtys z Gaworzyc, natomiast w 1291 r. Teodoryk z Gaworzyc był lokatorem i pierwszym wójtem Polkowic. Forma zapisu nazwy miejscowości obecnie nieznana (oba dokumenty lub ich edycje w trakcie poszukiwań), patrz: Hans Lutsch, *Die Kunstdenkmäler des Reg.-Bezirks Liegnitz* (dalej: H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*…), [z serii:] *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*, t. 3: Breslau 1891, s. 52; Julius Blaschke, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes* (dalej: J. Blaschke, *Geschichte*…), Glogau 1913, s. 53.

[30] CDS, t. 22: *Regesten zur schlesischen Geschichte, 1327 – 1333*, opr. Colmar Grünhagen, Conrad Wutke, Breslau 1903, s. 125-126, poz. 5033 (1331 r.); *tamże*, t. 28, s. 22, poz. 71 (1340 r.); s. 38, poz. 140-141 (2 x 1388 r.); s. 39-40, poz. 147 (1393 r.); s. 46, poz. 180 (1405 r.); s. 70, poz. 315 i 318 (1428 r.), s. 251, poz. 1 (1436 r.),

Quaritz 1323, 1421, 1482, 1554 i dalej do 1936 r.[35]. W latach 1937-1945 pod nazwą *Oberquell*[36]. Tuż po II wojnie światowej wieś nazywała się *Chwarzyce*, używano również formy *Kwarzec*, a w 1947 r. obowiązywała już nazwa *Gaworzyce*[37]. Stacja kolejowa funkcjonowała także pod nazwą *Krynica Głogowska*[38]. Etymologia nazwy wsi niejasna. Niemieckie publikacje widzą w nazwie odniesienie do charakteru powierzchni, a dokładnie do słowa *Quark*, czyli z niemieckiego 'błoto'. Nie można też wykluczyć niemieckiego słowa *Quarre*, czyli 'płaczliwe dziecko' lub 'zrzędna kobieta', albo od *quarren*, czyli 'skrzeczeć'. Te dwie ostatni możliwości zdają się zbliżać do wersji polskich językoznawców, wywodzących nazwę wsi od słowa *gawor*, czy też *gaworzyć*, a więc 'mówić', względnie 'podnosić wrzask' - z tej interpretacji wzięła się najprawdopodobniej obecna nazwa. Za tym idzie też wersja o pochodzeniu od nazwy osobowej typu *Gawor* lub *Gowor*[39].

Gostyń (niem. Gustau), wieś powstała w średniowieczu, w źródłach wzmiankowana jako: *Gostyn* ≤1305 r.[40]; *Gustime* 1360 r.[41]; *Gostaw* 1414, 1432 r.[42]; *Goste* 1495-1496 r.[43]; *Guste* 1499 r.[44]; *Gustaw* 1607, 1670 r.[45]; *Gustau* od 1671 po 1945 r.[46]. Po II wojnie światowej

---

poz. 2 (1448 r.), poz. 3 (1453 r.); *tamże*, t. 30: *Regesten zur schlesischen Geschichte, 1338 – 1342*, opr. Konrad Wutke i Erich Randt, cz. 2: Breslau 1930, s. 135-136, poz. 6500 (1340 r.).

[31] *Tamże*, t. 28, s. 113, poz. 608.

[32] *Tamże*, t. 29: *Regesten zur schlesischen Geschichte, 1334 – 1337*, opr. Konrad Wutke, Erich Randt, Hans Bellee, Breslau 1923, s. 4, poz. 5296.

[33] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*..., t. 3, s. 6.

[34] *Tamże*, t. 3, s. 368, 371.

[35] CDS, t. 18: *Regesten zur schlesischen Geschichte, 1316 – 1326*, opr. C. Grünhagen i C. Wutke, Breslau 1898, s. 219 (1323 r.); *tamże*, t. 28, s. 60, poz. 263 (1421 r.); s. 246, przypis (1554 r.); s. 250, F.A.D. poz. 1 (1482 r.); s. 251, poz. 7 (1599 r.), poz. 8 (1600 r.) i poz. 9 (1696, 1733 r.); s. 252, poz. 1 (1599 r.); *tamże*, t. 32, s. 70, poz. 142 (1594 r.); s. 71, poz. 150-151 (1618 r.); J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 60, 90, 109, 121 (1671, 1681, 1718, 1727 r.); J. Jungnitz, *Visitationsberichte*..., t. 3, s. 3-4, 19 (1580 r.); s. 56-57 (1670 r.), s. 368 (1687/1688); F. A. Zimmermann, *Beyträge*..., t. 10, s. 284 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische*..., t. 5, s. 203 (1802 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*..., s. 520 (1845 r.); SGKPiIKS, t. 9, s. 336 (1888 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000 (ok.1893 r.); J. Mycielski, *Pierwotne*..., s. 79 (1900 r.).

[36] Mapa WIG, *Glogau* 1:100000; *Heimatkalender 1942*..., s. 151; Wojciech Pasterniak, Hieronim Szczegóła, *Słownik nazw geograficznych Ziemi Lubuskiej - województwo zielonogórskie* (dalej: W. Pasterniak, H. Szczegóła, *Słownik*...), Zielona Góra 1963, s. 26, 124.

[37] Mapa WIG, Legnica 1:500000; *Spis* PRL, s. 282.

[38] Antoni Bok, *Gaworzyce*, EZG, z. 70, wyd. internetowe 2009 (dalej: A. Bok, *Gaworzyce*), patrz: http://www.glogow.pl/ezg/index.php/Gaworzyce [dostęp: 01.05.2015].

[39] H. Adamy, *Die schlesischen*..., s. 114; Stanisław Rospond, *Patronimiczne nazwy miejscowe na Śląsku* (dalej: S. Rospond, *Patronimiczne*...), Wrocław 1964, s. 112; SENGŚ, t. 3: F-G, red. Stanisław Rospond i Henryk Borek, Warszawa-Wrocław 1986, s. 28; Stanisław Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL* (dalej: S. Rospond, *Słownik*...), Wrocław 1984, s. 86.

[40] CDS, t. 14, s. 154.

[41] *Tamże*, t. 14, s. 154, przyp. 154.

[42] *Tamże*, t. 32, s. 47, poz. 17 (1414 r.); *tamże*, t. 28, s. 75, poz. 345 (1432 r.).

[43] *Tamże*, t. 24, s. 21, poz. 7 (1495 r.); 107, poz. 7 (1496 r.); 119, poz. 7 (1495 r.).

[44] *Tamże*, t. 28, s. 265, poz. 12.

przyjęto polską wersję *Gostyń*[47]. W nazwie wsi możemy dopatrywać się słowa *gościniec*, czyli 'zajazd', 'gospoda', 'tawerna', co może sugerować, że obiekt taki dał jej początek. Możliwe też, że chodzi o średniowieczne imię *Gostyn*, względnie *Gościn* lub *Gost*[48].

Grabik (niem. Grabig, Kaltenfeld), wieś założona w średniowieczu i wzmiankowana w źródłach jako: *Grabik* 1323, 1338, 1341, 1357, 1366 r.[49]; *Grabek* 1335/1342 r.[50]; *Grabeg* 1333, 1376 r.[51]; *Grab*, *Grabis, Grabigk* 1580 r.[52]; *Grabigen* 1687/1688 r.[53]; *Grabisch* 1791, 1802 r.[54]; *Grabig* już w 1426 i 1468, 1578, 1670, 1687/1688, 1671, 1718, 1727, 1845 i dalej do 1936 r.[55]. W latach 1937-1945 pod nową nazwą *Kaltenfeld*[56]. Jako *Grabik* występuje w polskich opracowaniach już w XIX w. i taką też przyjęto po II wojnie światowej[57]. Nazwa prawdopodobnie powstała od słowa *grab*, czyli gatunku drzew[58], które mogły tam niegdyś licznie rosnąć, ale nie można też zupełnie wykluczyć pochodzenia od niemieckiego słowa *Grab*, czyli 'grób', 'mogiła'.

Kłobuczyn (niem. Klopschen), wieś również o średniowiecznej genezie, odnotowywana źródłach jako: *Clobucsco* 1222 r.[59]; *Clopschzen* 1232 r.[60]; *Clobucyn* 1244, 1384, 1386, 1425,

---

[45] *Tamże*, t. 24, s. 204, poz. 37 (1607 r.); J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 353 (1670 r.).

[46] J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 59 (1671 r.), 92 (1681 r.), 110 (1718 r.), 119 (1728 r.); J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 375 (1687/1688 r.); CDS, t. 24, s. 113 (1715 r.); F. A. Zimmermann, *Beyträge*..., t. 10, s. 264 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische*..., t. 5, s. 205-207 (1802 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*..., s. 195 (1845 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000 (ok.1893 r.); J. Mycielski, *Pierwotne*…, s. 25, 64 (1900 r.); Mapa WIG, *Glogau* 1:100000 (1937 r.); *Heimatkalender 1942*..., s. 149 (1942 r.).

[47] Zapis w polskim brzmieniu już u: J. Mycielski, *Pierwotne*…, Poznań 1900, s. 25, 64. *Spis* PRL, s. 310.

[48] H. Adamy, *Die schlesischen*..., s. 79; K. Damroth, *Die älteren*…, s. 62; SENGŚ, t. 3, s. 72-73.

[49] CDS, t. 18, s. 219, poz. 4255 (1323 r.); *tamże*, t. 30, cz. 1, Breslau 1925, s. 40, poz. 6160 (1338 r.) i przypis do niej (1357 r.); s. 41, poz. 6162-6163 (1338 r.); s. 201-202, poz. 6705 (1341 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*…, s. 175 (1366 r.).

[50] CDS, t. 29: *Regesten zur schlesischen Geschichte, 1334 – 1337*, opr. K.Wutke, Breslau 1923, s. 35, poz. 5409.

[51] K. Damroth, *Die älteren*…, s. 168.

[52] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 2 (*Grab*), s. 4 (*Grabis*), 19, (*Grabigk*).

[53] *Tamże*, t. 3, s. 371-372.

[54] F. A. Zimmermann, *Beyträge*..., t. 10, s. 261 (1791 r.); J. Weigel, *Geographische*..., t. 5, s. 206-207 (1802 r.).

[55] CDS, t. 24, s. 67, poz. 303 (1426 r.), s. 113, poz. 613 (1468 r.), s. 121, poz. 15 (1578 r.); J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 57 (1670 r.), s. 367 (1687/1688 r.); J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 59 (1671 r.), s. 74 (1681 r.), s. 107 (1718 r.), s. 121-122 (1727 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*…, s. 175 (1845 r.); SGKPiIKS, t. 2, s. 766 (1881 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000 (ok.1893 r.); J. Mycielski, *Pierwotne*…, s. 63 (1900 r.).

[56] Mapa WIG, *Glogau* 1:100000; *Heimatkalender 1942*..., s. 150; W. Pasterniak, H. Szczegóła, *Słownik*..., s. 29, 107.

[57] SGKPiIKS, t. 2, Warszawa 1881, s. 766; *Spis* PRL, s. 327.

[58] H. Adamy, *Die schlesischen*..., s. 47.

[58] SENGŚ, t. 3, s. 90-91; porównaj też z Grabów [w:] S. Rospond, *Słownik*…, s. 104.

[59] CDS, t. 7: *Regesten zur schlesischen Geschichte*, cz. 1: *Bis zum Jahre 1250*, opr. Colmar Grünhagen, Breslau 1884, s.134-135, poz. 252; *tamże*, t. 28, s. 240, poz. 1.

[60] *Tamże*, t. 7, cz. 1, s. 185, poz. 374; *tamże*, t. 28, s. 240, poz. 2.

1450 r.[61]; *Klopzin* 1409 r.[62]; *Clopczchin* 1410 r.[63]; *Klobucino* 1245 r.[64]; *Clobuchina* 1263 r.[65]; *Clopczyn* 1342 r.[66]; *Cloptschin* 1424 r.[67], *Cloptczin* 1468 r.[68]; *Cloptschen* 1476, 1495 r.[69]; *Clopschen* 1451, 1484, 1493, 1580 r.[70]; *Kloppischen* 1599 r.[71], *Clupschin* 1489 r.[72]; *Kloptschen* 1727 r.[73]; *Klopsen* i *Kloptzen* 1580 r.[74]; *Klopschen* 1434, 1576, 1671 i dalej aż do 1945 r.[75]. W końcu XIX w. w polskich opracowaniach pod nazwą *Kłobucin*[76], *Kłobucko*[77] i *Kłopczyn*[78]. Po II wojnie światowej *Kłobuczyn*[79]. Nazwa wsi mogła pochodzić od słowa *kłobuk*[80], czyli 'kapelusz', ta zaś mogła być przezwiskiem np. założyciela wsi, albo może była to osada służebna, wyrabiająca nakrycia głowy... Możliwe również, że nazwa powstała od jakiegoś nieco wzniesionego pola o kabłąkowatym kształcie[81]. Słowo *Kłobuk* było też imieniem demona z ludowych wierzeń, ale wywodzenie od niego nazwy wsi jest wysoce wątpliwe[82].

---

[61] *Tamże*, t. 7, cz. 1, s. 275, poz. 618 b (1244 r.); *tamże*, t. 28, s. 240, poz. 3 (1244 r.); s. 241, poz. 6 (1386 r.), poz. 12 (1425 r.) i poz. 14 (1450 r.); s. 253, poz. 4 (1384 r.) i poz. 8 (1386 r.).

[62] *Tamże*, t. 28, s. 241, poz. 7.

[63] *Tamże*, t. 28, s. 241, poz. 9.

[64] *Tamże*, t. 7, cz. 1, s. 284, poz. 640 b; *tamże*, t. 28, s. 240, poz. 4.

[65] *Tamże*, t. 7, cz. 2: *Bis zum Jahre 1280*, opr. Colmar Grünhagen, Breslau 1875, s. 122, poz. 1165; *tamże*, t. 28, s. 240, poz. 5.

[66] *Tamże*, t. 30, s. 214-215, poz. 6741.

[67] *Tamże*, t. 28, s. 241, poz. 11.

[68] *Tamże*, t. 28, s. 242, poz. 16.

[69] *Tamże*, t. 28, s. 242, poz. 17 (1476 r.) i poz. 20 (1495 r.).

[70] *Tamże*, t. 28, s. 228, poz. 9 (1484 r.); s. 241-242, poz. 15 (1451 r.); s. 242, poz. 19 (1493 r.); J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 8 (1580 r.).

[71] *Tamże*, t. 28, s. 242, poz. 25.

[72] *Tamże*, t. 28, s. 249, przyp. 3.

[73] J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 121.

[74] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 19 (*Klopsen*), 20 (*Kloptzen*).

[75] CDS, t. 28, s. 241, poz. 13 (1434 r.) i s. 242, poz. 23 (1576 r.); J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 59 (1671 r.), 100 (1681 r.); J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 51 (1670 r.), s. 366 (1687/1688 r.); F. A. Zimmermann, *Beyträge*..., t. 10, s. 270 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische*..., t. 5, s. 208-209 (1802 r.); J. G. Knie, Alphabetisch-statistisch…, s. 290 (1845 r.); SGKPiIKS, t. 4, s. 177 (ok. 1883 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000 (ok.1893 r.); J. Mycielski, *Pierwotne*…, s. 68 (1900 r.); Mapa WIG, *Glogau* 1:100000 (1937 r.); *Heimatkalender 1942*..., s. 150 (1942 r.).

[76] SGKPiIKS, t. 4, s. 177.

[77] J. Mycielski, *Pierwotne*…, s. 30, 68.

[78] K. Damroth, *Die älteren*…, s. 68.

[79] *Spis* PRL, s. 478.

[80] K. Damroth, *Die älteren*…, s. 68.

[81] H. Adamy, *Die schlesischen*..., s. 19; Stanisław Rospond, *Mówią nazwy* (dalej: S. Rospond, *Mówią*...), Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1976, s. 222; S. Rospond, *Słownik*…, s. 146; SENGŚ, t. 5: Kl-Kos, red. Stanisława Sochacka, Opole 1991, s. 20.

[82] Kłobuk występował w wierzeniach głównie na terenach pn.-wsch. Polski. Patrz: Barbara i Adam Podgórscy, *Wielka Księga Demonów Polskich. Leksykon i antologia demonologii ludowej*, Katowice 2005, s. 229-231.

Korytów (niem. Karitsch), znany w źródłach pod nazwami: *Karicz* 1407 r.[83]; *Karsetz* 1580 r.[84]; *Karitz* 1687/1688 r.[85]; *Karitsch* już w 1670 i dalej, aż do 1945 r.[86]. Przez wiele lat po II wojnie światowej wieś funkcjonowała jako *Korytowo*[87], ostatecznie jednak przyjęto nazwę *Korytów*[88]. Nazwa wsi kojarzy się, ze słowem *karcz* od *karczunek*, a więc 'terenu wykarczowanego', zapewne pod nową osadę. Mniej prawdopodobnym wydaje się niemieckie *Karitas*, łacińskie *caritas*, czyli 'miłosierdzie', co jednak również można by tłumaczyć w nawiązaniu do początków wsi - jakimiś zwolnieniami fiskalnymi dla pierwszych osadników. Natomiast obecnie funkcjonująca polska nazwa Korytów, została wprowadzona tuż po wojnie, zapewne na zasadzie pewnego podobieństwa jej brzmienia do niemieckiej nazwy wsi[89].

Koźlice (niem. Kosel), wieś powstała w średniowieczu, odnotowana w źródłach jako: *Koselicz* 1338, 1357 r.[90]; *Kozlicz* 1338 r.[91]; *Cosselicz*, *Koslycz*, *Koslicz* 1338 r.[92]; *Koslicz* 1341 r.[93]; *Quoslicz* 1338 r.[94]; *Kohsel* 1671 r.[95]; *Kassel* 1727 r.[96]; *Koselitz* ok. 1600 r.[97]; *Koslensi* 1687/88 r.[98]; *Kosel* 1670 i tak do 1945 r.[99]. Po II wojnie światowej *Koźlice*[100], czyli dokładnie z taką nazwą identyfikowano tą wieś w polskich publikacjach już u schyłku XIX w.[101]. Nazwa

---

[83] CDS, t. 28, s. 48, poz. 191. Uwaga! - nie ma całkowitej pewności, czy wzmianka odnosi się do Korytowa.

[84] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 2.

[85] *Tamże*, t. 3, s. 371 (1687/1688 r.).

[86] *Tamże*, t. 3, s. 57 (1670 r.); J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 76 (1681 r.), 107 (1718 r.), 122 (1727 r.); F. A. Zimmermann, *Beyträge*..., t. 10, s. 269 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische*..., t. 5, s. 208-209 (1802 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*..., s. 271 (1845 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000 (ok.1893 r.); J. Mycielski, *Pierwotne*…, s. 67 (1900 r.); Mapa WIG, *Glogau* 1:100000 (1937 r.).

[87] Nazywała się tak jeszcze w 1963 r., patrz: W. Pasterniak, H. Szczegóła, *Słownik*..., s. 36, 107.

[88] *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, t. 2, Ministerstwo AGTiOŚ, Warszawa 1981, s. 167.

[89] H. Adamy, *Die schlesischen*..., s. 39; SENGŚ, t. 5, s. 153.

[90] CDS, t. 30, cz. 1, s. 40, przypis nr 4 do poz. 6160; s. 41, poz. 6162 (1338 r.).

[91] *Slavia Occidentalis* (dalej: SO), t. 8, Poznań 1929, s. 297 (*Kozlicz* 1338, ale bez podania źródła).

[92] CDS, t. 30, cz. 1, s. 40, poz. 6160; s. 41, poz. 6163 i przypis 3 (*Cosselicz*, *Koslycz*, *Koslicz*).

[93] *Tamże*, t. 30, cz. 3, s. 201-202, poz. 6705.

[94] *Tamże*, t. 30, cz. 1, s. 41, poz. 6163.

[95] J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 59.

[96] *Tamże*, s. 120.

[97] J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*..., s. 308 (1600 r.).

[98] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 368.

[99] *Tamże*, t. 3, s. 57 (1670 r.); J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 76 (1681 r.), 107 (1718 r.); F. A. Zimmermann, *Beyträge*..., t. 10, s. 271 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische*..., t. 5, s. 208-209 (1802 r.); J. G. Knie, Alphabetisch-statistisch…, s. 308 (1845 r.); SGKPiIKS, t. 4, s. 459 (1883 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000 (ok. 1893 r.); J. Mycielski, *Pierwotne*…, s. 68 (1900 r.); CDS, t. 24, s. 126 (1908 r.); Mapa WIG, *Glogau* 1:100000 (1937 r.); *Heimatkalender 1942*..., s. 150 (1942 r.).

[100] *Spis* PRL, s. 535.

[101] SGKPiIKS, t. IV, Warszawa 1883, s. 459.

zapewne bierze swój początek od słowa *kozieł*, które mogło być np. przezwiskiem jej założyciela, względnie wskazuje na osadę służebną, specjalizującą się w hodowli kóz[102].

Kurów Wielki (niem. Gross Kauer), kolejna średniowieczna wieś z różną formą zapisu w źródłach[103]: *Curov* 1266, *Curow* 1294 r.[104], ≤1305, 1376 r.[105]; *Cuerow* 1360 r.[106]; *Kuwero* 1393 r.[107]; *Kawro* 1395 r.[108] *Caurow* 1415, 1419 r.[109]; *Kawil* 1473 r.[110]; *Cawer* 1475 r.[111]; *Cawr* 1510(?), 1512/1513 r.[112]; *Kauer* 1463, 1518, 1573, 1580 r.[113]; *Kurow* 1580 r.[114]; *Grosskauer* 1671 r.[115]; *Groß Kauer* 1681, 1727, 1791, 1802 r.[116]; *Großkauer* 1718 r.[117]; *Gros Kauer* 1670 r.[118]; *Gross Kauer* 1687/1688, 1693, 1845 i dalej do 1945 r.[119]. Jako *Kurów* występuje w

---

[102] H. Adamy, *Die schlesischen*..., s. 58; SENGŚ, t. 5, s. 27-28; patrz także: S. Rospond, *Patronimiczne*..., s. 127; porównaj też Kozłowo: S. Rospond, *Słownik*..., s. 164; i Kozłów: S. Rospond, *Mówią*..., s. 30.

[103] Niedaleko Kurowa Wielkiego w gminie Jerzmanowa znajduje się wieś Kurów Mały (Klein Kauer). Niestety ani Kurów Wielki, ani Kurów Mały nie doczekały się jak dotąd szczegółowej monografii rozpatrującej ich średniowieczne dzieje. Istnieje zaś kilka wzmianek z nazwą: *Curow*, *Kawro*, *Kauer* itp., gdzie trudno jednoznacznie stwierdzić, której z tych dwóch wsi dotyczą. Rozwikłanie tego wymagałoby podjęcia wielu dodatkowych kwerend oraz kompleksowych i dogłębnych analiz całości źródeł dla obu miejscowości (co najmniej do końca XVI w.), co daleko wykraczałoby poza ramy i potrzeby niniejszego opracowania. W związku z powyższym, wzmianki wysoce prawdopodobnie dotyczące Kurowa Wielkiego również zostały tu uwzględnione.

[104] W 1266 r. na dworze ks. śląskiego Konrada wrocławskiego wzmiankowany został rycerz Johan de *Curov* zaś w 1294 r. na dworze ks. Henryka wrocławskiego rycerze Ulrich i Peter *von Curow*. Przydawka posesjonatywna z jaką zostali oni zapisani dokładnie odpowiada nazwie Kurowa Wielkiego jaką widzimy w Regestrze Głogowskim z 1305 (lub nieco wcześniejszego) roku, patrz: CDS, t. 7, cz. 2, Breslau 1875, s. 145-146, poz. 1238 (1266 r.); cz.3, Breslau 1875, s. 204, poz. 2329. Na obecnym etapie badań nie możemy jednak wykluczyć, że rycerze ci pochodzili z Kurowa Małego lub z jeszcze innej miejscowości.

[105] *Tamże*, t. 14, s. 155 (≤1305 r.) i przyp. 169 (1376 r.).

[106] *Tamże*, t. 14, s. 155, przyp. 169.

[107] *Tamże*, t. 28, s. 39-40, przyp. 147.

[108] *Tamże*, t. 28, s. 40-41, przyp. 152.

[109] *Tamże*, t. 28, s. 57, poz. 246 (1419 r.); *tamże*, t. 32, s. 47, poz. 18 (1415 r.).

[110] *Tamże*, t. 28, s. 118, poz. 646.

[111] *Tamże*, t. 24, s. 189, poz. 143.

[112] *Tamże*, t. 24, s. 195, poz. 183 (1512 r.); s. 196, poz. 185 (1513 r.), *tamże*, t. 28, s. 7, poz. C (1510 r.?).

[113] *Tamże*, t. 28, s. 109, poz. 569 (1463 r.), s. 259, wers 39 (1518 r.); Inskrypcja w Kurowie Wielkim na nagrobku rycerza Krzysztofa Glaubitza *von Rhey zu Kauer*, zmarłego w 1573 r. Należy brać też pod uwagę, że nagrobek mógł być wykonany kilka lat po jego śmierci. Patrz: H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*..., t. 3, s. 48; http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/glogow%20kurow.html [dostęp: 01.05.2015]; J. Jungnitz, *Visitationsberichte*..., t. 3, s. 19 (1580 r.).

[114] *Tamże*, t. 3, s. 2.

[115] J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 59 (1671 r.).

[116] *Tamże*, s. 93 (1681 r.), 121 (1727 r.); F. A. Zimmermann, *Beyträge*..., t. 10, s. 269 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische*..., t. 5, s. 208-209 (1802 r.).

[117] J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 110.

[118] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*..., t. 3, s. 53.

[119] *Tamże*, t. 3, s. 373-376 (1687/1688 r.); CDS, t. 28, s. 258, poz. 19 (1693 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*..., s. 278 (1845 r.); SGKPiIKS, t. 10, s. 394 (1889 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000 (ok.1893 r.); J. Mycielski, *Pierwotne*..., s. 33, 67 (1900 r.); Mapa WIG, *Glogau* 1:100000 (1937 r.); W. Pasterniak, H. Szczegóła, *Słownik*..., s. 39, 90 (1945 r.).

polskich opracowaniach z przełomu XIX/XX w. i taką też nazwę z wyróżnikiem *Wielki* przyjęto po II wojnie światowej[120]. Nazwa wsi niewątpliwie ma związek ze słowem *kur*, czyli 'kogut' lub po prostu *kura*. Mogło to być więc przezwisko założyciela wsi, ale też nazwa ta może wskazywać na pierwotną wyspecjalizowaną służebność wsi wobec księcia - w tym wypadku byłaby to hodowla kur[121].

Mieszków (niem. Meschkau), również średniowieczna wieś znana ze źródeł pod nazwami: *Meschowo* ≤1305 r.[122]; *Meskov* 1353 r.[123]; *Meskow* 1360 r.[124]; *Meskowitz* 1580 r.[125]; *Meschke* 1670, 1687/1688, 1715 r.[126]; *Meschkau* 1616, 1693, 1731 i dalej do 1945 r.[127]. W latach 1937-1945 zapisywana też *Oberquell Meschkau*[128]. Na przełomie XIX/XX w. polskie opracowania wzmiankowały *Mieszkowo*[129], jednak po 1945 r. przyjęto nazwę *Mieszków*[130]. Nazwa wsi wskazuje na imię *Mieszko*. Dawniej Niemcy odczytywali nazwę wsi jako *Metkow* i wyjaśniali jej pochodzenie od słowa *Met*, czyli 'miód', a więc 'wieś miodu' lub 'miodowy plac'[131].

Regów (niem. Reihe)[132], obecnie przysiółek Dalkowa, niegdyś odrębna wieś. W źródłach jako: *Rygowo* ≤1305 r.[133]; *Reil* (?) 1421 r.[134]; *Reye* 1462, 1670 r.[135]; *Rhey* 1523, 1573 r.[136]; *Rey*

---

[120] J. Mycielski, *Pierwotne*…, s. 33; *Spis* PRL, s. 571.

[121] H. Adamy, *Die schlesischen*..., s. 59; K. Damroth, *Die älteren*…, s. 185; S. Rospond, *Słownik*…, s. 178; SENGŚ, t. 6: Kos-Lig, red. Stanisława Sochacka, Opole 1992, s. 89-91.

[122] CDS, t. 14, s. 155.

[123] K. Damroth, *Die älteren*…, s. 73;

[124] CDS, t. 14, s. 155, przyp. 166

[125] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 6.

[126] *Tamże*, s. 53 (1670 r.), 375 (1687/1688 r.); CDS, t. 24, s.113 (1715 r.).

[127] *Tamże*, t. 28, s. 250, poz. 1 (1616 r.) i poz. 2 (1731 r.); s. 251, poz. 9 (1693 r.); F. A. Zimmermann, *Beyträge*..., t. 10, s. 278 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische*..., t. 5, s. 210-211 (1802 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*..., s. 407 (1845 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000 (ok.1893 r.); J. Mycielski, *Pierwotne*…, s. 73 (1900 r.);

[128] *Einwohnerbuch 1943*…, s. VI,90; W. Pasterniak, H. Szczegóła, *Słownik*..., s. 56, 124.

[129] J. Mycielski, *Pierwotne*…, s. 73.

[130] *Spis* PRL, s. 691.

[131] H. Adamy, *Die schlesischen*..., s. 81; K. Damroth, *Die älteren*…, s. 73; porównaj też z Mieszkowice: S. Rospond, *Słownik*…, s. 222-223.

[132] Jerzy B. Sadowski, Paweł Łachowski, *Topolexikon. Zestawienie nazw miejscowości i jednostek toponomastycznych Ziemi Głogowskiej*, Głogów 1995, s. 89.

[133] CDS, t. 14, s. 155.

[134] *Tamże*, t. 28, s. 238, wers 32. Uwaga! - nie ma pewności, czy faktycznie chodziło tu o miejscowość Reihe.

[135] *Tamże*, t. 24, s. 75, poz. 29 (1462 r.); J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 53 (1670 r.).

[136] CDS, t. 24, s. 120, poz. 10 (1523 r.); Inskrypcja w Kurowie Wielkim na nagrobku rycerza Krzysztofa Glaubitza *von Rhey zu Kauer*, zmarłego w 1573 r. Należy brać też pod uwagę, że nagrobek mógł być wykonany kilka lat po jego śmierci. Patrz: H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*…, t. 3, s. 48; http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/glogow%20kurow.html [dostęp: 01.05.2015].

1611 r.[137]; *Reyhe* 1681, 1718, 1722 r.[138]; *Raye* 1687/1688, 1845 r.[139]; *Reihe* 1671, 1791, 1802, ok.1893, 1937 r.[140], W języku niemieckim słowo *Reihe* znaczy m.in.: 'szereg', 'koleina', 'pasmo'. Także wśród kilku możliwych polskich znaczeń słowa *rej*, można wymienić np. 'szereg' i 'sznur'. Mogłoby wiec tu chodzić o jakiś pas ziemi przygotowany pod nową osadę, albo jakiś rząd działek osadniczych[141]. Natomiast nazwa *Rygowo* może się luźno kojarzyć ze słowem *rygiel*, czyli 'zamykająca zasuwa', która w języku niemieckim brzmi *Riegel*. Czym mógł być ów rygiel… może znajdującą się w tej osadzie wieżą obronną mającą „ryglować" wejście do tamtejszych dóbr... Możliwe też, że pierwotna nazwa wsi brzmiała *Rogowo*, od słowa *róg*. To zaś mogło wyjść z topografii - 'osada założona na skraju jakiegoś obszaru', albo od nazwy osobowej *Róg* - np. przezwiska założyciela wsi, albo też ewentualnie mogło nawiązywać do jakiejś mającej tam miejsce hodowli bydła[142].

Śrem (niem. Schrien), wieś występująca w źródłach pod nazwami: *Srem* 1318 r.[143], *Schren* 1440 r.[144]; *Schrene* 1448 r.[145]; *Schryn* 1506 r.[146], *Schrin* 1596 r.[147], *Schrien* 1670 i tak do 1945 r.[148]. Po II wojnie światowej *Śrem*[149]. Nazwa wsi mogła powstać od słowa *srom*, czyli 'wstyd', 'hańba'. Widać też podobieństwo z niemieckim odpowiednikiem tego słowa, czyli *Scham*. Jedno z niemieckich opracowań podaje też, jakoby stara nazwa tej wsi brzmiała *Szerokosz* i tłumaczy ją jako 'szerokie pole', ale nie zostało to jak dotąd potwierdzone źródłowo[150].

---

[137] Inskrypcja w Kurowie Wielkim na nagrobku wystawionym dla Elena Tschammerin, żony Kaspra von Glaubitz *auf Rey*, zmarłej w 1611 r.; patrz: H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*…, t. 3, s. 49; http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/glogow%20kurow.html [dostęp: 01.05.2015].

[138] J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 94 (1681 r.), 110 (1718 r.), 121 (1722 r.).

[139] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 375 (1687/1688 r.); J.G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*…, s. 540 (1845 r.).

[140] J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 60 (1671 r.); F. A. Zimmermann, *Beyträge*…, t. 10, s. 286 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische*…, t. 5, s. 212-213 (1802 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000 (ok.1893 r.); Mapa WIG, *Glogau* 1:100000 (1937 r.).

[141] H. Adamy, *Die schlesischen*…, s. 114.

[142] Porównaj z Rogowo: S. Rospond, *Słownik*…, s. 325.

[143] CDS, t. 18, s. 74, poz. 3770.

[144] *Tamże*, t. 28, s. 83, poz. 396.

[145] *Tamże*, t. 28, s. 92, poz. 461.

[146] *Tamże*, t. 28, s. 252, poz. 6.

[147] Inskrypcja w Kurowie Wielkim na epitafium nagrobnym Georga von Poppschitz zmarłego w 1596 r., patrz zdjęcie: http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/glogow%20kurow.html [dostęp: 01.05.2015] oraz H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*…, t. 3, s. 48.

[148] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 53 (1670 r.), 375 (1687/1688 r.); J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 61 (1671 r.), 82 (1681 r.), 108 (1718 r.), 121 (1728 r.); F. A. Zimmermann, *Beyträge*…, t. 10, s. 291 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische*…, t. 5, s. 214-215 (1802 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*…, s. 613 (1845 r.); SGKPiIKS, t. 10, s. 394 (1889 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000 (ok.1893 r.); Mapa WIG, *Glogau* 1:100000 (1937 r.); *Heimatkalender 1942*…, s. 152 (1942 r.).

[149] *Spis* PRL, s. 1139.

[150] H. Adamy, *Die schlesischen*…, s. 74.

Wierzchowice (niem. Würchwitz, Haselquell), wieś powstała w średniowieczu, w źródłach wzmiankowana jako: *Wyrthowycze* ≤1305 r.[151], *Wyrchowycze* 1310 r.[152], *Wirchwicz* 1395, 1440 r.[153], *Wyrchewicz* 1409 r.[154], *Wirchewicz* 1447 r.[155]; *Wirchowicz* 1445, 1448 r.[156], *Wirchewitcz* 1460 r.[157], *Wirchewitz* 1488 r.[158], *Wirchwitz* 1512, 1515, 1519, 1550, 1517, 1569, 1671 r.[159], *Wirgwiz* 1521 r.[160], *Wirschwitz* 1681 r.[161], *Würchwitz* 1718, 1727, 1791 i tak do 1936 r.[162]. W latach 1937-1945 pod zmienioną nazwą *Haselquell*[163]. Pierwotna nazwa miejscowości mogła być motywowana topografią terenu i pochodzić od słowa *wierch*, czyli 'wzgórze', a więc oznaczać 'osadę położoną na jakimś wzniesieniu'[164].

Witanowice (niem. Weichnitz, Henzegrund), również powstała w średniowieczu, w źródłach wzmiankowana jako: *Wytanowiczi* ≤1305 r.[165], *Wichnitz* 1360 r.[166], *Weitilwitz* 1420 r.(?)[167]; *Weychenicz* 1422 r.[168], *Weichenicz* 1447 r.[169]; *Weychenitcz* 1488 r.[170], *Weichnitcz* 1475, 1496 r.[171]; *Weichwitz* 1718 r.[172]; *Weichenitz* 1549 r.[173]; *Weichnitz* 1483, 1495, 1498, 1510, 1670 i

---

[151] CDS, t. 14, s. 156.

[152] SO, t. 8, s. 312 (bez podania źródła).

[153] CDS, t. 28, s. 40-41, poz. 15 (1395 r.); s. 83, poz. 396 (1440 r.).

[154] *Tamże*, t. 28, s. 241, poz. 7.

[155] *Tamże*, t. 28, s. 92, poz. 458.

[156] *Tamże*, t. 28, s. 90, poz. 442 (1445 r.) i s. 92, poz. 461 (1448 r.).

[157] *Tamże*, t. 28, s. 105, poz. 538.

[158] *Tamże*, t. 24, s. 107, po poz. 26 (jako *Narchewitcz*) i errata na s. 205.

[159] *Tamże*, t. 24, s. 82 poz. 72 (1515 r.), s. 83 poz. 76 (1519 r.), s. 86 poz. 97 (1550 r.), s. 145 poz. 10 (1512 r.); *tamże*, t. 28, s. 4, poz. 14 (1517 r.); s. 177, poz. 1174 (1569 r.); J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 61 (1671 r.).

[160] CDS, t. 28, s. 5, poz. 16.

[161] J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 85.

[162] *Tamże*, s. 108 (1718 r.), 122 (1727 r.); F. A. Zimmermann, *Beyträge*..., t. 10, s. 300 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische*..., t. 5, s. 216-217 (1802 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*..., s. 760 (1845 r.), na tej stronie także *Wyrchewiz* (1409 r.), ale to najprawdopodobniej błąd odpisu z CDS; Mapa *Quaritz* 1:25000 (ok. 1893 r.); J. Mycielski, *Pierwotne*…, s. 88 (1900 r.).

[163] Mapa WIG, *Glogau* 1:100 000; *Heimatkalender 1942*..., s. 149; W. Pasterniak, H. Szczegóła, *Słownik*..., s. 72, 102, 145.

[164] H. Adamy, *Die schlesischen*..., s. 34; S. Rospond, *Patronimiczne*..., s. 164; porównaj też z Wierzchowo: S. Rospond, *Słownik*…, s. 424; *Spis* PRL, s. 1219.

[165] CDS, t. 14, s. 156; SO, t. 8, s. 313 (wiąże ten zapis z 1310 r., ale nie podaje źródła - prawdopodobnie błąd i chodzi o wzmiankowany tu regestr z 1305 r.).

[166] *Tamże*, t. 14, s. 156.

[167] *Tamże*, t. 28, s. 227, poz. 4. UWAGA! Może to być inna miejscowość.

[168] *Tamże*, t. 24, s. 116, poz. 3.

[169] *Tamże*, t. 28, s. 92, poz. 458.

[170] *Tamże*, t. 24, s. 107, po poz. 26.

[171] *Tamże*, t. 24, s. 106 poz. 6 (1475 r.) i s. 107 poz. 7 (1496 r.).

[172] J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 108.

dalej do 1936 r.[174]. W latach 1937-1945 pod zmienioną nazwą *Henzegrund*[175]. Powojenna nazwa *Witanowice* w polskich opracowaniach pojawia się już pod koniec XIX w.[176] Nazwa miejscowości mogła powstać od imienia *Witan* lub jakiegoś innego imienia z pniem *Wit*, bądź też od słowa *witka*, czyli 'gibka łozina', a więc rodzaju 'wierzby', który mógł w większej ilości tam ówcześnie występować[177]. Nie jest też wykluczona etymologia od słowa *witać*, a więc 'pozdrawiać kogoś na początku spotkania'. XIX-wieczny badacz niemiecki widział zaś pochodzenie nazwy wsi od słowa *Wohnort*, czyli 'miejsce zamieszkania', co jednak nie wydaje się trafne. Jeśli szukać początków w języku niemieckim, wydaje się, że bardziej należałoby zwrócić uwagę na słowo *Weichen*, czyli 'słabość', 'uleganie', 'ustępowanie'[178].

***

Niemal wszystkie miejscowości gminy Gaworzyce mają średniowieczną metrykę, choć trudno jest dokładniej określić czas ich powstania. Etymologia ich nazw jest zazwyczaj niejednoznaczna, choć zdecydowanie przeważają tu interpretacje o słowiańskiej – polskiej genezie (Dalków, Gostyń, Kłobuczyn, Koźlice, Kurów Wielki, Mieszków, Regów, Śrem, Wierzchowice), pozostałe zaś mogą być zarówno słowiańskie, jak i niemieckie (Gaworzyce, Grabik, Korytów, Witanowice), z wyjątkiem niewątpliwie niemieckiego Dzikowa.

3. Historyczna przynależność państwowa i administracyjna

Gmina Gaworzyce leży na terenie Dolnego Śląska, w jego części zamieszkiwanej w IX i X w. przez słowiańskie plemię Dziadoszan. W drugiej połowie IX i na początku X w. prawdopodobnie wchodził on w skład północnych rubieży państwa wielkomorawskiego. Jakiś czas po jego rozpadzie, najprawdopodobniej około połowy X w., omawiany obszar został przejęty przez Czechów, jednak już od co najmniej 990 r. funkcjonował w granicach państwa Mieszka I. Ponownie pod zwierzchnictwem czeskim znalazł się w 1038 r. i stan ten trwał do 1050 r., kiedy to ponownie przeszedł pod domenę Piastów.

---

[173] CDS, t. 28, s. 251, poz. 4.

[174] *Tamże*, t. 24, s. 21, poz. 7 (1495 r.); s. 78, poz. 49 (1483 r.); s. 82, poz. 69 (1510 r.); s. 119, poz. 7 (1495 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch…*, s. 727 (1498 r.); J. Jungnitz, *Visitationsberichte…*, t. 3, s. 53 (1670 r.); J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy…*, s. 61 (1671 r.), 85 (1681 r.), 122 (1728 r.); F. A. Zimmermann, *Beyträge…*, t. 10, s. 297 (1791 r.); J. A. Weigel, *Geographische…*, t. 5, s. 214-215 (1802 r.); J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch…*, s. 727 (1845 r.); Mapa *Quaritz* 1:25000; SGKPiIKS, t. 13, Warszawa 1893, s. 629 (1893 r.); J. Mycielski, *Pierwotne…*, s. 87 (1900 r.).

[175] Mapa WIG, *Glogau* 1:100000; *Heimatkalender 1942…*, s. 149; W. Pasterniak, H. Szczegóła, *Słownik…*, s. 73, 103, 142.

[176] SGKPiIKS, t. 13, Warszawa 1893, s. 629; *Spis* PRL, s. 1234.

[177] S. Rospond, *Patronimiczne…*, s. 165; porównaj także z Witnica i Witonia: S. Rospond, *Słownik…*, s. 429.

[178] H. Adamy, *Die schlesischen…*, s. 121.

W 1138 roku na mocy testamentu Bolesława Krzywoustego Śląsk przypadły jego najstarszemu synowi Władysławowi II Wygnańcowi. Z czasem główne śląskie miasto Wrocław, zaczęło tracić swoją zwierzchność nad całością dzielnicy, gdyż potomkowie Władysława II zaczęli wydzielać sobie odrębne samodzielne księstwa. Tak właśnie uczynił w latach 1249-1251 książę Konrad I głogowski. Jednocześnie coraz bardziej rozluźniała się podległość wobec krakowskiej dzielnicy senioralnej, na korzyść władców brandenburskich, a przede wszystkim królów Czech. Ostatecznie w latach 1327-1336 większość księstw śląskich złożyła hołd lenny Janowi Luksemburskiemu. Co więcej, księstwa lenne zaczęto szybko przekształcać w księstwa dziedziczne czeskich monarchów i tak właśnie stało się w 1331 r. z księstwem głogowskim, kiedy to bezpotomnie zmarł książę głogowski Przemko. W 1339 r. w tzw. akcie krakowskim król Kazimierz Wielki zrzekł się Głogowa i innych śląskich księstw lennych na rzecz Luksemburgów. W 1360 r. księstwo głogowskie zostało podzielone między króla czeskiego i księcia żagańskiego Henryka V Żelaznego. Po bezpotomnej śmierci jego prawnuka Henryka XI w 1476 r., wybuchła wojna o sukcesję głogowską.

Pieczęć księcia Konrada I głogowskiego przy dokumencie z 1253 r.[179].

Pieczęć księcia Henryka III głogowskiego przy dokumentach z lat 1281-1300[180].

Pieczęć księcia Henryka III głogowskiego przy dokumentach z lat 1302-1303[181].

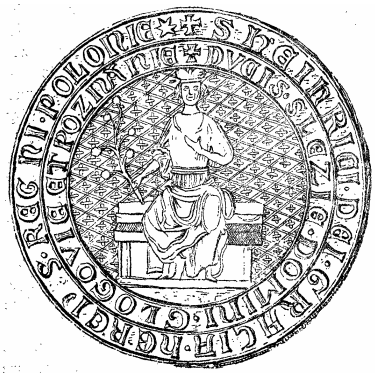

Pieczęć majestatyczna Henryka III głogowskiego przy dokumentach z 1308-1309 r., m.in. z napisem: „…DOMINI GLOGOVIE…”[182].

[179] Kazimierz Stronczyński, *Pomniki książęce Piastów lenników dawnej Polski w pieczęciach, budowlach, grobowcach i innych starożytnościach*... (dalej: K. Stronczyński, *Pomniki*…), Piotrków 1888, s. 196.

[180] *Tamże*, s. 231.

[181] http://www.poczet.com/glogowski.htm [dostęp: 01.05.2015]

[182] K. Stronczyński, *Pomniki*…, s. 232.

Pieczęć księcia Konrada I oleśnickiego z 1312 r., m.in. z napisem: „…DOMINI GLOGOVIENSIS…”[184].

Pieczęć Henryka IV Wiernego księcia głogowskiego 1309-1312, 1318-1321[183].

Pieczęć księcia głogowskiego Przemka przy dokumencie z 1325 r.[185].

Pieczęć księcia Henryka V Żelaznego z lat 1369-1370[186].

Pieczęć księcia Henryka VII Rumpolda z lat 1382-1394, m.in. z napisem: „…DOI GLOGOVIE…”[187].

Pieczęć księcia Jana II Szalonego prawd. z lat 80-tych XV w., m.in. z napisem: „…moioris glo…”[188].

---

[183] *Tamże*, s. 265.

[184] http://www.poczet.com/olesnicki.htm [dostęp: 01.05.2015]

[185] K. Stronczyński, *Pomniki*…, s. 267.

[186] http://www.poczet.com/henrykv.htm [dostęp: 01.05.2015]

[187] http://www.poczet.com/henrykvii.htm [dostęp: 01.05.2015]

[188] http://www.poczet.com/szalony.htm [dostęp: 01.05.2015]

Herb księcia żagańskiego wg rysunku z II poł. XV w., a więc zapewne wzorowany na herbie księcia Baltazara +1472 r. lub Jana II Szalonego, który okresowo był także księciem głogowskim[190].

Herb księstwa głogowskiego na podst. herbarza z 1577 r.[189].

Podczas wojny o sukcesją głogowską pretensje do księstwa zgłosili: elektor brandenburski Albrecht Hohenzollern (teść zmarłego księcia), król Czech Władysław Jagiellończyk (syn króla polskiego i wielkiego księcia litewskiego Kazimierza Jagiellończyka), król Węgier Maciej Korwin i książę żagański Jan II Szalony (brat stryjeczny zmarłego). Wspierany przez Korwina książę Jan II żagański w 1482 r. przejął Głogów i większą część tegoż księstwa, zaś pozostałą zajęli Brandenburczycy tworząc z niej księstwo krośnieńskie. Już jednak w 1488 r. Jan II żagański stracił Głogów na rzecz syna Macieja Korwina, swego imiennika Jana. Kiedy jednak w 1490 r. Maciej Korwin zmarł, księstwo głogowskie (wraz z innymi księstwami śląskimi) przeszło do Korony Czeskiej, pod władzę panującego tam ówcześnie Władysława Jagiellończyka. Ten w 1491 r. nadał księstwo głogowskie swemu bratu Janowi Olbrachtowi, który sprawował tam swoje rządy poprzez namiestnika Jana Karnkowskiego. Olbracht zwrócił księstwo królowi Czech Władysławowi w 1498 r., a więc już kilka lat po objęciu krakowskiego tronu. W 1499 r. Władysław nadał z kolei księstwo w lenno swemu bratu Zygmuntowi. A kiedy i on został w 1506 r. obrany królem polskim, Władysław inkorporował księstwo do Korony Czech (od 1508 r. księciem głogowskim był król czeski). W 1526 r. w bitwie pod Mohaczem zginął syn Władysława, Ludwik II Jagiellończyk i zgodnie z postanowieniami układu wiedeńskiego z 1515 r. korona Węgier i Czech, a z nią także księstwo głogowskie, przeszły pod panowanie Habsburgów, stając się jednocześnie częścią ich Cesarstwa.

---

[189] Hermann Luchs, *Schlesische Landes- und Städtewappen. Das Herzogtum Schlesien…*, [w:] *Schlesiens Vorzeit*, t. 4, Breslau 1888; Janusz Chutkowski, Jerzy Dymytryszyn, *Herby Głogowa i księstwa głogowskiego* (J. Chutkowski, J. Dymytryszyn, *Herby…*), Głogów 1992, s. 15.

[190] *Scheibler'sches Wappenbuch, Schlesier*, około 1450-1480 (część starsza), s. 452.

Herb Królestwa Czech
rys. z I ćwierci XIV w.[191].

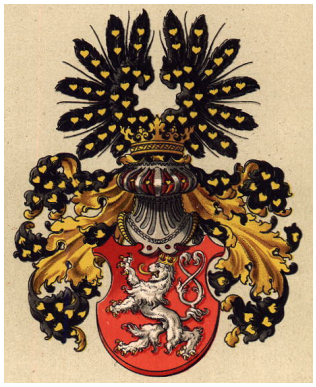

Herb króla Czech
rys. z herbarza wyd. w 1890 r.[192].

W 1740 r. po śmierci cesarza Karola VI Habsburga, król pruski Fryderyk II Hohenzollern zajął cały Śląsk, w tym i księstwo głogowskie. Przyłączenie Śląska do Prus ostatecznie zostało przypieczętowane dwa lata później, podczas mających miejsce po I wojnie śląskiej prusko-austriackich układach pokojowych. Powstała w 1741 r. Prowincja Śląska, dzieliła się na dwa departamenty kameralne (kamery wojenno-dominalne) ze stolicami we Wrocławiu i Głogowie. Stan ten trwał aż do 1809 r., kiedy to Francuzi przenieśli siedzibę departamentu kameralnego z Głogowa do Legnicy. Księstwo głogowskie przestało istnieć w wyniku pruskich reform administracyjnych w 1807 r. Zmiany zaszły także w wyniku obrad Kongresu Wiedeńskiego, bowiem w miejsce departamentów kameralnych wprowadzono w 1815 r. okręgi rejencyjne - początkowo cztery, a od 1820 r. tylko dwa: wrocławski i legnicki. W 1871 r. Królestwo Prus weszło w skład powstałego w tymże roku Cesarstwa Niemieckiego (II Rzeszy Niemieckiej).

Herb mały Prowincji Śląsk[193]

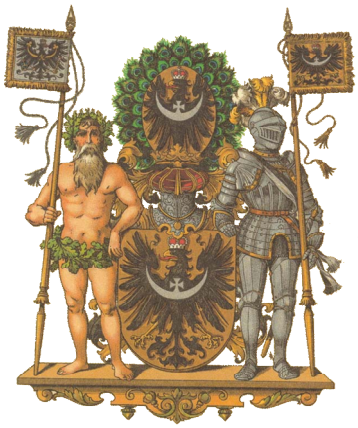

Herb wielki Prowincji Śląsk[194].

Herb Prowincji Dolny Śląsk[195].

[191] *Pasionál abatyše Kunhuty*, patrz: http://cs.wikipedia.org/wiki/Pasionál_abatyše_Kunhuty [dostęp: 1.05.2015]

[192] Hugo Gerard Ströhl, *Österreichisch-Ungarische Wappenrolle*, Vienna 1890.

[193] Heinrich Bonnenberg, Hermann Sternagel-Haase, Alfred Methner, Georg Lustig, *Geschichte des Corps Borussia zu Breslau. Die ersten 100 Jahre 1819–1919*, wyd. 2, Köln 1984, s. 301.

[194] Hugo Gerard Ströhl, *Deutsche Wappenrolle, Wappen von Deutschen Reiches und seiner Bundesstaaten*, Stuttgart 1897; patrz: http://www.hot.ee/wappenrolle/prov.html [dostęp: 01.05.2015].

[195] Otto Hupp, *Deutsche Ortswappen Preussen Provinz Niederschlesien* (dalej: O. Hupp, *Deutsche Ortswappen…*), Kaffee Hag Co., Bremen 1925-1939.

Klęska w I wojnie światowej oraz ówczesne zarzewie rewolucyjne, doprowadziły jednak Cesarstwo w 1918 r. do upadku. W 1919 r. powstała Republika Weimarska, a w jej składzie Wolne Państwo Prusy, będącego jej największym krajem związkowym. Prowincję Śląską podzielono wtedy na dwie odrębne: Prowincję Dolny Śląsk i Prowincję Górny Śląsk, które funkcjonowały aż do 1945 r. (z przerwą w latach 1938-1941, kiedy to na powrót przywrócono jedną Prowincję Śląską). W latach 1933-1945 ziemia głogowska przynależała do III Rzeszy Niemieckiej.

Herb Królestwa Prus do 1918 r.[196]. Herb Wolnego Państwa Prusy do 1933 r.[197]. Herb Prus do 1945 r.[198].

Ostatecznie w wyniku II wojny światowej oraz układów jałtańskich, znalazła się w granicach Polski. W 1945 r. Gaworzyce znalazły się w województwie wrocławskim, w latach 1950-1975 w województwie zielonogórskim, następnie w latach 1975-1998 przynależały do województwa legnickiego, a od 1999 r. znajdują się w województwie dolnośląskim[199].

Herb Zielonej Góry z okresu przynależności Gaworzyc do województwa zielonogórskiego[200].

Herb Legnicy z okresu przynależności Gaworzyc do województwa legnickiego[201].

---

[196] http://de.wikipedia.org/wiki/Wappen_Preußens [dostęp: 01.05.2015]

[197] *Tamże*.

[198] *Tamże*.

[199] Marek Czapliński, Elżbieta Kaszuba, Gabriela Wąs, Rościsław Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002; Wacław Korta, *Historia Śląska do 1763 roku*, Warszawa 2003; Marian Kapłon, *Głogów i księstwo głogowskie w okresie średniowiecza. Genealogia Piastów głogowskich*, Głogów 2003; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 9-14.

[200] *Miasta polskie w tysiącleciu* (dalej: *Miasta*…), red. Mateusz Siuchniński, przy udziale M. Haisiga, Z. Wdowiszewskiego i M. Gumowskiego, t. II, Wrocław 1967, tab. CXXV.

[201] *Tamże*, tab. CXVIII.

Współczesny herb i flaga województwa dolnośląskiego[202].

Jeśli chodzi o jednostki administracyjne niższego szczebla, rejon gminy Gaworzyce przynależał pierwotnie do okręgu grodowego w Głogowie, który u schyłku XIII w. przekształcił się w weichbild głogowski. Zarządzał nim starosta weichbildowy - pierwotnie z ramienia głogowskiego księcia, później jako reprezentant/namiestnik czeskiego króla. W 1741 r. weichbildy zastąpiono powiatami, na których czele stali wywodzący się z miejscowej szlachty landraci. W ten sposób z początkiem 1742 r. tereny Gaworzyc znalazły się w powiecie ziemskim głogowskim i stan ten trwał nieprzerwanie aż do 1945 r. (choć samo miasto Głogów w 1920 r. wydzielono jako odrębny powiat miejski). Powiat głogowski został reaktywowany już w 1945 r., a wśród jego 9 gmin wiejskich znalazła się także gmina Gaworzyce. W 1950 r. zniesiono urzędy wójta, starosty i wojewody, zastępując je odpowiednio gminnymi, powiatowymi i wojewódzkimi radami narodowymi. Natomiast już jesienią 1954 r. zarządzono likwidację gmin, które z dniem 1 stycznia 1955 r. zostały zastąpione gromadami. Tym samym też likwidacji uległa gmina Gaworzyce, a jej miejsce zajęła m.in. Gromadzka Rada Narodowa w Gaworzycach. Gromadzkie rady funkcjonowały do końca 1972 roku. Następnie z dniem 1 stycznia 1973 roku nastąpiła reaktywacja gmin, w tym także gminy Gaworzyce. Niedługo później miała miejsce kolejna duża reforma administracyjna, likwidująca powiaty i jednocześnie wprowadzająca 49 województw. Z dniem 1 czerwca 1975 roku powiat głogowski przestał istnieć. Kolejna reforma została przeprowadzona w 1990 r., kiedy to przywrócono gminom ich samorządowy charakter i jednocześnie utworzono urzędy rejonowe, mające status jednostek pośrednich pomiędzy gminami, a województwami. Gmina Gaworzyce została podporządkowana pod Urząd Rejonowy w Głogowie. I wreszcie z dniem 1 stycznia 1999 roku weszła w życie reforma przywracająca powiaty. Tym razem jednak gmina Gaworzyce znalazła się w powiecie polkowickim, z siedzibą władz powiatowych w mieście Polkowice.

[202] Ustanowione w 2000 r. i zmodyfikowane w 2009 r. Patrz: *Uchwała Nr XLVII/810/09 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 17 grudnia 2009 r. w sprawie ustanowienia herbu i flagi heraldycznej Województwa Dolnośląskiego*.

Współczesny herb, flaga urzędowa i terytorialna powiatu polkowickiego, ustanowione w 2003 r.[203].

Pieczęć Polkowic
na dok. z XVI-XVII w.[204].

Dawny herb Polkowic
rys. z końca XIX w.[205].

Herb Polkowic w PRL
przyjęty w/po 1967 r.[206].

Współcześnie użytkowane herby i flaga Polkowic, przyjęte w 2003 r.[207].

Gmina Gaworzyce sąsiaduje dziś z gminami: Niegosławice, Przemków, Radwanice i Żukowice. Poniżej zostały przedstawione współcześnie funkcjonujące herby i flagi tych gmin.

---

[203] *Uchwała Nr VII/46/03 Rady Powiatu w Polkowicach z dnia 16 czerwca 2003 r. w sprawie ustanowienia wzorów herbu i flag Powiatu Polkowickiego*.

[204] Hugo Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch der schlesischen Stäedte und Stäedtel* (dalej: H. Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch*…), Berlin 1870, k. 248-249, tab. VIII, poz. 105.

[205] Otto Hupp, *Die Wappen und Siegel der Deutschen Städte, Flecken und Dörfer* (O. Hupp, *Die Wappen* …), Bd. I, H. 2: *Pommern, Posen und Schlesien*, Keller, Frankfurt a/Main 1898; patrz także wersja bez barw z 1870 r.: H. Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch*…, k. 248.

[206] Muzeum Towarzystwa Ziemi Polkowickiej, patrz: http://tzp.republika.pl/muzeum/346.jpg [dostęp: 01.05.2015].

[207] *Uchwała Nr VI/27/03 Rady Miejskiej w Polkowicach z dnia 27 marca 2003 roku w sprawie Statutu Gminy Polkowice.*

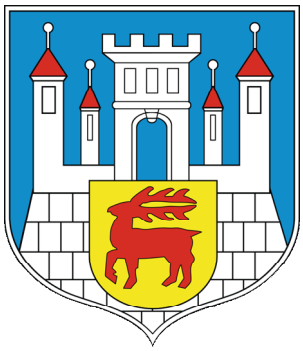

Herb gminy miejsko-wiejskiej Przemków (grafika wg dawnego wizerunku)[208].

Herb i flaga gminy wiejskiej Radwanice, uchwalone w 1998 r.[209].

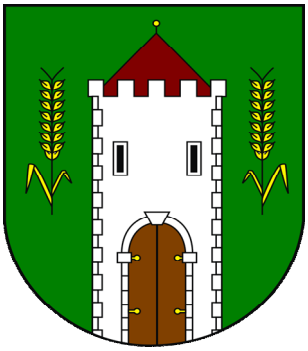

Herb gminy wiejskiej Niegosławice uchwalony w 2003 r.[210].

Herb i flaga gminy wiejskiej Żukowice, uchwalone w 2003 r.[211].

Wybrane przykłady pieczęci i herbów miasta Głogowa.

Pieczęć miejska Głogowa na dokumencie z 1292 r.[212].

Pieczęć miejska Głogowa na dok. z 1326 r.[213].

Pieczęć miejska Głogowa na dok. z lat 1380-1449 r.[214].

---

[208] http://www.przemkow.pl/index.php/o-gminie/historia#herb_miasta_przemkow [dostęp: 01.05.2015]; H. Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch*..., k. 254-255.

[209] *Uchwała nr IV/26/2003 Rady Gminy Radwanice z dnia 30 marca 1998 roku.*

[210] *Uchwała nr IV/26/2003 Rady Gminy w Niegosławicach z dnia 7 lutego 2003 roku.*

[211] *Uchwała Nr V/18/2003 Rady Gminy w Żukowicach z dnia 11 marca 2003 roku w sprawie uchwalenia Statutu Gminy Żukowice.*

[212] J. Chutkowski, J. Dymytryszyn, *Herby*…, s. 4.

[213] H. Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch*..., k. 79, tab. III, poz. 30.

[214] *Tamże*, k. 80, tab. III, poz. 31.

Pieczęć ławnicza Głogowa na dokumencie z 1375 r.[215].

Pieczęć miejska Głogowa z Korwinem na dok z 1490 r.[216].

Pieczęć miejska Głogowa na dok. z lat 1485-1758 r.[217].

Herb Głogowa z 1605 r.[218].

Pieczęć z herbem Głogowa na dok. z 1766 r.[219].

Herb Głogowa rys. z początku XX w.[220].

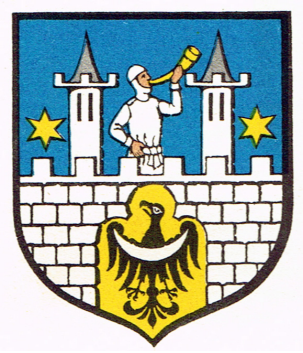

Herb Głogowa z lat 1962-1990[221].

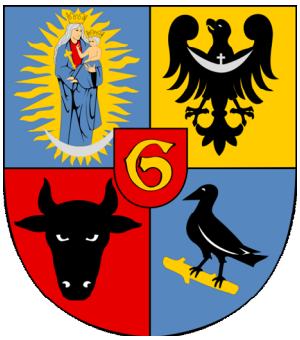

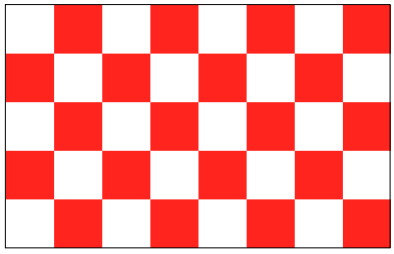

Współczesny herb i flaga miasta Głogowa[222].

---

[215] *Tamże*, k. 81-82, tab. III, poz. 33.

[216] J. Chutkowski, J. Dymytryszyn, *Herby*…, s. 6.

[217] H. Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch*…, k. 80, tab. III, poz. 32.

[218] Johann Siebmacher, *New Wapenbuch, Darinnen deß H. Röm. Reichs Teutscher Nation hoher Potentaten Fürsten, Herren, vnd Adelspersonen auch anderer Ständt vnd Stätte Wapen An der Zahl über 3320. beneben ihren Schilt und Helmkleinoten, mit besonderm Fleiß erkundiget, vnd vff Kupfferstück zum Druck verfertigt* (dalej: J. Siebmacher, *New Wapenbuch*…), Bd. 1, Norimbergae 1605 [1612], tab. 222.

[219] Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej: APZG), Zespół nr 180: *Majorat Gaworzyce* (dalej: Zesp. 180), sygn. 18, s. 41 (lak, wym. 26x27 mm); patrz także wizerunek z II połowy XIX w.: H. Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch*…, k. 77.

[220] O. Hupp, *Die Wappen*…, Bd. I, H. 2.

[221] *Miasta*…, t. II, tab. CXXVI.

[222] *Uchwała Rady Miejskiej w Głogowie w sprawie Statutu Miasta Głogowa*; http://pl.wikipedia.org/wiki/Herb_Głogowa [dostęp: 01.05.2015].

***

Gmina Gaworzyce znajduje się na terenie woj. dolnośląskiego, jednak powiatowo od bardzo niedawna podlega pod Polkowice, przez co utracona została wielowiekowa tradycyjna zwierzchność administracyjna Głogowa nad tym terenem. Co więcej, sam herb Głogowa już od prawie trzech wieków jest herbem złożonym (wynika to z bogatej tradycji historyczno-heraldycznej tego miasta), który zasadniczo nie ułatwia jednoznacznych do niego nawiązań heraldycznych. Pomijamy już mającą miejsce w okresie PRL, przynależność Gaworzyc do województwa wrocławskiego, zielonogórskiego i legnickiego. Tym samym też nie wydają się już zasadne jakieś konkretne nawiązania w herbie gminy Gaworzyce, do herbów powiatów i miast Polkowice i Głogów.

4. Dawna sfragistyka i heraldyka samorządowa rejonu Gaworzyc

Najstarsze znane pieczęcie odnoszące się do miejscowości dzisiejszej gminy Gaworzyce, pochodzą z I połowy XVIII w. i dotyczą sądu w Gaworzycach. Dowiadujemy się o tym po rozwinięciu dającej się bardzo dobrze odczytać legendy owej pieczęci, widocznej na jej otoku: „QVAR(ITZ) · GER(ICHT) · SIEG(EL) · 1655”.

Najstarsza wersja pieczęci sądu w Gaworzycach na dokumentach z lat 1728-1744, napis majuskułą: „QVAR · GER · SIEG · 1655” (czerwony lak, wym. 23,5 x 23,5 mm)[223].

Zastanawia jednak rok 1655, bowiem nie znamy w tej dacie żadnego szczególnego, czy też istotnego dla Gaworzyc wydarzenia. W tym czasie dziedzicem wsi był 26-letni Adam v. Loss i jego 24-letni brat Jerzy Wacław. Rok wcześniej gaworzyccy ewangelicy (tak jak i w innych

[223] APZG, Zesp. 180, sygn. 9, s. 38 (1743 r.); sygn. 51, s. 3 (1728 r.); sygn. 84, s. 36, 41 i 47 (wszystkie trzy z 1743 r.), 63, 65, 67, 69 (1744 r.).

miejscowościach Śląska pod berłem Habsburgów) zostali zmuszeni edyktem cesarskim do zwrotu katolikom przejętego w czasach reformacji kościoła. Po buncie chłopskim z początku XVII w. pozostało już tylko wspomnienie, zaś specjalne przywileje na jarmarki miały jeszcze dopiero nadejść[224]. Podanie daty w legendzie pieczęci sądu wiejskiego jest sytuacją dość rzadką, niemniej porównując gaworzycką pieczęć z innymi tego typu wiejskimi znakami, a nawet sfragistyką sądów małych ośrodków miejskich, możemy się domyślać, że może chodzić tu o datę nadania praw sądowych dla wiejskiego samorządu. Z drugiej jednak strony, średniowieczna metryka Gaworzyc i wiążące się z nią funkcjonowanie na prawie niemieckim, przy ówczesnej wielkość wsi[225], sugerują, że co najmniej sołtysie prawa sądownicze powinny być tam obecne już znacznie wcześniej. Najprawdopodobniej więc w 1655 r. mogło dojść do jakiegoś odnowienia dawnych przywilejów sądowniczych, może też z jakimś rozszerzeniem kompetencji sądowych tamtejszego sołtysa i ławników. Nie jest też wykluczone, że właśnie w tym roku wiejski sąd w Gaworzycach zaczął po raz pierwszy używać własnej pieczęci i być może była ona odbijana dokładnie z tego samego tłoka, co XVIII-wieczne pieczęcie prezentowane powyżej. A jeśli dodamy do tego fakt, że Gaworzyce są jak dotąd jedyną miejscowością (na terenie dzisiejszej gminy Gaworzyce), dla której udało się odnaleźć własną i co więcej sięgającą XVII w. wiejską pieczęć sądową, wtedy zasadnym jest postawienie hipotezy, że ów sąd w Gaworzycach nie tylko spełniał rolę typowego dla prawa niemieckiego wiejskiego sądu ławniczego, co także mógł on być swymi kompetencjami ściśle związany z przywilejami jarmarkowo-targowymi, jakimi wyróżniały się Gaworzyce. Skądinąd znane są bowiem sytuacje, kiedy wraz z przywilejami handlowymi, nadawane były także, związane z targami i jarmarkami immunitety sądowe. Innymi słowy sąd w Gaworzycach, mógł również obsługiwać w pierwszej instancji spory, jakie niewątpliwie musiały pojawiać się przy okazji prowadzonego handlu.

W centrum pieczęci sądowej Gaworzyc znajduje się tarcza herbowa, obramowana ozdobnym kartuszem, a w niej godło wyobrażające wiszącą wagę szalkową. Wyraźnie widoczny i skierowany w prawo wskaźnik wychylenia wagi oraz nieznaczne powiększenie i obniżenie prawej szalki, sugerują chęć przedstawienia tego urządzenia w stanie nierównowagi. Analizując porównawczo inne nowożytne pieczęcie z wagą szalkową, mniej prawdopodobną wydaje się sytuacja, wg której wychylenie owego wskaźnika podyktowane było jedynie chęcią

[224] O buncie i przywilejach targowych patrz: Rozdz. I, Cz. 9: *Szczególne lokalne wydarzenia i tradycje*. W 1633 r. dziedzicami byli Adam i Wenzel v. Loos, patrz: J. Jungnitz, *Visitationsberichte*…, t. 3, s. 56. Adam zmarł w 1684 r., patrz: APZG, *Inwentarz zespołu: Majorat Gaworzyce z lat 1573-1940*, s. 1. Jerzy Wacław żył jeszcze w 1685 r., patrz: Jarosław Kuczer, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej 1526 – 1740* (dalej: J. Kuczer, *Szlachta*...), Zielona Góra 2007, s. 192. Lata urodzeń braci, patrz: Roman Sękowski, *Herbarz szlachty śląskiej* (dalej: R. Sękowski, *Herbarz*…), t. 4, Chorzów 2005, s. 355, 360.

[225] Patrz inwentarz majątku gaworzyckiego z 1599 r., spisany wraz ze ścisłym podaniem powinności włościańskich poszczególnych mieszkańców wsi: APZG, Zesp. 180, sygn. 40.

jego uwidocznienia (jako istotnego elementu wagi), zaś powiększona i schodząca niżej prawa szalka, jest jedynie efektem niestarannego wykonania tego sigillum.

Waga to dość powszechny motyw pieczęci sądów wiejskich. Rzadziej przedstawiano ją samą, częściej zaś trzymaną od góry przez ugiętą w łokciu pojedynczą rękę, bądź też w ręku kobiecej postaci, która dodatkowo w drugiej ręce trzyma miecz – a więc posługując się wyobrażeniem greckiej bogini sprawiedliwości Temidy[226].

Pieczęć sądowa z Gaworzyc była stosowana na dokumentach, wystawianych w ramach istniejącego ówcześnie samorządu wiejskiego, wszędzie tam, gdzie waga sprawy wymagała jej spisania na papierze i szczególnego uwierzytelnienia zapisu. Sigillum takie używane więc było zarówno na dokumentach dotyczących wzajemnych stosunków pomiędzy mieszkańcami wsi (np. wyroki w sporach rozstrzyganych przez wiejski sąd, kontrakty małżeńskie, ustanowienia opieki, poświadczenia sprzedaży i udzielonych pożyczek pieniężnych, czy materialnych itp.), jak też przy dokumentach wynikłych z relacji pomiędzy wsią, a jej właścicielem lub sądem wiejskim, a sądem wyższej instancji (np. petycje, skargi, desygnacje, konsygnacje itp.). Każdorazowo obok pieczęci, znajdował się na dokumencie podpis sołtysa, a pod nim niekiedy także wiejskich ławników. To sołtys był najprawdopodobniej jedynym dyspozytorem i bezpośrednim depozytariuszem tłoku do wyciskania pieczęci. On też występował w imieniu miejscowego sądu, jako jego główny organ, zaś rada ławników stanowiła reprezentację samorządową wiejskiej Temidy[227].

Inną już nieco pieczęć sądu wiejskiego w Gaworzycach znamy z dokumentów sporządzanych w II i III ćwierci XIX w. Podobnie jak wcześniej, wpisany w sigillum herb przedstawia wagę szalkową, jednak pionowy drążek wagi wychodzi powyżej krawędzi tarczy herbowej, zaś u jej głowicy widnieją trudne do bliższego zidentyfikowania, leżące symetrycznie po obu stronach drążka dwa wydłużone elementy. Podobnie też tarcza leży w

---

[226] Porównaj z pieczęciami prezentowanymi np. w: Oskar Wilpert, Paul Kutzer, *Die Wappen der oberschlesischen Landgemainden*, „Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins", Bd. 5, 1909, s. 73-88, 177-185; Bd. 6, 1910, s. 29-37; Bd. 7, 1911, s. 9-19; ciż, *Die Wappen der schlesischen Landgemainden*, tamże, Bd. 8, 1912, s.10-14, 68-76, 93-101, 145-151; Bd. 9, 1913, s.166-175; Hans Nehmiz, *Dorfgerichtssiegel aus dem Gebiet des ehemaligen Fürstentums Liegnitz*, „Mitteilungen des Geschichts- und Altertums-Vereins für die Stadt und Fürstentums Liegnitz", Bd. 14, 1932-1933, s. 329-369; Marian Gumowski, *Herby i pieczęcie miejscowości województwa śląskiego*, Katowice 1939; Rościsław Żerelik, *Pieczęcie wsi średzkiego lenna zamkowego z XVIII w.* (dalej: R. Żerelik, *Pieczęcie…*), [w:] *Wieś w heraldyce i sfragistyce polskiej*, Warszawa 2012, s. 17-19. Wspomniana symbolika występowała także w pieczęciach sądów patrymonialnych, gdzie np. w XIX w. na terenie Prus, waga i miecz często trzymane są przez orła lub występują w sąsiedztwie księgi, patrz: Paweł Gut, *Pieczęcie sądów patrymonialnych w Prusach w XVIII-XIX wieku*, [w:] *Wokół znaków i symboli. Herby, pieczęcie i monety na Pomorzu, Śląsku i Ziemi Lubuskiej do 1945 roku*, red. Agnieszka Chlebowska i Agnieszka Gut, Warszawa 2008, s. 71-72, 76-77.

[227] Przy znanych nam pieczęciach z XVIII w. zawsze po podpisie sołtysa widnieją podpisy kilku ławników. Natomiast przy pieczęciach jakie znamy z XIX w. (patrz kolejne strony) sołtys podpisuje się zazwyczaj sam. Patrz także uwagi badawcze: R. Żerelik, *Pieczęcie…*, s. 15.

ozdobnym, choć tu już wysoce uproszczonym kartuszu, zaś pomiędzy nim a krawędzią pieczęci umiejscowiono ten sam, choć nieco inaczej rozplanowany napis. Przy pieczęciach każdorazowo podpis sołtysa sądowego (niem. *Gerichtsscholz*) i jednoczesny brak podpisów ławników.

Druga wersja pieczęci sądu w Gaworzycach na dokumentach z lat 1835-1861, napis majuskułą: „QUAR **:** GER **:** SIEG **:** 1655" (czarny tusz, wym. 22x21 mm)[228].

Powyższa XIX-wieczna wersja pieczęci była odbijana na dokumentach w czarnym tuszu. Miała ona jednak swoją szczególną wersję, którą znamy pod postacią pieczęci w czerwonym laku, które miały zabezpieczać (opieczętowywać) dostęp do listów. Znamy przykłady takich pieczęci z Gaworzyc przy korespondencji z III ćwierci XIX w. Poza tym godło i legenda, a także rozmiary tych pieczęci, były identyczne jak wcześniej prezentowanej pieczęci tuszowej.

Odmiana drugiej wersji pieczęci sądu w Gaworzycach, zabezpieczania listów z lat 1859-1860, napis majuskułą: „QUAR **:** GER **:** SIEG **:** 1655" (czerwony lak, wym. 22x21 mm)[229].

[228] Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: APW), Zesp. nr 1067: *Depozyty gmin wiejskich*, Cz. 49: Gaworzyce, sygn. 125, s. luźna kartka (dokument z 1835 r.); APZG, Zespół nr 434: *Amtsgericht zu Glogau* (dalej: Zesp. 434), sygn. 6281, s. 40v, 41v (1847 r.); APZG, Zespół nr 92: *Parafia rzymskokatolicka p.w. św. Mikołaja w Głogowie* (dalej: Zesp. 92), sygn. 48, s. 63 (1861 r.).

[229] *Tamże*, Zesp. 180, sygn. 8, pieczęcie przy listach ze stron: 103-103v, 107-107v (1859 r.), 112-112v (1860 r.).

W XIX i I poł. XX w. na terenie ówczesnego gminy i majoratu Gaworzyce, posługiwano się także kilkoma innymi pieczęciami. Warto pokrótce kilka z nich zaprezentować.

Pieczęć Majoratu Gaworzyce - Czernina Dolna
z herbem i koroną baronowską rodziny v. Tschammer,
na dokumentach z lat 1847-1848, napis przy krawędzi:
„QUARITZ[E . · UND] TSCHIRNER [=] MAIORATS =“
napis wewnętrzny: „G[ERICH]TS · AMTS · S[IEG].“
(czarny tusz, wym.30x30 mm)[230].

Pieczęcie majątku Gaworzyce
z herbem rodziny v. Tschammer
napis: „QUARITZER WIRTHSCHAFFTE SIEGEL“
na kopert. listów z 1852 r. (lak, wym. 25x25 mm)[231].

Pieczęcie majątku i urzędu podatkowego
Gaworzyce, z herbem rodziny v. Tschammer,
„WIRTHSCHAFT- U. RENTAMT QUARITZ“
dok. z 1906 r. (tusz, wym. 24x24)[232].

Pieczęć Poczty w Gaworzycach,
dok. z 1861 r. (tusz, wym. 22,5x22,5 mm)[233].

Pieczęć datownika poczty w Gaworzycach,
dok. z 1852 r. (tusz, wym. 23x23 mm)[234].

---

[230] *Tamże*, Zesp. 434, sygn. 6281, s. 40 (1847 r.), 56 (1848 r.).

[231] *Tamże*, Zespół nr 65: *Akta notariusza Carla Ernesta Sattiga w Głogowie* [uwaga - opis teczek: *Notariusz Sattig z Głogowa*] (dalej: Zesp. 65), sygn. 29, s. 93v, 130v i 139v, 146 (wszystkie dokumenty z 1852 r.).

[232] *Tamże*, Zesp. 180, sygn. 922, s. 156.

[233] *Tamże*, Zesp. 434, sygn. 6281, s. 131.

[234] *Tamże*, Zesp. 65, sygn. 29, przykładowo s. 130, 139v (oba dokumenty z 1852 r.).

Pieczęć Urzędu Gminy w Gaworzycach,
napis: „+ AMT QUARITZ +
KREIS GLOGAU“
dok. z 1875 r. (tusz, wym. 32 x 32 mm)[235].

Pieczęć Zarządu Gminy w Gaworzycach
napis: „+ GEMEINDE-VORSTAND +
ZU QUARITZ KREIS GLOGAU“
dok. z 1910 r. (tusz, wym. 28x28 mm)[236].

Pieczęć Pruskiego Urzędu Stanu Cywilnego
w Gaworzycach, powiat Głogów:
napis: „* PR STANDESAMT QUARITZ *
KR. GLOGAU“
na dok. z 1920 r. (tusz, wym. 32x32 mm)[237].

Pieczęć Pruskiego Urzędu Stanu Cywilnego
w Gaworzycach, powiat Głogów:
napis: * PR. STANDESAMT *
QUARITZ, KR. GLOGAU“
na dok. z 1931 r. (tusz, wym. 37x37 mm)[238].

Pieczęć Sądu Opiekuńczego w Gaworzycach,
napis: „DER WAISENRATH IN QUARITZ“
+ KR. GLOGAU“
dok. z 1931 r. (tusz, wym. 32x32 mm)[239].

Pieczęć „Naczelnik jako miejscowa władza policyjna”
napis: * Amtsvorsteher als Ortspolizeibehörde *
Quaritz, Kr. Glogau“
dok. z 1935 r. (tusz, wym. 37x37 mm)[240].

---

[235] *Tamże*, Zesp. 180, sygn. 38.

[236] *Tamże*, Zesp. 434, sygn. 6373, np. s. 3.

[237] *Tamże*, Zesp. 434, sygn. 329, s. 1.

[238] *Tamże*, Zesp. 434, sygn. 329, np. s. 20, 29 (oba dokumenty z 1931 r.).

[239] *Tamże*, Zesp. 434, sygn. 329, np. s. 12 i 30 (oba dokumenty z 1931 r.).

[240] *Tamże*, Zesp. 434, sygn. 329, np. s. 104.

Uzyskane szczególnie w XVII w. przywileje jarmarkowe oraz przyjęta w XVIII w. rola centrum administracyjnego majoratu, spowodowały rozwój gospodarczy i populacyjny wsi, a co za tym idzie także urbanistyczny. Już w XVII w. Gaworzyce określane są jako *miejsce targowe*, czy też *osada targowa* - niem. *Marktflecken*, co szczególnie w XIX w. można tłumaczyć wprost, jako miasteczko[241]. Nic dziwnego, że miejscowość Gaworzyce pojawia się niekiedy w ówczesnych opracowaniach z zakresu heraldyki i sfragistyki municypalnej, choć nie zawsze ich autorzy potrafią przedstawić jakąś konkretną pieczęć, czy też herb[242]. Uczynił to chyba jako pierwszy Otto Hupp w ramach swojej seryjnej publikacji p.t.: „*Die Wappen und Siegel der Deutschen Städte, Flecken und Dörfer*", gdzie w zeszycie wydanym w 1898 r., przedstawia herb Gaworzyc, kładąc w niebieskim polu tarczy złotą wiszącą wagę szalkową[243].

Herb Gaworzyc (rys. Otto Hupp, 1898 r.)[244].

Wizerunek godła tegoż herbu, niewątpliwie nawiązywał do godła najwcześniejszej znanej nam pieczęci sądu w Gaworzycach, choć obie wagi różniły się nieco szczegółami. Przede wszystkim waga w herbie została bez wątpienia przedstawiona w stanie równowagi, co tym samym wyeliminowało też widoczny w godle pieczęci wskaźnik wychylenia, inaczej też ukazano w herbie sposób podwieszenia szalek oraz zakończenie ramion wagi.

Ten sam herb, choć w nieco innej stylizacji godła, został także zamieszczony w *Deutsche Ortswappen Preussen Provinz Niederschlesien*[245], jednym z albumów wychodzącej w latach 20-tych i 30-tych XX w. kontynuacji przedwojennej kolekcjonerskiej serii heraldycznych „znaczków", załączanych do opakowań kawy sprzedawanej przez firmę Kaffee Hag[246]. Tu

[241] Patrz: Rozdz. I, Cz. 9: *Szczególne lokalne wydarzenia i tradycje*.

[242] H. Saurma-Jeltsch, *Wappenbuch*…, Berlin 1870, s. 257. Autor uznając Gaworzyce za miasteczko, stwierdza jednak, że nie wiadomo czy posiada ono pieczęć i herb.

[243] O. Hupp, *Die Wappen*…, Bd. I, H. 2, T. 3: *Schlesien. Regierungs-Bez. Liegnitz.*

[244] http://www.delcampe.net/page/item/id,226644235,var,Deutsche-Ortswappen-Preussen-Provinz-Niederschlesien--Kaffee-Hag--Otto-Hupp,language,G.html oraz http://www.veikkos.com/bibliodetails.php?II=101568 [dostęp: 01.05.2015]

[245] O. Hupp, *Deutsche Ortswappen*…, *Regierungsbezirk Liegnitz*, karta nr 5, poz. 8.

[246] http://de.wikipedia.org/wiki/Kaffee_Hag [dostęp: 01.05.2015]

stylizacja wagi jeszcze bardziej odeszła od formy, jaką widzimy w najstarszej pieczęci: pojawił się zawiązany sznur w górnej części drążka, ramiona wagi zakończono orlimi (?) łbami oraz wprowadzono szalki płaskodenne.

Awers i rewers kolekcjonerskiego znaczka z herbem Gaworzyc, serii Kaffe Hag (wym. 60x40 mm, rys. Otto Hupp, 1925 r. lub krótko przed)[247].

Trudno stwierdzić, na ile herb ten był użytkowany w praktyce przez ówczesne władze gminy Gaworzyce, czy tamtejszą społeczność. Ówczesne urzędowe pieczęcie gminne zazwyczaj nie zawierały motywów heraldycznych gminy, dominowały w nich jedynie pruskie i niemieckie orły, o czym mogliśmy się przekonać, dzięki zamieszczonej w niniejszym rozdziale prezentacji. Zmniejszająca się od przełomu XIX/XX w. liczba mieszkańców Gaworzyc oraz idące za tym osłabienie gospodarcze miejscowości, przyczyniły się do tego, że Gaworzyce nie zdołały w pierwszej połowie XX w. otrzymać pełnych praw miejskich[248]. Fakt ten zapewne nie sprzyjał popularyzacji herbu. Tym bardziej też herb ten nie był w stanie zaistnieć w zupełnie innej już rzeczywistości powojennej, gdzie po pierwsze w latach 1945-1947 nastąpiła całkowita wymiana populacji (a więc nie miał kto o istnieniu tego herbu pamiętać), a po drugie Gaworzyce zupełnie już utraciły swój gospodarczy „małomiasteczkowy" potencjał. Szanse na prawa miejskie i herb zupełnie wygasły[249].

Dopiero zmiany w prawie samorządowym, jakie miały miejsce w 1990 r., wraz z przywróceniem gminom ich samorządowego charakteru, umożliwiły także posiadanie przez nie

[247] http://www.delcampe.net/page/item/id,226644235,var,Deutsche-Ortswappen-Preussen-Provinz-Niederschlesien--Kaffee-Hag--Otto-Hupp,language,G.html oraz http://www.veikkos.com/bibliodetails.php?II=101568 [dostęp: 01.05.2015]

[248] *Einwohnerbuch 1943*…, s. VI,87.

[249] A. Bok, *Gaworzyce*, patrz: http://www.glogow.pl/ezg/index.php/Gaworzyce [dostęp: 01.05.2015].

herbu. Ponieważ herb Gaworzyc był już wtedy zupełnie zapomniany, na potrzeby graficznej identyfikacji gminy utworzono specjalne logo. Jego treść miała symbolizować: Wzgórza Dalkowskie (zielone dwa pagórki), istniejące na terenie gminy zabytki (wieża kościelna i zarysy budynków) oraz jej rolniczy charakter (dwa złote kłosy zboża).

Logo gminy wiejskiej Gaworzyce ustanowione krótko po 1990 r.[250].

***

Sięgająca połowy XVII w. pieczęć sądu w Gaworzycach, jest jedynym tego typu sigillum, jakie udało się znaleźć dla terenów dzisiejszej gminy Gaworzyce. Jej niewątpliwie samorządowy charakter - bo trzeba pamiętać, że nie był to sąd patrymonialny - i bezpośredni związek z miejscowością, która współcześnie stanowi siedzibę gminy, dla której projektowany jest herb, uprawnia adaptację godła tej pieczęci do dzisiejszego herbu tej gminy. Tym bardziej też, że owe godło najprawdopodobniej ma już tu ponad trzy i pół wiekową tradycję, i już ponad wiek temu zostało zaadoptowane na godło herbu Gaworzyc. Co więcej, w herbie Gaworzyc możemy zastosować wagę, której szalki będą w stanie nierównowagi, co nie tylko będzie nawiązywać do wizerunku godła, jakie widzimy w najstarszej wersji pieczęci z Gaworzyc (prawa szalka obniżona i wychylony w prawo wskaźnik), ale też przede wszystkim da nam w godle wagę o układzie innym niż ten, jaki wykorzystywany jest i kojarzy się nam zazwyczaj z takimi dziedzinami jak prawo, czy sądownictwo. Jednocześnie też, wśród dotychczas zatwierdzonych herbów gmin (pozytywnie zaopiniowanych przez Komisję Heraldyczną, działającą przy ministrze właściwym ds. administracji), nie znajdujemy żadnego, który za godło miałby jakąkolwiek szalkową wagę, a tym bardziej wagę przechyloną[251].

[250] Grafika z zasobów Urzędu Gminy Gaworzyce.

[251] Z niezatwierdzonych, wagą w równowadze i bez wskaźnika mają w godle herby: Targówka - dzielnica Warszawy (razem z krzywaśnią, zaćwiczonym krzyżem kawalerskim i mieczem); Konstantynowa – gmina w pow. bialskim, woj. lubelskim; Harbułtowic – wieś w gminie Kochanowice, pow. lubliniecki, woj. śląskie; Mazańcowic – wsi w gm. Jasienica, pow. bielski, woj. śląskie (ukoronowana, leżąca pomiędzy dwiema zapalonymi świecami w lichtarzach).

5. Przynależność parafialna i lokalne kulty świętych

Dzisiejsze miejscowości gminy Gaworzyce należą do czterech rzymskokatolickich parafii, dekanatu Głogów-Zachód (p.w. NMP Królowej Polski), diecezji zielonogórsko-gorzowskiej[252].

- **Parafia p.w. św. Barbary w Gaworzycach**, obsługuje wsie: Dzików, Grabik, Gaworzyce, Koźlice, Mieszków oraz miejscowości poza gminą Gaworzyce: Nowa Jabłona, Nowy Dwór i Wilczyce; posiada kościoły filialne: p.w. MB Różańcowej w Gaworzycach (poewangelicki) i p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Nowej Jabłonej (gm. Niegosławice, pow. żagański; niem. Neugabel).
- **Parafia p.w. św. Jana Chrzciciela w Kurowie Wielkim**, obsługuje wsie: Dalków, Gostyń, Kurów Wielki, Śrem i Witanowice, a także leżące poza gminą Gaworzyce: Domaniowice, Mierzów, Szczepów, Zameczno.
- **Parafia p.w. św. Jadwigi Śląskiej w Kłobuczynie**, obsługuje wsie Kłobuczyn i Korytowo, zaś sama jest zarządzana przez parafię Gaworzyce.
- **Parafia p.w. św. Jakuba Apostoła w Jakubowie** (gm. Radwanice, pow. polkowicki; niem. Jakobskirch) z terenów gminy Gaworzyce obsługuje tylko wieś Wierzchowice.

We wcześniejszych wiekach, prócz parafii w Gaworzycach, Kurowie Wielkim (z Dalkowem, Gostyniem, Mieszkowem, Regowem, Śremem, Witanowicami oraz kilkoma innymi wsiami), Kłobuczynie (odrębnie zarządzanej i obsługiwanej przez augustianów z Żagania) oraz Jakubowie (m.in. z Wierzchowicami), funkcjonowała także nieistniejąca już, podobniej jak i sam kościół, parafia w Grabiku (z Kozłowem i Korytowem). Wszystkie parafie były erygowane jeszcze XIV w[253].

Pieczęcie parafii rzymskokatolickiej w Gaworzycach z wizerunkiem św. Barbary
(wym. 40x32 mm, tusz, dok. z 1897 i 1936 r.)[254]. (wym, 40x32 mm, tusz, dok. z 1938 r.)[255].

[252] Zasięg terytorialny oraz daty erygowania poszczególnych parafii za: *Schematyzm diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 1995* (dalej: *Schematyzm*...), Zielona Góra 1995, s. 169-170, 182-186, 189-190.

[253] O parafiach wg stanu z XVII-XVIII w. patrz: J. Jungnitz, *Visitationsberichte*..., t. 3, s.19, 56-57, 146-147, 368-371 (Gaworzyce); s.19, 57, 145-146, 371-372 (Grabik); s.19-20, 51, 147, 366-368 (Kłobuczyn), 19, 53, 153, 373-376 (Kurów Wileki); s. 19, 56, 145, 327-329 (Jakubów). H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*..., t. 3, s. 43 (wzmiankuje w 1891 r. istnienie ruin tego kościoła); J. Blaschke, *Geschichte*..., s. 297.

[254] APZG, Zesp. 434, sygn. 6470, s. 2 (1897 r.); Zesp. 180, sygn. 8, s. 22 i 23 (1936 r.), 25 (1937 r.). Wszystkie trzy pieczęcie wykonane fioletowym tuszem.

Pieczęć Katolickiej Rady Parafialnej w Gaworzycach
(wym. 25x25 mm, tusz, dok. z 1943 r.)[256].

Pieczęcie parafii ewangelickiej w Gaworzycach
(wym. 29x29 mm, tusz, dok. z 1895 r.)[257]. (wym. 32x31 mm, tusz, dok. z 1933 r.)[258].

Pieczęcie parafii rzymskokatolickiej w Kurowie Wielkim z wizerunkiem głowy św. Jana Chrzciciela
(wym. 22,5x21 mm, lak, dok. z lat 1820-1845 r.)[259]. (wym. 22x22 mm, lak, dok. z XIX w.)[260].

---

[255] *Tamże*, Zesp. 434, sygn. 6470, s. 86v.

[256] *Tamże*, Zesp. 434, sygn. 6470, np. s. 90v.

[257] *Tamże*, Zesp. 180, sygn. 11, s. 79.

[258] *Tamże*, Zesp. 92, sygn. 100, s. 52.

[259] *Tamże*, Zesp. 92, sygn. 52, s. 110 (1820 r.); sygn. 59, s. 26 (1842 r.); sygn. 60, s. 200 (1845 r.). Wszystkie pieczęcie wykonane w czerwonym laku.

[260] *Tamże*, Zesp. 92, sygn. 59, s. 100 [za:] Tomasz Kałuski, Ilona Matejko, *Treści ideowe pieczęci parafii wiejskich na obszarze archidiakonatu głogowskiego /XVIII-XX w./* (dalej: T. Kałuski, I. Matejko, Treści...), [w:] Wieś w heraldyce i sfragistyce polskiej, Warszawa 2012, s. 154 i 162, poz. 6 (autorzy w godle pieczęci widzą muszlę, a na niej wieniec). Uwaga: większość dokumentów z Zesp. 92, na które autorzy ci powołują się w przypisach, ma już inną niż podaną przez nich paginację.

Pieczęcie parafii rzymskokatolickiej w Kurowie Wielkim z wizerunkiem głowy św. Jana Chrzciciela (wym. 28,5x28,5 mm, tusz, dok. z 1899 i 1913 r.)[261]. (wym. 31x31 mm, tusz, dok. z lat 1899-1914)[262].

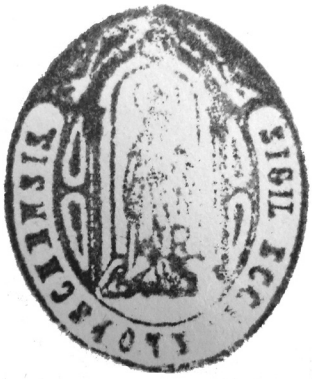

Pieczęć parafii rzymskokatolickiej w Kłobuczynie z wizerunkiem św. Jadwigi Śląskiej w habicie, trzymającej kościół trzebnicki i palmę (wym. 31,5x28 mm, tusz, dok. z 1860-1861 r.)[263].

Pieczęcie parafii rzymskokatolickiej w Kłobuczynie z wizerunkiem św. Jadwigi Śląskiej w koronie i szatach książęcych (?) (wym. 34x28 mm, tusz, dok. z lat 1930-1933)[264].

Pieczęcie parafii rzymskokatolickiej w Jakubowie z wizerunkiem św. Jakuba jako pielgrzyma w kapeluszu na głowie, z kijem w prawej ręce, różańcem w lewej i przywiązanym do pasa bukłakiem (wym. 29x27 mm, lak, dok. z lat 1841-1852)[265]. (wym. 30x28 mm, tusz, dok. z lat 1848-1933)[266].

---

[261] APZG, Zesp. 92, sygn. 177, s. 37 (1899 r.), 139 (1913 r.). Obie pieczęcie wykonane tuszem fioletowym.

[262] *Tamże*, Zesp. 92, sygn. 177, s. 37 (1899 r.), 96 i 106 (1907 r.), 115 i 124 (1908 r.), 226 (1914 r.). Wszystkie pieczęcie wykonane tuszem fioletowym. Patrz także: T. Kałuski, I. Matejko, *Treści...*, 154 i 162, poz. 7.

[263] APZG, Zesp. 92, sygn. 47, s. 68 (1860 r.); sygn. 48, s. 45 (1861 r.). Obie pieczęcie wykonane tuszem czarnym. Patrz także: T. Kałuski, I. Matejko, *Treści...*, 155 i 163, poz. 10.

[264] APZG, Zesp. 92, sygn. 26, s. 31 i 38 (1930 r.); sygn. 100, s. 9 i 37 (1933 r.). Wszystkie pieczęcie wykonane tuszem czarnym. Patrz także: Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze (dalej: ADZG), *Parafia rzymskokatolicka w Kurowie Wielkim*, sygn. 2, bez paginacji, [wg:] T. Kałuski, I. Matejko, *Treści...*, 155 i 163, poz. 11.

[265] APZG, Zesp. 92, sygn. 52, s. 62 i 101 (obie z 1820 r.); sygn. 60, s. 94 i 103 (obie z 1844 r.); sygn. 267, s. 13 (1849 r.), 51 (1851r.), 62 (1852 r.); sygn. 272, s. 17 i 20 (1841 r.), 37 (1842 r.), 84 (1844 r.). Patrz także: ADZG, *Parafia rzymskokatolicka w Kwielicach*, sygn. 25, bez paginacji; APZG, Zesp. 92, sygn. 41, s. 38; sygn. 54, s. 90;

***

Gmina Gaworzyce nie jest jednolita pod względem parafialnym, gdyż na jej terenie działają aż cztery parafie, zaś w przeszłości było ich pięć. Kościoły należące do tych parafii nie stanowią też szczególnych miejsc kultu (np. słynących cudami, czy po prostu stanowiących miejsca pielgrzymek)[267]. Św. Jan Chrzciciel należy do bardzo popularnych patronów kościołów i parafii, a co za tym idzie dość powszechnie (on sam lub związana z nim symbolika) występuje w herbach miast i gmin. Znacznie rzadziej zaś w heraldyce jest obecny św. Jakub Apostoł, a już sporadycznie św. Barbara i św. Jadwiga Śląska[268]. Jednak odniesienie się do jednego z tych świętych w herbie gminy Gaworzyce nie wydaje się trafne, właśnie ze względu na fakt, iż żaden z nich nie patronuje nawet połowie miejscowości gminy (odpowiednio: św. Barbara 5, św. Jadwiga 2, św. Jakub 1). Co więcej, sam kościół parafialny w Gaworzycach nie należy w gminie do najstarszych. Z kolei najstarszy kościół w Jakubowie, leży już poza gminą.

6. Dawna własność klasztorna

Właścicielami niektórych tutejszych dóbr były także klasztory:

- augustianie z Nowogrodu Bobrzańskiego: w 1232 r. książę Henryk II potwierdził im darowiznę wsi Kłobuczyn; prawdopodobnie w tym samym czasie otrzymali też od Henryka II (a najpóźniej w 1241 r.) dobra *Krechocowo* koło Kłobuczyna, co zostało potwierdzone w 1245 r.; w 1244 r. biskup wrocławski Tomasz nadał im także z tego gruntu *Crecoto* dziesięciny;

---

sygn. 55, s. 73; sygn. 61, s. 9, sygn. 271, s. 44, [wg:] T. Kałuski, I. Matejko, *Treści...*, 157 i 165, poz. 35. Uwaga! - autorzy podali strony archiwaliów zgodnie ze starą paginacją.

[266] *Tamże*, Zesp. 92, sygn. 27, s. 13, 31, 38, 47 (1931 r.); sygn. 28, s. 13, 52 (1932 r.); sygn. 49, s. 25, 53, 61, 64 (1861 r.); sygn. 100, s. 5, 55 (1933 r.); sygn. 267, s. 11 (1849 r.), 35 (1851 r.), 103 (1854 r.), 123 (1850 r.); sygn. 272, s. 171 (1848 r.). Uwaga!: odciski z XIX w. wykonane tuszem czarnym, zaś odciski z lat 30-tych XX w. tuszem fioletowym. Patrz także: ADZG, *Parafia rzymskokatolicka w Rzeczycy*, sygn. 21 i 22, bez paginacji; *Parafia rzymskokatolicka Kurów Wielki*, sygn. 1, bez paginacji; APZG, Zesp. 92, sygn. 40, s. 69; sygn. 42, s. 43, 76; sygn. 62, s. 163, sygn. 63, s. 137; sygn. 64, s. 103, 167; sygn. 65, s. 109, [wg:] T. Kałuski, I. Matejko, *Treści...*, 157 i 165, poz. 36. Uwaga! - autorzy podali strony archiwaliów zgodnie ze starą paginacją.

[267] Doroczna uroczystość patronalna w Jakubowie miała gromadzić niegdyś dość licznych uczestników, jednak nie wykraczało to poza okoliczne miejscowości, patrz: J. Jungnitz, *Visitationsberichte*..., t. 3, s. 145, 327.

[268] Cała postać lub głowa św. Jana Chrzciciela widnieje w herbach miast: Mysłowice, Wrocław, Brzozów, Dobczyce, Głowno, Kamień Pomorski, Łasin, Pisz, Proszowice, Radziejów Kujawski, Skalbmierz, Skarszewy, Wiązów, Zduny oraz gmin wiejskich: Bielsk, Cegłów, Jonkowo, Kiszkowo, Nowe Miasto, Puchaczów, Szastarka, Tczów. Natomiast poprzez symbol baranka, także herby miast: Brok, Bobolic, Brzozowic (dzielnica Piekar Śląskich), Koprzywnicy, Piwnicznej Zdroju, Zakroczymia oraz gmin wiejskich: Frysztak, Janowo, Latowicz. Jakub Apostoł gości w herbach miast: Olsztyn, Pakość i Sobótka oraz gmin wiejskich: Jakubów, Opatowiec, Pałecznica. Św. Barbara występuje w herbie miast: Strumień, Ruda Śląska (gdzie została zaadaptowana z herbu miasta Nowego Bytomia, obecnie dzielnicy Rudy Śląskiej), a niegdyś także Zygmuntowa, który jest dziś częścią Odolanowa. Osobę św. Jadwigi Śląskiej znajdujemy w herbie gminy wiejskiej Kunice. Patrz: Piotr Gołdyn, *Symbolika religijna w herbach miast polskich*, Warszawa 2008, s. 59-61 (św. Jakub), 80-95 (św. Jan Chrzciciel), 101-103 (św. Barbara); http://pl.wikipedia.org/wiki/Kategoria:święci_i_błogosławieni_na_herbach [dostęp: 01.05.2015].

natomiast w 1263 r. wśród miejscowości płacących dziesięcinę temu klasztorowi widzimy zarówno *Crecotovo* z 6 włókami, jak też Kłobuczyn z 40 włókami[269];

- augustianie z Żagania: w latach 30-tych XIV w. weszli w posiadanie wsi Grabik i Koźlice, poczym wydzierżawiali (np. w 1357 r. rodzinie *v. Krecewicz*); w latach 1468-1727 są wzmiankowani także jako posiadacze Kłobuczyna (zapewne po augustianach z Nowogrodu Bobrzańskiego), gdzie w latach 1695/1696 dokonują przebudowy tamtejszego kościoła[270];

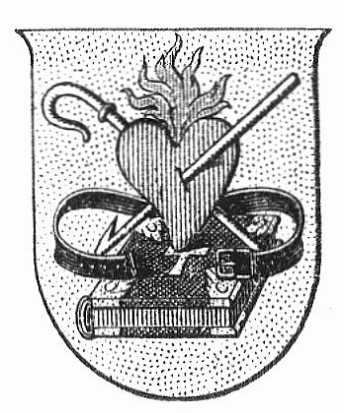

Herb augustianów[271].

Herb cystersów[272].

- cystersi z Lubiąża: otrzymali Gaworzyce od księcia głogowskiego Przemka (panował w latach 1324-1331), a po jego śmierci uzyskali potwierdzenie tego nadania od księcia Bolka świdnickiego; już jednak w 1334 r. zakonnicy zamienili się z Johannem v. Tannenberc na wieś Jastrzębia koło Góry; natomiast w 1340 r. król Czech Jan Luksemburski podarował Gaworzyce dla miasta Głogowa[273].

***

Nawiązanie do herbów zakonnych w herbie gminy Gaworzyce wydaje się mało uzasadnione, gdyż poza dość długim okresem posiadania Kłobuczyna, pozostałe udokumentowane związki klasztorów z rejonem Gaworzyc dotyczą jedynie części XIII i XIV stulecia, a nawet wtedy ograniczają się tylko do trzech (może czterech) miejscowości dzisiejszej gminy.

---

[269] CDS, t. 7, cz.1, s. 185, poz. 374; s. 275, poz. 618b; s. 284, poz. 640b; *tamże*, t. 7, cz. 2, s.122, p. 1165. Wspomniana osada koło Kłobuczyna, poza wzmiankami z XIII w., skądinąd nie jest nam znana. Nie można jednak wykluczyć, że może chodzić tu o jakąś istniejącą obecnie wieś, która jeszcze w średniowieczu zmieniła swoją nazwę (może: Koźlice, Korytów, Gaworzyce ?). Nazwa tej miejscowości może też sugerować jakieś związki z rodziną v. Kreckwitz, która w źródłach o wiek późniejszych, zapisywana była m.in. Crekewicz, Creckowicz, czy *Krecewicz* i związana była z zakonem augustianów.

[270] *Tamże*, t. 28, s. 228, 242; *tamże*, t. 30, Cz. 1, s. 40-41, poz. 6160-6163 i s. 201-202, poz. 6705; J. Jungnitz, *Visitationsberichte*..., t. 3, s. 19, 147; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 59, 100, 121.

[271] *Meyers Großes Konversations-Lexikon*, t. 2, Leipzig 1905, s. 123, patrz także: http://www.zeno.org/Meyers-1905/A/Augustiner [dostęp: 01.05.2015].

[272] https://pl.wikipedia.org/wiki/Cystersi#/media/File:Arms_of_Ordo_cisterciensis.svg [dostęp: 01.05.2015]

[273] CDS, t. 22, s. 125-126, poz. 5033; *tamże*, t. 28, s. 22, poz. 71; *tamże*, t. 29, s. 4 poz. 5296.

7. Heraldyka lokalnych rodów szlacheckich

Badając historię miejscowości wchodzących w skład dzisiejszej gminy Gaworzyce, widać jak wiele rycerskich, czy też szlacheckich rodzin było z tym terenem na przestrzeni wieków związanych. Obecność niektórych można liczyć co najmniej kilkoma pokoleniami, ale są też i takie, które gościły na tych ziemiach jedynie chwilowo. Większość była właścicielami tutejszych dóbr, ale byli też i tacy, którzy je tylko dzierżawili, albo też trzymali jako zastaw. Niektóre nazwiska odnotowano w jednej tylko miejscowości, inne pojawiają się w kilku, choć nie zawsze w tym samym czasie. Część z tych rodzin nie pozostawiła po sobie żadnych materialnych śladów, ale są też i takie, których obecność na tym terenie utrwalona została w postaci ufundowanych przez nich siedzib, czy epitafiów nagrobnych. Każda z rodzin posiadała swój indywidualny herb, zazwyczaj przypisany tylko i wyłącznie do ich nazwiska. Było to typowe dla heraldyki niemieckiej, z kręgu której rodziny te w przeważającej większości się wywodziły, a więc jakże różnej od polskiej heraldyki szlacheckiej, gdzie ten sam herb mogło używać wiele rodzin, nie tylko noszących różne nazwiska, ale też zupełnie ze sobą nie spokrewnionych. Jak dotąd nie powstało opracowanie z możliwie pełną listą właścicieli poszczególnych miejscowości dzisiejszej gminy Gaworzyce. Tym samym na chwilę obecną nie ma możliwości przedstawienia kompleksowego spektrum szlacheckich herbów występujących w rejonie Gaworzyc. Już jednak podstawowa kwerenda źródłowa przynosi nam zupełnie miarodajny obraz tego, z jak bogatą rycersko-szlachecką tradycją heraldyczną mamy do czynienia na interesującym nas terenie[274]. Mamy więc herby:

v. Abschatz

v. Biberstein[275]

v. Borwitz

[274] Podawane w dalszej części niniejszego opracowania przedziały czasowe występowania przedstawicieli danej rodziny w danej miejscowości, o ile nie napisano przy nich inaczej, nie oznaczają granicznych lat całego okresu posiadania miejscowości, a jedynie skrajne daty odnalezionych (na obecnym etapie badań) wzmianek, wiążących konkretną rodzinę z określoną miejscowością. Szczegółowe i możliwie kompletne odtworzenie właścicieli poszczególnych miejscowości i czasu ich występowania, wymaga podjęcia odrębnych kompleksowych badań archiwalno-bibliotecznych, jakie wykraczałyby poza potrzeby niniejszego opracowania. Jeśli w przypisie do danej rodziny nie podano inaczej, wszystkie wizerunki herbów szlacheckich pochodzą z: J. Siebmacher, *New Wapenbuch*..., t. 1, Norymberga 1605.

[275] https://de.wikipedia.org/wiki/Bieberstein_(Adelsgeschlecht) [dostęp: 01.05.2015]

- v. **Abschatz** (Absatz): wg Sękowskiego ich przedstawiciele mieli zamieszkiwać w Rygowie w I połowie XVI w. i Dalkowie w 1634 r.[276];

- v. **Biberstein**: w latach 1549-1554 r. wzmiankowani jako posiadacze Gaworzyc, prawdopodobnie na zasadzie zastawu lub dzierżawy dóbr cesarskich[277];

- v. **Borwitz** (Burwitz): u schyłku XVIII wybudowali dwór w Witanowicach, gdzie byli jeszcze w 1857 r.[278]; posiadali herb podobny do polskiej Junoszy;

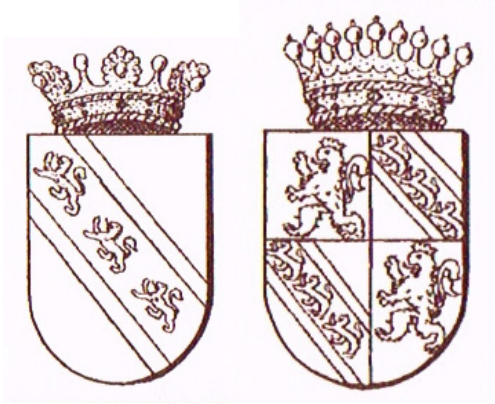

v. Braun v. Briese Bronne de Montagu i Hautois de Bronne[279]

- v. **Braun** (Brawn, Brawne, Brawen): w latach 1422-1549 wzmiankowani jako dziedzice Witanowic, a w latach 1578-1590 jako dziedzice wsi Grabik[280].

- v. **Briese** (Briesen): w latach 1671-1732 wystepują jako właściciele Mieszkowa[281];

- de **Bronne (d'Hatois)**: angielska rodzina reprezentowana przez generała Franciszka Karola de Bronne wicehrabiego **de Montagu** (1635–1707), którego marmurowe figuralne epitafium nagrobne znajduje się w kościele w Kurowie Wielkim, miejscowości należącej ówcześnie do majątku w Szczepowie, gdzie de Bronne rezydował i który otrzymał za zasługi wojenne od Habsburgów; po nim Kurów Wielki trzymał jego krewny, wzmiankowany w latach 1718-1727 r. Hanss Heinrich graf rzeszy d'Hautois le Bronne[282];

---

[276] R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 1, Katowice 2002, s. 59-60; t. 2, Katowice 2003, s. 196, 220; Hans Joachim Breske, *Kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela w Kurowie Wielkim* (dalej: H. J. Breske, *Kościół*…), opis wykonany zapewne po 03.1972 r., patrz: http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/glogowski/kurowwielki.htm [dostęp: 01.05.2015].

[277] CDS, t. 28, s. 246; J. Kuczer, *Szlachta*…, s. 136, 139.

[278] Karl Friedrich Rauer, *Alphabetischer Nachweis (Adressbuch) des in den Preussischen Staaten mit Rittergütern angesessenen Adels* (dalej: K. F. Rauer, *Alphabetischer*…), Berlin 1857, s. 30; patrz także: http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/polkowicki/witanowice.htm [dostęp: 01.05.2015].

[279] R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 3, Katowice 2003, s. 69.

[280] CDS, t. 24, s. 21, 78, 82, 106, 107, 116, 119 i 121; *tamże*, t. 28, s. 5, 92, 117, 250-251; R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 5, Chorzów 2007, s. 349, 360.

[281] J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 60, 93, 110, 120; R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 1, s. 289.

[282] *Tamże*, t. 3, s. 69; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 59, 93, 110, 121; epitafium: H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*…, t. 3, s. 49-50; H. J. Breske, *Kościół*…; Andrzej Kurzak, *Kurów Wielki – płyta nagrobna Franciszka Karola Bronne* (dalej: A. Kurzak, *Kurów Wielki*…), EZG, z. 26, Głogów 1995, s. 11-12.

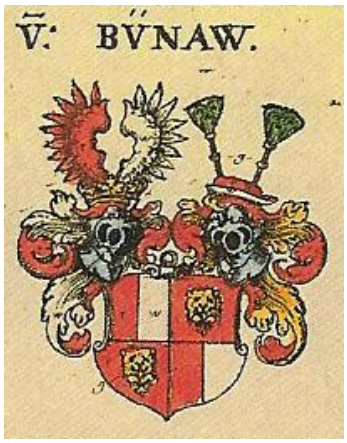

v. Bünau

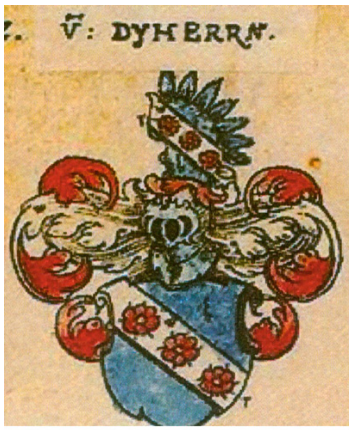

v. Dyhrn

v. Ebersbach

- v. **Bünau**: w ostatniej ćwierci XVII w. rościli sobie prawa do Gaworzyc po Adamie v. Loss, którego córka Maria Elizabeth poślubiła Heinricha v. Bünau z Matuszewic (niem. Matzdorf). Tych zaś córka Maria Mariane v. Bünau, wniosła dobra gaworzyckie do rodziny v. Tschammer, poślubiając w 1694 r. Georga Caspara v. Tschammera z Czerniny Dolnej[283];

- v. **Curow**: rycerze księcia Henryka wrocławskiego wzmiankowani w 1294 r., czy właściciele Kurowa Wielkiego…?[284];

- v. **Deyr** (zapewne v. Dyhrn, Dyherr): w 1318 r. związani ze Śremem[285];

- v. **Ebersbach** (Eberspach, Ebirsbechir): wzmiankowani w 1475 r. jako posiadacze Kurowa[286];

v. Gersdorff

v. Glaubitz

v. Hindersin[287]

[283] CDS, t. 28, s. 251; Melchior Friedrich v. Stosch, *Genealogia des Hoch-Gräflich Freyherrlich- und Hoch-Adelichen Geschlechts derer v. Stosch, zu Ehren und Gedächtniß... nebst d. darzu gehörigen Geschlechts-Taffeln u. nöthigen Kupffern* (dalej: M. F. v. Stosch, *Genealogia*…), t. 2, Breslau u.a. 1736, s. 204-205, tab. CXV; Alexander Dunckner, *Die Ländlichen Wohnsitze, Schlösser und Residenzen der Ritterschaftlichen Grundbesitzer in der Preussischen Monarchie nebst den Königlichen Familien-, Haus-Fideicommiss- und Schatull-Gütern in naturgetreuen, küstlerisch ausgeführten, farbigen Darstellungen nebst begleitendem* (dalej: A. Dunckner, *Die Ländlichen*…), wyd. 1857-1883, cz. I, karta: *Quaritz*; APZG, Inwentarz zespołu: Majorat Gaworzyce z lat 1573-1940, s. 1. Patrz także w dalszej części niniejszego podrozdziału notki o rodzinach v. Loss i v. Tschammer.

[284] CDS, t. 7, cz. 3, s. 204 poz. 2329.

[285] *Tamże*, t. 18, s. 74-75.

[286] *Tamże*, t. 24, s. 189.

- v. **Gersdorff** (Gersdorf): w latach 1671-1727 właściciele Gostynia, Witanowic i Grabika[288];

- v. **Glaubitz** (Glauwicz, Glaubicz): w 1521 r. zakupili Dalków, gdzie byli dziedzicami jeszcze w 1742 r.; od I poł. XVI w. byli także w Rygowie (dziś przysiółek Dalkowa, a wiec może i tam byli od 1521 r.), gdzie zbudowali wieżę mieszkalną, a w 1596 r. dwór i gdzie byli właścicielami jeszcze w 1728 r.; w latach 1671-1727 występują także jako dziedzice Śremu; już w 1545 r. zamieszkiwali Kurów Wielki, który sprzedali w 1603 r., w miejscowości tej znajduje się kamień pokutny z 1545 r. oraz około 15 epitafiów nagrobnych tej rodziny z lat 1573-1692 (zmarli z linii z Dalkowa, Rygowa i Kurowa oraz Starej Jabłonny), w tamtejszym kościele jest też ufundowana przez nich w 1625r. ambona[289];

- **Heiman** (Heimann): w II poł. XIX w. właścicielem pałacu w Dalkowie był Ernest Heiman, który dokonał jego gruntownej przebudowy w stylu klasycystycznym[290];

- v. **Hindersin**: przedstawiciel tej rodziny był wzmiankowani właścicielem majątku w Dalkowie w latach 1898-1912 oraz autorem przebudowy tamtejszego pałacu w latach 1901/1904[291];

v. Kittlitz

v. Kreckwitz

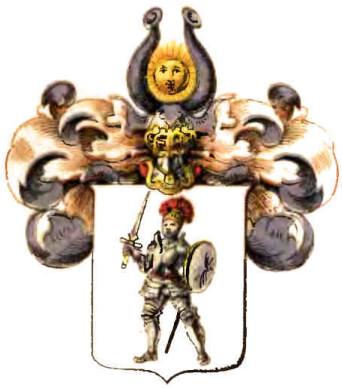

v. Liebermann[292]

---

[287] Alfred von Krane i Adolf Matthias Hildebrandt, *Wappen= und Handbuch, des in Schlesien (einschliesslich der Oberlausitz) landgesessenen Adels* (dalej: A. Krane i A. Hildebrandt, *Wapien*...), Goerlitz 1901-1904, tab. 48.

[288] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*..., t. 3, s. 371-372; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 59, 61, 74, 85, 92, 107-108, 110, 119, 121-122; R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 2, s. 344; *tamże*, t. 4, s. 76.

[289] Patrz epitafia w Kurowie Wielkim (m.in.: *Christof Glaubitz von Rhey zu Kauer*, zm. w 1573 r.): Hans Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*…, t. 3, s. 48-49; o epitafiach i herbie na balkonie chóru patrz: H. J. Breske, *Kościół*…; http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/glogow%20kurow.html [dostęp: 01.05.2015] oraz *http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/glogowski/kurowwielki.htm* [dostęp: 01.05.2015]; patrz także: A. Dunckner, *Die Ländlichen*…, cz. II, karta: *Dalkau*; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 58, 60-61, 82, 86, 94, 108-110, 119, 121; R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 2, s. 366-368, 373-375; t. 4, s. 186; t. 5, s. 423, 444; Józef Cwynar, *Kurów Wielki – ambona w kościele p.w. św. Jana Chrzciciela* (dalej: J. Cwynar, *Kurów Wielki – ambona*…), EZG, z. 21, Głogów 1994, s. 11-12.

[290] http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/polkowicki/dalkow.htm [dostęp: 01.05.2015]

[291] A. Krane i A. M. Hildebrandt, *Wapien*..., s. 2 listy subskrybentów, s. 46 i tab. 48.

[292] Dorst Leonard, *Schlesisches Wappenbuch oder die Wappen des Adels im Souverainen Herzogthum Schlesien, der Grafschaft Glatz und der Oberlausitz*, t. 2, Goerlitz 1847, s. 128.

- v. **Kittlitz** (Kietlitz, Kietlicz): z inskrypcji na kilku nagrobkach w Kurowie Wielkim (epitafia osób zmarłych w latach 1586-1613) wynika, że przedstawiciele tej rodziny zamieszkiwali, ale też byli właścicielami Gostynia; w 1603 r. zakupili także od rodziny v. Glaubitz wieś Kurów Wielki[293];

- v. **Köslitz** (czy Kesslitz ?): w XVI w. występują jako właściciele Mieszkowa[294];

- v. **Kreckwitz** (Crekewicz, Crekewitz, Krekewitz, Krekowicz, Creckowicz, Kreckewitcz, Kreckewitz, Krecwicz, Krekwitcz, Krakowicz): niewiadomo, czy należy ich wiązać ze wzmiankowaną w XIII w. koło Kłobuczyna, należącą ówcześnie do augustianów z Nowogrodu Bpbrzańskiego osadą *Krechocowo* (vel *Crecoto*, *Crecotovo*); w 1357 r. wzięli w dzierżawę od żagańskich augustianów wieś Grabik i Koźlice; w Grabiku siedzieli jeszcze w 1468 r.; w latach 1409-1569 odnotowani dziedzicami Wierzchowic, które mieli kupić od v. Unruha i gdzie byli jeszcze w I połowie XVII w., a może i jeszcze później; w latach 1424-1425 wystepują w Kłobuczynie; a w latach 1440-1448 r. i 1506 r. wzmiankowani byli także w Śremie; jakiś czas przed i po 1606 r. byli także właścicielami Korytowa[295];

- v. **Liebermann**: weszli w posiadanie Dalkowa w 1788 r., kiedy to August Gottlieb poślubił tamtejszą dziedziczkę Karoline Wilhelmine v. Stosch; żyją tam jeszcze w 1857 r.[296];

v. Loss

v. Lucanus

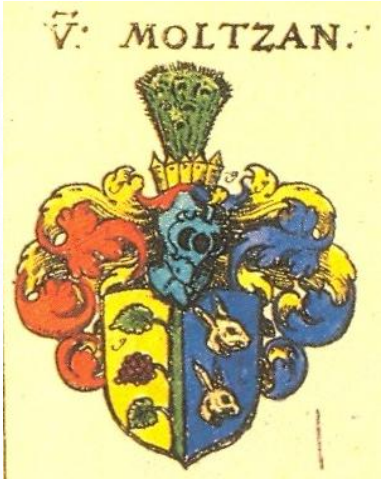

v. Maltzan

[293] CDS, t. 24, s. 204; patrz także epitafia w Kurowie Wielkim: H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*…, t. 3, s. 48-49; o epitafiach oraz herbach na chrzcielnicy z 1607 r. i balkonie chóru w Kurowie Wielkim patrz: H. J. Breske, *Kościół*…; http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/glogow%20kurow.html [dostęp: 01.05.2015]; o chrzcielnicy patrz także: Józef Cwynar, *Kurów Wielki – chrzcielnica w kościele parafialnym* (dalej: J. Cwynar, *Kurów Wielki - chrzcielnica*...), EZG, z. 23, 1994, s. 17-18; R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 2, s. 368, 373.

[294] J. Kuczer, *Szlachta*…, s. 164.

[295] CDS, t. 24, s. 82-83, 86, 107, 145, 205; *tamże*, t. 28, s. 4-5, 83, 90, 92, 105, 113, 177, 241, 252; *tamże*, t. 30, s. 40; R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 4, s. 110, 113-114, 121-125. Uwaga: Sękowski myli Korytów z Gaworzycami i błędnie podaje też datę ich nabycia. Nie mógł to być 1506 r., skoro kupujący Krzysztof v. Kreckwitz oraz sprzedający jego brat Baltazar, jeszcze się nie urodzili.

[296] CDS, t. 28, s. 2; R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 5, s. 352, 354, 366, 369; K. F. Rauer, *Alphabetischer*…, s. 132; A. Dunckner, *Die Ländlichen*…, cz. II, karta: *Dalkau*; epitafium v. Liebermanna +1803 r. w Kurowie Wielkim: H. J. Breske, *Kościół*…; http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/glogow%20kurow.html [dostęp: 01.05.2015].

- v. **Loss** (Looß, Loos, Losen): właściciele Gaworzyc już w 1633 r. (wniosła je im Mariane, córka Wenzela v. Zedlitza, żona Johana Wolframa v. Loss z Osetna) i byli nimi jeszcze w 1685 r., kiedy to starszy ziemski Georg Wenzel v. Loos (młodszy syn Johana) uzyskał dla Gaworzyc cesarski przywilej na coroczne, zapewne dwa, jarmarki z końmi i bydłem (Georg odziedziczył Gaworzyce po swoim zmarłym starszym bracie Adamie, którego córka wyszła za v. Bünau)[297];

- v. **Lucanus**: w 1754 r. zakupili Śrem od rodziny v. Sternberg, gdzie około 1820 r. wybudowali pałac; byli tam właścicielami jeszcze w drugiej połowie XIX w.[298];

- v. **Maltzan** (Moltzan): rodzina baronowska, wzmiankowana jako właściciele Kurowa Wielkiego w latach 1671-1693[299];

v. Nimitz

v. Nostitz

v. Pentzig

- v. **Nimmitz** (Nimietz): w 1607 r. razem z kilkoma innymi rodzinami ufundowali chrzcielnicę dla kościoła w Kurowie Wielkim; ich herb jest też uwieczniony z innymi, na balkonie kościelnego chóru; prawdopodobnie musieli więc być z rejonem wsi jakoś związani[300];

- v. **Nostitz**: rodzina hrabiowska, posiadali Kurów Wielki, który sprzedali w 1765 r.[301];

- v. **Pentzig**: w 1607 r. razem z kilkoma innymi rodzinami ufundowali chrzcielnicę dla kościoła w Kurowie Wielkim, więc prawdopodobnie musieli być z rejonem tej wsi jakoś związani[302];

---

[297] J. Jungnitz, *Visitationsberichte*..., t. 3, s. 56; M. F. v. Stosch, *Genealogia* …, t. 2, s. 204-205, tab. CXV; A. Dunckner, *Die Ländlichen*…, cz. I, karta: *Quaritz*; R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 4, s. 353, 355, 357, 359-360; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 60, 90; J. Kuczer, *Szlachta*…, s. 192; A. Bok, *Gaworzyce*, patrz: http://www.glogow.pl/ezg/index.php/Gaworzyce [dostęp: 01.05.2015].

[298] R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 4, s. 370; http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/polkowicki/srem.htm [dostęp: 01.05.2015].

[299] CDS, t.28, s. 258; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 59, 93, 110, 121; R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 5, Chorzów 2007, s. 370.

[300] J. Cwynar, *Kurów Wielki - chrzcielnica*..., s. 17-18; o herbie na balkonie chóru patrz: H. J. Breske, *Kościół*…

[301] CDS, t. 28, s. 259.

- v. **Plies** (Pliess, być może jakaś linia heskiej rodziny v. Pless): z parafią w Kurowie Wielkim mieli związki w 1607 r., w 1616 r. byli cesarskimi lennikami z dóbr Mieszków[303];

v. Poppschitz

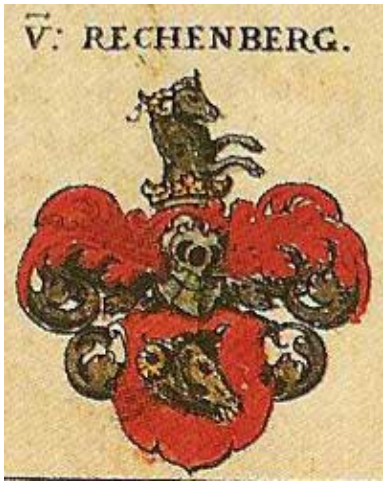

v. Rechenberg

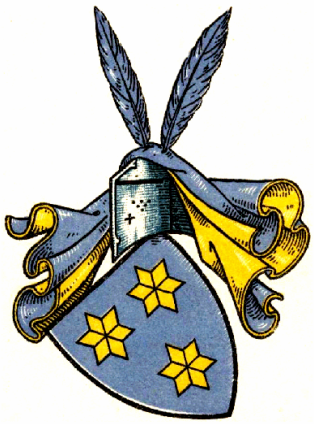

v. Rittberg[304]

- v. **Poppschitz** (Popschütz) – w Kurowie Wielkim znajdują się epitafia minimum trzech osób z tej rodziny zmarłych w latach 1593-1599, dziedziców Śremu; być może weszli w posiadanie tutejszych gruntów drogą zawieranych małżeństw, m.in. z przedstawicielami rodziny v. Glaubitz z Dalkowa[305];

- **Przimke** (Przimcko, Przymcko, Pyrzincke, Prsimke, Grzimcke) – Bernard w latach 1488-1499 właściciel Gostynia, prawdopodobnie tożsamy z Bernardem **Gorschimko** (Goraszymek), który w 1497 r. funduje w Gostyniu nowy kościół[306];

- v. **Rechenberg**: w 1607 r. razem z kilkoma innymi rodzinami ufundowali chrzcielnicę dla kościoła w Kurowie Wielkim, więc prawdopodobnie musieli być z rejonem tej wsi jakoś związani[307];

- v. **Rittberg**: w latach 1870-1885 wybudowali pałac w Wierzchowicach[308];

- **Schanke** (prawd. tożsama z: Schwunke, Schauercke, Schawerke) – byli właścicielami Rygowa w latach 1462-1523 oraz Dalkowa 1543/1544 r., związani także z Grochowicami; prawdopodobnie też tożsami ze wzmiankowaną w Dalkowie w 1500 r. rodziną Tschawricke[309];

---

[302] J. Cwynar, *Kurów Wielki - chrzcielnica*…, s. 17-18.

[303] CDS, t. 28, s. 250; inskrypcja na chrzcielnicy z 1607 r., patrz: J. Cwynar, *Kurów Wielki - chrzcielnica*…, s. 17-18.

[304] https://de.wikipedia.org/wiki/Rittberg_(Adelsgeschlecht) [dostęp: 01.05.2015]

[305] R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 6, Chorzów 2008, s. 340-341; patrz także epitafia w Kurowie Wielkim: H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*..., t. 3, s. 48-50; H. J. Breske, *Kościół*…, patrz:

http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/glogow%20kurow.html [dostęp: 01.05.2015]

[306] CDS, t. 24, s. 21, 107, 113, 119; *tamże*, t. 28, s. 265.

[307] J. Cwynar, *Kurów Wielki - chrzcielnica*..., s. 17-18.

[308] http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/polkowicki/wierzchowice.htm [dostęp: 01.05.2015].

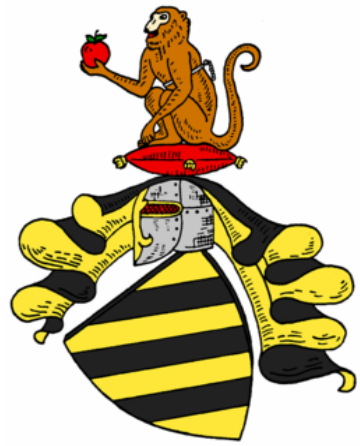

v. Schlabrendorff[310]

v. Sternberg

v. Stosch

- v. **Schlabrendorff**: rodzina hrabiowska, w 1787 do ich majątku w Szczepowie (niem. Seppau) należał także Kurów Wielki[311];

- v. **Sternberg**: właściciele Śremu w XVIII w., sprzedali go w 1754 r. rodzinie v. Lucanus[312];

- v. **Stosch**: w latach 1671-1727 wzmiankowani właścicielami Wierzchowic, 1681-1727 Korytowa, od 1742 r. Dalkowa i Gostynia[313];

v. Stössel

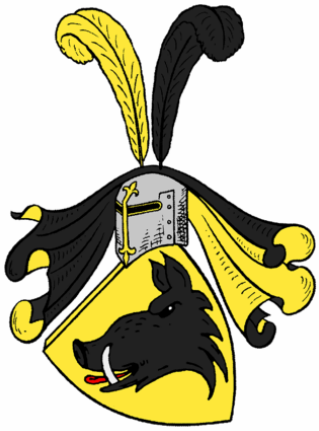

v. Strachwitz[314]

v. Tschammer

- v. **Stössel** (Stößel, Stoessel): w 1628 właściciele młyna koło Dalkowa, a w latach 1671-1727 właściciele Koźlic[315];

- v. **Strachwitz**: właściciele pałacu w Gostyniu w I poł. XX w. (do 1945 r.)[316];

---

[309] CDS, t. 24, s. 75, 85, 109, 120; *tamże*, t. 28, s. 265.

[310] http://de.wikipedia.org/wiki/Schlabrendorf_(Adelsgeschlecht) [dostęp: 01.05.2015]

[311] CDS, t. 28, s. 258.

[312] R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 4, s. 370.

[313] CDS, t. 28, s. 236; A. Dunckner, *Die Ländlichen*…, cz. II, karta: *Dalkau*; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 61, 76, 85, 107-108, 120, 122.

[314] http://de.wikipedia.org/wiki/Strachwitz_(Adelsgeschlecht) [dostęp: 01.05.2015]

[315] CDS, t. 28, s. 258; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*…, s. 59, 76, 107, 120.

- v. **Tschammer**: z okolicami Gaworzyc związani byli już 1607 r., skoro inskrypcje ufundowanej wtedy chrzcielnicy w Kurowie Wielkim, wymieniają także ich nazwisko; właścicielami Gaworzyc byli od 1694, aż po 1945 r.; w latach 1715-1721 przebudowali tamtejszy pałac, jednak już od około połowy XVIII w. nie stanowił on ich siedziby; w 1725 r. rodzina uzyskała tytuł baronowski; już w pierwszej połowie XVIII w. byli też właścicielami wsi Mieszków; posiadali także folwark Dzików; na przełomie 1784/1785 r. utworzyli majorat o łącznej powierzchni ponad 1200 ha, złożony z majątków w Gaworzycach, Mieszkowie i posiadanej już od drugiej połowy XVII w. Czerninie Dolnej (niem. Gross-Nieder-Tschirne); u schyłku XVIII w. wybudowali obok kościoła w Gaworzycach rodzinną kaplicę-mauzoleum[317];

v. Unruh

v. Zedlitz

v. Zobeltitz

- v. **Unruh** (Unruhe): na początku XV w. sprzedali Wierzchowice rodzinie v. Kreckwitz[318];

- v. **Wunsch**: w Kurowie Wielkim zachowało się epitafium przedstawiciela tej rodziny, zmarłego w 1602 r.[319];

- v. **Zedlitz**: starosta księstwa żagańskiego Wenzel v. Zedlitz z Kromolina (niem. Schönau) w 1599 r. zakupił Gaworzyce od cesarza Rudolfa Habsburga za kwotę 15000 talarów (transakcja ostatecznie została sfinalizowana w 1600 r.); on to doprowadzi do konfliktu z poddanymi, który skończy się ich rebelią w latach 1604-1607 i krwawą pacyfikacją wsi; w latach 1600/1620 wybudował dwór w Gaworzycach[320].

- v. **Zobeltitz** – właściciele Gostynia w 1857 r. i budowniczowie tamtejszego pałacu[321].

---

[316] http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/polkowicki/gostyn.htm [dostęp: 01.05.2015]

[317] Patrz bardzo liczne dokumenty: APZG, Zespół nr 180: *Majorat Gaworzyce*; CDS, t. 28, s. 249; M. F. v. Stosch, *Genealogia*…, t. 2, s. 204-205, tab. CXV; A. Dunckner, *Die Ländlichen*…, cz. I, karta: *Quaritz*; Ernst Heinrich Kneschke, *Neues Allgemeines Deutsches Adels-Lexicon*, t. 9, Leipzig 1870, s. 292-293; J. Cwynar, *Kurów Wielki – chrzcielnica*..., s. 17-18; J. Kuczer, W. Strzyżewski, *Spisy*..., s. 109, 121.

[318] R. Sękowski, *Herbarz*…, t. 4, s. 113.

[319] Patrz: http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/glogow%20kurow.html [dostęp: 01.05.2015]; H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*..., t. 3, s. 49.

[320] CDS, t. 28, s. 251; M. F. v. Stosch, *Genealogia* …, t. 2, s. 264-265.

[321] K. F. Rauer, *Alphabetischer*…, s. 269; A. Krane i A. M. Hildebrandt, *Wapien*..., s. 156.

***

Z miejscowościami należącymi dziś do gminy Gaworzyce wiąże się na tyle bogata i różnorodna heraldyka szlachecka, że problematycznym byłoby odniesienie się do niej w herbie gminy Gaworzyce, nawet jeśli wzięlibyśmy tylko pod uwagę herby tych najdłużej bytujących tu rodów (np. v. Kreckwitz, v. Tschammer, v. Glaubitz, czy v. Braun…). Co więcej, motyw adaptacji do herbów samorządowych elementów z godeł herbów rodzin szlacheckich, jest ostatnimi laty w polskiej heraldyce nagminny i nierzadko wątpliwie uzasadniony. Co innego bowiem sytuacja, kiedy mamy całkowitą pewność popartą niepodważalnymi źródłami archiwalnymi, że przedstawiciele danego rodu heraldycznego (czy też danej rodziny) byli założycielami wsi będącej siedzibą gminy, a co innego jeśli źródła mogą co najwyżej dowodzić, że w pewnym tylko okresie byli jej właścicielami. W przypadku zaś gminy Gaworzyce, nie znamy źródeł informujących nas, kto był założycielem poszczególnych wsi (co do niektórych z nich możemy jedynie logicznie wnioskować, że pierwotnie były wsiami książęcymi – piastowskimi, co z kolei nie jest szczególnym na Śląsku wyróżnikiem). Jest też jeszcze jeden czynnik, który sugeruje, by z motywów heraldyki rycerskiej zrezygnować, a mianowicie nie do końca uregulowana sytuacja prawna tzw. Ziem Zachodnich (zarówno jeśli chodzi o niepodważalne w prawie międzynarodowym usankcjonowanie zajęcia tych terenów przez Polskę w 1945 r., jak i przede wszystkim ewentualne roszczenia reprywatyzacyjne, dotyczące poszczególnych dawnych prywatnych majątków). I chodzi tu przede wszystkim o wykorzystanie herbu rodu Tschammerów, którzy z Gaworzycami byli związani dwa i pół wieku, aż do 1945 r. Wydawać by się to mogło zupełnie przesadną ostrożnością, niemniej w sytuacji ewentualnych roszczeń, neutralność rodowa herbu może być wskazana, choćby z racji zachowania w takich sytuacjach komfortu ze strony władz gminy. Mając na uwadze całość powyższych przesłanek, autorzy zrezygnowali z umieszczania w herbie gminy Gaworzyce, elementów godeł z herbów szlacheckich rodzin, które na terenach gminy niegdyś bytowały.

Pieczęć sygnetowa z herbem rodziny v. Kreckwitz (wym. 19x16 mm, lak, dok. z 1739 r.)[322].

Pieczęć sygnetowa z herbem rodziny v. Glaubitz (wym. 26x20 mm, lak, dok. z 1768 r.)[323].

[322] APZG, Zesp. 180, sygn. 18, s. 13.

[323] *Tamże*, sygn. 18, s. 53.

Pieczęć sygnetowa z herbem rodziny v. Stosch (wym. 25x24 mm, lak, dok. z 1774 r.)[324].

Pieczęć sygnetowa z herbem rodziny v. Tschammer (wym. 30x28 mm, lak, dok. z 1876 r.)[325].

Herb rodziny von Tschammer (z lewej) zwieńczający organy w byłym kościele ewangelickim w Gaworzycach[326].

[324] *Tamże*, sygn. 18, s. 64.

[325] *Tamże*, sygn. 11, s. 32.

[326] Aleksander Walkowiak, *Organy w kościołach regionu głogowskiego i dekanatu wschowskiego* (dalej: A. Walkowiak, *Organy*...), Głogów 2002, s. 88.

8. Wybrane zabytki

Wieża mieszkalna w Dalkowie.

Trzykondygnacyjna, podpiwniczona, zbudowana z kamienia i cegły, z zewnętrzną klatką schodową[327]. Prócz funkcji mieszkalnej, miała także charakter budowli obronnej. Usytuowana jest w części Dalkowa stanowiącej niegdyś odrębną miejscowość o nazwie Rygów (vel Regów, niem. Reihe, Rhey). Została zbudowana prawdopodobnie około połowy XVI w. przez rodzinę v. Glaubitz, a w XVIII w. poddana przebudowie (okna i dach) i modernizacji na magazyn[328]. Obiekt wpisany do rejestru zabytków[329]. Obecnie stanowi własność prywatną w trakcie generalnej renowacji[330].

Wieża w Dalkowie (fot. N.N., 2004 r.)[331].

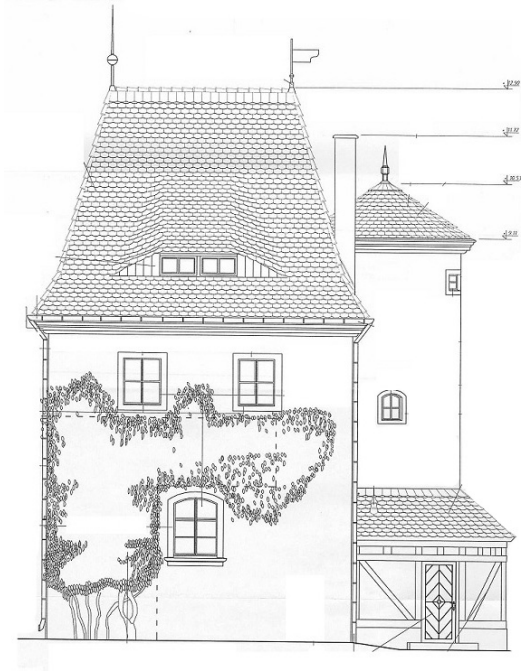

Plany renowacji (elewacja południowa)[332].

[327] Wymiary po obrysie zewnętrznym: 7,77 x 7,65 m; powierzchnia użytkowa 133 m^2, kubatura 722 m^3.

[328] Jerzy Dymytryszyn, *Dalków – wieża mieszkalna*, EZG, z. 17, Głogów 1994, s. 11-12; Leszek Kajzer, *W sprawie genealogii wiejskiej siedziby obronnej w Polsce*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", t. 20, nr 3, 1972; Bogdan Jacaszek, *Średniowieczne murowane wieże mieszkalne na Śląsku*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo", z. 27, Toruń 1996, s. 8-9, 21 rys. 3-4; Jerzy Dymytryszyn, *Kartki z historii Ziemi Głogowskiej od XIII do XX wieku*, Głogów 2013, s. 35-36.

[329] Stanisław Kowalski, *Zabytki Środkowego Nadodrza. Katalog architektury i urbanistyki* (dalej: S. Kowalski, *Zabytki…*), Zielona Góra 1976, s. 197. W rejestrze zabytków pod nr: A/2847/639/L z 28.02.1983 r.; patrz: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu. Delegatura w Legnicy, *Kartoteka Zabytków Architektury i Budownictwa* oraz *Inwentaryzacja architektoniczno-konserwatorska gotyckiej wieży mieszkalnej w Dalkowie*, pr. zb., Wrocław 1984; Narodowy Instytut Dziedzictwa, *Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków - stan na 31 marca 2015 r.* (dalej: RNID), s. 139.

[330] Bieżąca relacja z odbudowy wieży: http://wieza-mieszkalna.blogspot.com [dostęp: 01.05.2015].

[331] Autor zdjęcia: „Longmannn" (?), patrz: www.forum.zamki.pl [01.05.2015]

[332] http://wieza-mieszkalna.blogspot.com/2012/08/z-przyszosci.html [01.05.2015]

Pałac w Dalkowie.

Główna, a zarazem najstarszą jego częścią jest późnorenesansowe skrzydło zachodnie, które miało zostać zbudowane w 1596 r. przez rodzinę v. Glaubitz. W 1742 r. pałac przeszedł w ręce rodziny v. Stosch i w tej też dekadzie zostało dobudowane barokowe skrzydło północne. Od 1788 r. pałac zamieszkiwali Liebermannowie, którzy wzmiankowani byli tam jako właściciele jeszcze w 1857 r. Później obiekt był w posiadaniu Ernsta Heimana, autora jego gruntownej przebudowy w stylu klasycystycznym, a także Richarda v. Hindersina, który w latach 1907-1912 rozbudował skrzydło północne, dostawił tarasy i pawilony. Po zachodniej i północnej stronie pałacu rozpościera się park krajobrazowy o powierzchni 4,5 ha, założony w latach 30-tych XIX w i wzbogacony na początku XX w. o liczne okazy rzadkich egzotycznych drzew (np. cypryśnik groszkowy, sosna wejmutka, trójigliczna cierniowa, kasztanowce jadalne)[333].

Pałac w Dalkowie (fot. Sławomir Milejski, 2014 r.)[334].

Prawdopodobne grodziska z epoki brązu i wczesnego średniowiecza w Dalkowie.

Ślady wskazujące na grodzisko w postaci pozostałości ziemnych wałów i glinianych naczyń, zlokalizowano na Górze Dalkowskiej i u jej wschodniego podnóża. Pierwsze stanowisko datowane jest na okres od początku VIII, po przełom IX/X w., drugie na okres halsztacki epoki brązu i przypisywane kulturze łużyckiej. Znaleziska na tym terenie wzmiankowane są już od trzeciej ćwierci XIX w.[335].

---

[333] Mieczysław Kaczkowski, *Głogów i okolice. Informator historyczny i turystyczno-krajoznawczy* (dalej: M. Kaczkowski, *Głogów…*), Zielona Góra 1967, s. 79; Andrzej Billert, [*Dokumentacja historyczno-architektoniczna pałacu w Dalkowie*], Poznań 1970; Henryk Ciesielski, *Dalków – Ewidencja Parku*, Biprozet, Wrocław 1978, nr rej. 361; S. Kowalski, *Zabytki…*, s. 59; Rafael Rokaszewicz, *Dalków - pałac*, EZG, z. 27, 1995, s. 5-6. W rejestrze zabytków pod nr: A/2829/157/307L z 10.09.1960 (pałac) i A/2830/565/L z 5.05.1980 (park); patrz: RNID, s. 138.

[334] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SM_Dalków_pałac_(1)_ID_596630.jpg [dostęp: 01.05.2015]

[335] „Altschlesische Blätter“ (dalej: AB), 1933, s. 75; 1934, s. 14; 1936, s. 227; 1938, s. 124; Zofia Hilczerówna, Alina Urbańska-Łosińska, *Rozwój terenów osadniczych u schyłku starożytności i we wczesnym średniowieczu w*

Pałac w Gaworzycach.

Pierwotnie był to późnorenesansowy dwór, zbudowany na początku XVII w. przez namiestnika księstwa żagańskiego Wenzela v. Zedlitza z Kromolina. Kolejnymi właścicielami była rodzina v. Loss, następnie v. Bünau, a od 1694 r. Jerzy Kasper von Tschammer. On to w latach 1715-1721 zmodernizował obiekt nadając mu wygląd barokowego pałacu i po wschodniej jego stronie założył ozdobny ogród. Kolejna zmiana wyglądu rezydencji miała miejsce w 1858 r., kiedy to ówczesny jej właściciel August von Tschammer przekształcił pałac na styl późnego klasycyzmu oraz założył po jego południowej stronie park krajobrazowy. Modernizacje obiektu miały także miejsce w 1900 roku. Ostatecznie pałac składa się z czterech piętrowych zamykających się w kwadrat (o boku 30 m.) skrzydeł, które jednocześnie tworzą wewnątrz mały dziedziniec. Rodzina v. Tschammer trzymała pałac aż do 1945 r. Obok pałacu piętrowy budynek folwarczny z początku XIX w.[336].

Pałac w Gaworzycach (fot. Sławomir Milejski, 2014 r.)[337].

---

południowej części woj. Zielonogórskiego, [w:] *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą* (dalej: Z. Hilczerówna, A. Urbańska-Łosińska, *Rozwój*…), t. 2, Zielona Góra 1970, s. 87, 109; Mieczysław Kaczkowski, *Charakterystyka osadnictwa wczesnośredniowiecznego w rejonie Głogowa od połowy V do połowy XI wieku w świetle źródeł archeologicznych* (dalej: M. Kaczkowski, *Charakterystyka*…), „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne", Zielona Góra 1971, s. 16, 31; Jerzy Lodowski, *Dolny Śląsk na początku średniowiecza (VI-X w.). Podstawy osadnicze i gospodarcze* (dalej: J. Lodowski, *Dolny Śląsk*…), Wrocław 1980, s. 227; ZGZM *Przewodnik*…, s. 140; Krzysztof Czapla, *Dziadoszanie plemię zamieszkujące ziemię głogowską w X wieku* (dalej: K. Czapla, *Dziadoszanie*…), Głogów 2014, s. 167. W rejestrze zabytków pod nr: 168/8514/Arch/66 z 03.03.1966 r. (stanowisko łużyckie) i 170/85/KZA-I-27/66 z 03.03.1966 r. (stanowisko wczesnośredniowieczne), patrz: SUiKZPGG, s. 25.

[336] Andrzej Billert, *Dokumentacja historyczno-architektoniczna dworu w Gaworzycach*, Poznań 1970; S. Kowalski, *Zabytki*..., s. 71; Henryk Ciesielski, Hanna Wrabec, *Katalog zabytkowych ogrodów i parków województwa legnickiego*, Legnica 1997; Piotr Bieruta, *Gaworzyce – pałac*, EZG, z. 55, Głogów 2002, s. 3-4. W rejestrze zabytków pod nr: A/2878/162/312/L z 15.03.1961 r. (pałac), A/2880/676 z 18.12.1963 r. (budynki folwarczne) i A/2879/566/L z 5.05.1980 r. (park), patrz: RNID, s. 139.

[337] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SM_Gaworzyce_pałac_(1)_ID_596638.jpg [01.05.2015]

Mauzoleum rodziny von Tschammer w Gaworzycach.

Obok kościoła św. Barbary, znajduje się unikalny dla terenów Śląska zabytek klasycystycznej architektury sepulkralnej, nawiązujący do antycznych rzymskich budowli wg porządku toskańskiego. Cylindryczny grobowiec otoczony jest 17 kolumnami, całość zaś nakrywa kielichowy dach. Wewnątrz znajduje się centralnie umieszczony sarkofag twórcy gaworzyckiego majoratu Georga Ernsta Augusta von Tschammera (1726-1785), zaś w posadzce epitafia innych pochowanych członków tego rodu. Na ścianach i kopule widoczne polichromie. Obiekt powstał w latach 1794-1800[338].

Mauzoleum rodziny von Tschammer w Gaworzycach (fot. Sławomir Milejski, 2014 r.)[339].

Kościół p.w. św. Barbary w Gaworzycach.

Kościół zbudowany z kamienia i cegły w stylu gotyckim. Najwcześniejsza o nim wzmianka pochodzi z 1366 r. Wieża dobudowana w 1518 r., na niej dzwon z 1506 r., kruchta z początku XVIII w. Wewnątrz kościoła barokowe chrzcielnica z 1705 r. i dwa boczne ołtarze z 1717 r. oraz zdewastowane organy z 1914 r. Pierwotnie świątynia rzymskokatolicka, przejęta przez protestantów w czasach reformacji, wróciła do łacinników w 1654 r.[340].

---

[338] S. Kowalski, *Zabytki*..., s. 71; M. Kaczkowski, *Głogów*…, s. 80; *Inwentaryzacja architektoniczno-konserwatorska Mauzoleum w Gaworzycach*, Arpex, 1984; Ryszard Sieledczyk, *Gaworzyce – mauzoleum*, EZG, z.14, 1994, s. 5-6. W rejestrze zabytków pod nr: A/1543/642/L z 5.05.1983, patrz: RNID, s. 139.

[339] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SM_Gaworzyce_kaplica-mauzoleum_rodziny_Tschammer_(0)_ID_596635.jpg [dostęp: 01.05.2015]

[340] H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*…, t. 3, s. 52-53; J. Blaschke, *Geschichte*..., s. 183, 297; Franz Xaver Seppelt, *Real-Handbuch des Bistums Breslau* (dalej: F. X. Seppelt, *Real-Handbuch*...), t. 2, Breslau 1929, s.122-123; Hermann Hoffmann, *Führer zu schlesischen Kirchen*, nr 29: *Die katholischen Kirchen des Landkreises*

Kościół p.w. MB Różańcowej w Gaworzycach.

W stylu klasycystycznym. Zbudowany w latach 1741-1743 pierwotnie o konstrukcji szkieletowej z cegły, z czasem zmodernizowany i uzupełniony w 1870 r. o neogotycką wieżę. Do 1945 r. była to świątynia ewangelicka, obecnie rzymskokatolicka. Wewnątrz kościoła znajduje się (pochodząca z kościoła św. Barbary) drewniana rzeźba w stylu gotyckim, przedstawiająca Matkę Boską z Dzieciątkiem, datowana na XV w. i organy z około 1900 r.[341].

Kościół św. Barbary w Gaworzycach
(fot. Sławomir Milejski, 2014 r.)[342].

Kościół MB Różańcowej w Gaworzycach
(fot. Sławomir Milejski, 2014 r.)[343].

Glogau (dalej: H. Hoffmann, *Die katholischen*…), Breslau 1937; S. Kowalski, *Zabytki*…, s. 71; Adam Królak, *Głogów i ziemia głogowska* (dalej: A. Królak, *Głogów*…), Warszawa 1954, s. 61; M. Kaczkowski, *Głogów*…, s. 80; *Schematyzm*..., s. 169-170; A. Walkowiak, *Organy*..., s. 82-85. W rejestrze zabytków pod nr: A/1542/161 z 15.03.1961 r. (kościół), A/1549/759/L z 28.12.1987 r. (cmentarz), patrz: RNID, s. 139; 311/L z 15.03.1961 r. (kościół), 96/B/1-14 z 11.08.1986 r. (barokowe wyposażenie wnętrza kościoła), patrz: SUiKZPGG, s. 24-25.

[341] S. Kowalski, *Zabytki*…, s. 71; *Schematyzm*..., s. 170; A. Walkowiak, *Organy*..., s. 85-88. W rejestrze zabytków pod nr: A/1548/380 z 02.04.1963 r. (kościół), patrz: RNID, s. 139; 342/L z 02.04.1963 r. (kościół), 95/B/1-25 z 11.08.1986 r. (rokokowe wyposażenie wnętrza kościoła), patrz: SUiKZPGG, s. 24-25.

[342] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SM_Gaworzyce_kościół_św_Barbary_(0)_ID_596633.jpg [dostęp: 01.05.2015]

[343] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SM_Gaworzyce_kościół_Matki_Bożej_Różańcowej_(0)_ID_596634.jpg [dostęp: 01.05.2015]

Wczesnośredniowieczny gród i miejsce kultu (?) koło Gostynia.

W pobliżu wsi Gostyń, po północnej stronie drogi do Mieszkowa, znajduje się wzniesienie zwane *Kowalowa Góra* (niem. *Schmiedeberg*), na którym odnaleziono pozostałości po wczesnośredniowiecznym obiekcie. Miał on dość niewielką powierzchnię wewnętrzną (około 14 x 20 m), która otoczona była wałem wzniesionym zapewne na ziemnym lub glinianym nasypie (około 45 x 50 m po obrysie zewnętrznym). Całość okalała fosa (3-4 m szerokości i do 2 m głębokości) z jedną, prowadzącą do wnętrza groblą. W części wewnętrznej znaleziono 8-10 zagłębień usytuowanych wzdłuż łuku wału, a w nich popioły i węgle oraz spalone fragmenty ludzkich i zwierzęcych kości, ale też kilka całych szkieletów. Były tam również naczynia gliniane, przedmioty żelazne jak: miski, noże, nożyce, krzesiwa, groty oszczepów i strzał, siekierka oraz szklane paciorki. W dwóch jamach znajdowały się też pozostałości drewnianych słupów. Wg niemieckich archeologów obiekt ten był obronną strażnicą z VII w., przy szlaku z Żagania do Głogowa lub Bytomia Odrzańskiego, która została napadnięta i spalona, a agresorem lub ofiarą był oddział Franków (Kurt Langenheim, badania 1938 r. - wnioski na podstawie naczyń ceramicznych o cechach późnorzymskich i wczesnosłowiańskich oraz metalowych grotów o cechach typowych dla takich wyrobów na zachodzie Europy). Polscy archeolodzy z początku rozwijali teorię grodu i określili to odkrycie jako jeden z najstarszych śladów osadnictwa słowiańskiego plemienia Dziadoszan (Mieczysław Kaczkowski, badania 1968 r.). Późniejsze prace badawcze przesunęły jednak schyłek obiektu na II połowę IX i I połowę X w., znaleziono też fragmenty ceramiki z XIII-XIV w. (Paweł Rzeźnik, badania w 1996 r.). Ostatnio wysunięto jednak tezę, że nie było to grodzisko, a kilkuwiekowe miejsce kultowe zachodniej słowiańszczyzny, gdzie dokonywano też obrzędu palenia zmarłych (Sławomir Moździoch, 1999 r. – wskazał na słabość ufortyfikowań, brak typowych dla grodów rozproszonych artefaktów życia codziennego i całościowej warstwy spalenizny, w jamach zaś obecność typowych znalezisk dla miejsc ciałopalenia i grobów). W pobliżu Kowalowej Góry znajduje się też Góra Jajo (niem. *Burgberg*), gdzie co najmniej od 1861 r. znajdowano pozostałości zapewne średniowiecznej osady, m.in. w 1895 r. garnek ze srebrnymi monetami, datowanymi na koniec X w. Przy górze tej leży także pole, zwane niegdyś *Altargrund*, czyli 'pole ołtarza', gdzie miał leżeć ogromny kamień z wyraźnymi śladami palenia na nim ognia[344].

[344] Kurt Langenheim, *Ein wichtiger frühslawischer Siedlungsfund vom „Schmiedeberg" bei Gustau Kr. Glogau*, „Altschlesien", cz. 7: 1938, z. 1 (1937 r.), s. 76-93; tenże, *Der frühslawischer Burgwall von Gustau Kr. Glogau*, „Altschlesien", cz. 8: 1939, s. 104-127; Johannes Pätzold, *Eine bemerkenswerte Vorratsgrube in Burgwallaniage auf dem Schiedeburg bei Gustau, Kr. Glogau*, AB, 1939, s. 61-65; Witold Hensel, *Wstęp do studiów nad osadnictwem Wielkopolski wczesnohistorycznej,* Poznań 1948, s. 185-187; Zofia Hołowińska, *Gostyń*, [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 2, 1964, s. 140; M. Kaczkowski, *Głogów*…, s. 97; Z. Hilczerówna, A. Urbańska-Łosińska, *Rozwój*…, t. 2, s. 54, 78-80. 83-84; M. Kaczkowski, *Charakterystyka*…, s. 17; Mieczysław Kaczkowski, *Sprawozdanie powiatowego Konserwatora Zabytków w Głogowie*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne", t. 3, Zielona Góra 1972, s. 441-443; J. Lodowski, *Dolny Śląsk*…, s. 97-98, 101, 179, 228; Krzysztof

Fragmenty ceramiki odnajdywano także na obszarze Gaworzyc, Kłobuczyna, Mieszkowa, Wierzchowic i Witanowic (badania powierzchniowe: K. Onzol - 1984; K. Dymek - 1988 r.)[345].

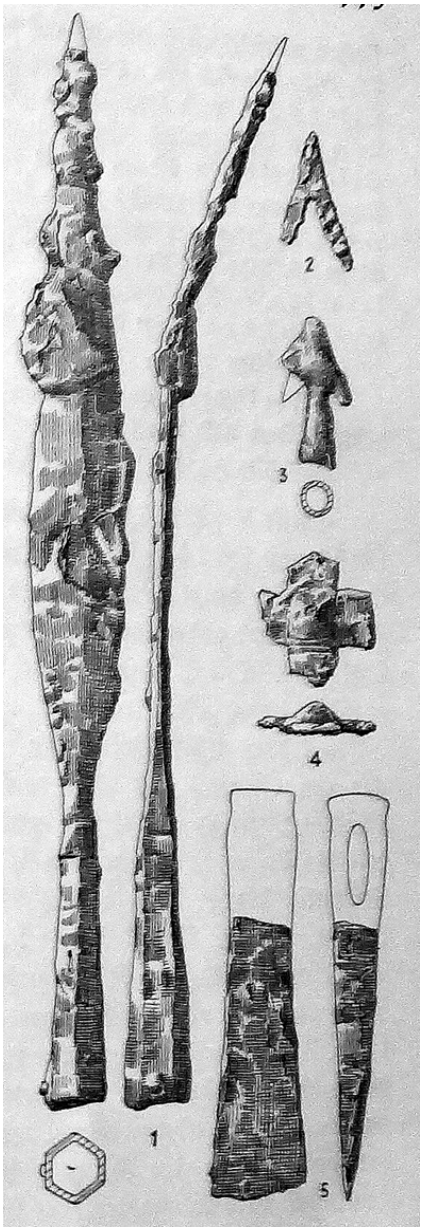

Żelazny grot oszczepu i strzał oraz siekierka z Kowalowej Góry[348].

Przykładowe naczynia gliniane odkopane na Kowalowej Górze[345].

Szkielety ludzkie znalezione na Kowalowej Górze[347].

Czapla, *Gostyń – grodzisko,* EZG, z. 4, 1993, s. 5-6; Paweł Rzeźnik, *Wznowienie badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Gostyniu, gm. Gaworzyce*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne", t. 39, Wrocław 1997, s. 263-286; Paweł Rzeźnik, *Paciorki szklane wczesnośredniowiecznego grodziska w Gostyniu na Dolnym Śląsku*, [w:] *Kraje słowiańskie w wiekach średnich*, Poznań 1998, s. 380-391; Sławomir Moździoch, *Miejsca centralne Polski wczesnopiastowskiej - organizacja przestrzeni we wczesnym średniowieczu jako źródło poznania systemu społeczno-gospodarczego*, [w:] *Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie środkowej*, Wrocław 1999, s. 28-31; K. Czapla, *Dziadoszanie*…, s. 87-93, 138, 172-173. Stanowisko wpisane do rejestru zabytków z nr 167/85/1/Arch/66 03.03.1966 r. (stan. 1 - grodzisko) i 169/85/KZA- I-26/66 03.03.1966 r. (stan. 2 – grodzisko), patrz: SUiKZPGG, s. 25.

[345] AB, 1936, s. 34 i 1939, s. 79; J. Lodowski, *Dolny Śląsk*…, s. 178; K. Czapla, *Dziadoszanie*…, s. 170-171, 178-179, 195.

[346] „Altschlesien", cz. 8, tab. 19.

[347] *Tamże*, cz. 8, tab. 25.

[348] *Tamże*, cz. 8, s. 119.

Prawdopodobnie Kowalowa Góra w okresie prac archeologicznych (fot. N.N., sprzed 1968 r.)[349].

Fragment Kowalowej Góry współcześnie (fot. Emilian Świeboda, 2014 r.)[350].

Dwór w Grabiku.

Zbudowany na początku XIX w., ceglany, z mansardowym dachem i facjatą na elewacji frontowej. Obecnie prywatny dom mieszkalny[351].

---

[349] M. Kaczkowski, *Głogów*…, s. 95.

[350] Zbiory Emiliana Świebody z Głogowa, patrz także: http://www.dziadoszyce.pun.pl/viewprintable.php?id=44 [dostęp: 01.07.2015]

[351] S. Kowalski, Zabytki…, s. 90.

Dwór w Grabiku (fot. N.N., po 2000 r.)[352].

Kościół p.w. św. Jadwigi Śląskiej w Kłobuczynie.

Najwcześniejsza wzmianka o kościele w Kłobuczynie pochodzi z 1342 r. i zapewne był to wtedy jeszcze kościół drewniany. Obecny, z cegły i kamienia, powstał prawdopodobnie dopiero w XVI w., poczym w latach 1695-1696 został przebudowany z inicjatywy brata Adalberta - opata klasztoru augustianów w Żaganiu. Jego kartusz herbowy ma znajdować się w dobudowanej wtedy od zachodu wieży. W 1818 r. miał miejsce pożar, który zniszczył dawne wewnętrzne wyposażenie świątyni. Obok kościoła relikty cmentarza, całość otoczona murem z postawionym w XVIII w., z bramą od strony wieży, w której stoi barokowa rzeźba patronki[353].

Kościół św. Jadwigi Śląskiej w Kłobuczynie (fot. Sławomir Milejski, 2014 r.)[354].

[352] http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/polkowicki/grabik.htm [dostęp: 01.07.2015]

[353] H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*…, t. 3, s. 50; F. X. Seppelt, *Real-Handbuch*..., t. 2, s.122; H. Hoffmann, *Die katholischen…,* s. ; S. Kowalski, *Zabytki*…, s. 112-113; Rafael Rokaszewicz, *Kłobuczyn - kościół p.w. św. Jadwigi Śląskiej*, EZG, z. 20, Głogów 1994, s. 7-8; *Schematyzm*..., s. 185-186; A. Walkowiak, *Organy*..., s. 111-113. W rejestrze zabytków pod nr: A/2026/169 z 15.03.1961 r. (kościół), A/2027/760/L z 28.12.1987 r. (cmentarz); patrz: RNID, s. 139; 319/L z 15.03.1961 r. (kościół), patrz: SUiKZPGG, s. 24.

[354] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SM_Kłobuczyn_kościół_św_Jadwigi_Śląskiej_(0)_ID_596642.jpg [dostęp: 01.05.2015]

Dzwon z Kłobuczyna.

Z kościoła w Kłobuczynie pochodzi najstarszy datowany dzwon na Śląsku, a być może także najstarszy w Polsce. Na tym protogotyckim dzwonie z brązu, widnieje gotycka inskrypcja: „ANNO M CCC FVSA SV(M) P(ER) SVENTOSLAVM ABBATEM +", informująca o jego powstaniu w 1300 r. oraz osobie Świętosława – fundatora (być może noszącego to imię, ówczesnego opata wrocławskiego klasztoru Kanoników Regularnych) a może i odlewnika. Obecnie dzwon znajduje się w Muzeum Archidiecezjalnym we Wrocławiu[355].

Dzwon z Kłobuczyna
(fot. Janusz Masłowski, 2008 r.)[356]

Dzwon z Kłobuczyna
(fot. Mikołaj Nowacki , 2005 r.)[357]

Szkoła w Kłobuczynie.

Obiekt zbudowany z cegły prawdopodobnie u schyłku XVIII w., w XIX i XX modernizowany, niegdyś ewangelicka plebania i szkoła. Często wzmiankowana błędnie jako pałac. Obecnie własność prywatna wystawiona na sprzedaż[358].

---

[355] H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*..., t. 3, s. 50; Alfons Nowack, *Führer durch das Erzbischöfliche Diozesanmuseum in Breslau*, Breslau 1932, s.29, poz. 127; Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu, nr inw. 2227; *Ornamenta Silesiae. Tysiąc lat rzemiosła artystycznego na Śląsku*, red. Maria Starzewska, Wrocław 2000, s. 66, fot. 17; O kłobuczyńskiej proweniencji dzwonu przypomniał po latach: Marceli Tureczek, *Zabytkowe dzwony na Ziemi Lubuskiej : dokumentacja, ochrona, badania*, Międzyrzecz 2010, s. 189; Dzwon ma mieć 40 cm wysokości i 31 cm szerokości. Szczegółowe badania dzwonu wykonał Marceli Tureczek w swojej rozprawie habilitacyjnej *Campanae finitimaorum. Studium z dziejów ludwisarstwa na pograniczu śląsko-brandenbursko-pomorskim w XIII-XVIII w.* – habilitacja przygotowywana do druku [stan na 01.05.2015].

[356] http://pb.pictures-bank.eu/index.php?action=przegladaj_zdjecie&id=15428&r= [dostęp: 01.05.2015]

[357] http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,2886432.html#ixzz3bGsKrF7Z [dostęp: 01.05.2015]

[358] S. Kowalski, *Zabytki*…, s. 113; M. Kaczkowski, *Głogów*…, s. 82. W rejestrze zabytków pod nr: A/3513/170 z 15.03.1961 oraz 2088 z 5.05.1971 r., patrz: RNID, s. 139; 320/L z 15.03.1961 r. patrz: SUiKZPGG, s. 24.

Szkoła w Kłobuczynie (fot. Sławomir Milejski, 2014 r.)[359].

Kościół p.w. św. Jana Chrzciciela w Kurowie Wielkim.

Najwcześniejsza wzmianka o kościele w Kurowie Wielkim pochodzi z 1376 r. Wg przekazów obecną świątynię, zbudowaną z kamienia i cegły w stylu gotyckim, miał ufundować w latach 1495-1497 *Bernhard Gorschimko* z Gostynia, na miejscu wcześniejszej drewnianej, spalonej przez husytów. Prawdopodobnie jednak główna część budowli sięga jeszcze czasów owej pierwszej wzmianki, zaś Bernard Goraszymek dokonał jedynie jej przebudowy, m.in. dostawiając kamienną wieżę, na której znajduje się inskrypcja z datą 1497 r., zaś na wieńczącej ją metalowej chorągiewce z datą 1606 r. W XVI w. dobudowano też kaplicę od północy. W latach 1551-1654 była użytkowana przez ewangelików. We wnętrzu kościoła zachował się bardzo bogaty dawny wystrój, stanowiący mieszankę stylów: gotyku, renesansu, baroku i rokoko. Są to przede wszystkim: dzwon z 1410 r.; średniowieczne freski na ścianie północnej; polichromowane skrzydła późnogotyckiego tryptyku z końca XV w.; drewniane stalle z 1548 r.; kamienno-drewniana chrzcielnica z 1607 r. (z bogatymi płaskorzeźbami przedstawiającymi sceny ze Starego i Nowego Testamentu oraz postacie czterech ewangelistów, a także z herbami jej fundatorów z rodzin: v. Rechemberg, v. Tschamer, v. Pliess, v. Pentzig, v. Nimmitz i v. Kittlitz); chór muzyczny z 1624 r.; drewniana podwieszana późnorenesansowa ambona z 1625 r. (z wyróżniającą się jakości snycerką i polichromią oraz różnymi inskrypcjami), której fundatorem był Kasper von Glaubitz z Regowa; barokowe organy z przełomu XVII/XVIII w.,

[359] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SM_Kłobuczyn_49_plebania_(0)_ID_596645.jpg [dostęp: 01.05.2015]

trzy barokowe ołtarze z początku XVIII w., w jednym z nich umieszczone są późnogotyckie rzeźby z początku XVI w.; na drewnianym stropie malowidła z 1711 r. pióra J. F. Hoffmanna; nad nawą główną rzadki na Śląsku motyw tzw. drzewa genealogicznego Świętej Rodziny (Jezus, Maria, Józef w otoczeniu św. Piotra, Andrzeja, Marii, Magdaleny oraz ewangelistów Łukasza i Mateusza), a nad prezbiterium scena wzorowana na Ostatniej Wieczerzy Leonarda da Vinci. Wspomnieć też trzeba obraz w głównym ołtarzu malowany przez malarza głogowskiego Reinitiusa w 1753 r., przedstawiający św. Jana Chrzciciela głoszącego nadejście Chrystusa; stare odrzwia zakrystii, ze skomplikowanymi okuciami i zamknięciami, czy też kilkadziesiąt, głównie renesansowych figuralnych epitafiów nagrobnych, o których poniżej[360].

Kościół w Kurowie Wielkim (fot. w.k. /?/, publikacja 2010 r.)[361].

[360] H. Lutsch, *Die Kunstdenkmäler*…, t. 3, s. 48-50; J. Blaschke, *Geschichte*..., s. 297; F. X. Seppelt, *Real-Handbuch*..., t. 2, s. 120-121; H. Hoffmann, *Die katholischen*..., s. 74; H. J. Breske, *Kościół*…, /b. s./, patrz: http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/glogowski/kurowwielki.htm [dostęp: 01.05.2015]; A. Królak, *Głogów*…, s. 62; M. Kaczkowski, *Głogów*…, s. 83 (błędnie podaje rok 1417); S. Kowalski, *Zabytki*…, s. 134-135; tenże, *Prace konserwatorskie. Województwo zielonogórskie (1963-1973)*, „Ochrona Zabytków", t. 27: 1974, nr 4, s. 331; *Studium historyczno-stylistyczne wystroju kościoła w Kurowie Wielkim*, Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, Wrocław 1977 (maszynopis); Jakub Pokora, *Sztuka w służbie reformacji. Śląskie ambony 1550-1650*, Warszawa 1982, s. 19, 32, 34, 48, 55, 66, 75, 78, 79, 85, 121, 189-191, ryc. 51-52; Jan Harasimowicz, *Treści i funkcje ideowe sztuki śląskiej Reformacji 1520-1650*, Wrocław 1986, s. 108, 143, 168, 191, 202; J. Cwynar, *Kurów Wielki – ambona* ..., s. 11-12; J. Cwynar, *Kurów Wielki - chrzcielnica*…, s. 17-18; A. Kurzak, *Kurów Wielki*..., s. 11-12; Jerzy Sadowski, *Kurów Wielki - kościół p.w. św. Jana Chrzciciela*, EZG, z. 15, Głogów 1994, s. 15-16; *Schematyzm*…, s. 189-190; A. Walkowiak, *Organy*..., s. 127-130. W rejestrze zabytków pod nr: A/2188/174 z 15.03.1961 (kościół), A/2189/761/L z 28.12.1987 r. (cmentarz), patrz: RNID, s. 139; 324/L z 15.03.1961 r. (kościół), 1/428/L/82 z 28.04.1982 r. (wystrój kościoła), 142 z 21.09.1995 r. (malowidła ścienne i ławki w nawie), 87/B/1-14 z 11.08.1986 (barokowe i eklektyczne wyposażenie wnętrza), patrz: SUiKZPGG, s. 24.

[361] http://dolny-slask.org.pl/823407,foto.html?idEntity=517069 [dostęp: 01.05.2015]

Prezbiterium kościoła w Kurowie Wielkim (fot. w.k. /?/, publikacja 2012 r.)[362].

Polichromia stropu (tzw. genealogia Jezusa) i fragment organów w nawie kościoła w Kurowie Wielkim (fot. w.k. /?/, publikacja 2012 r.)[363].

[362] http://dolny-slask.org.pl/3269257,foto.html?idEntity=517069 [dostęp: 01.05.2015]

[363] http://dolny-slask.org.pl/3270509,foto.html?idEntity=517069 [dostęp: 01.05.2015]

Lapidarium w Kurowie Wielkim

Na terenie kościoła p.w. św. Jana Chrzciciela w Kurowie Wielkim znajduje się jeden z najliczniejszych zespołów renesansowych nagrobków figuralnych na Śląsku. Epitafia znajdują się przede wszystkim w kaplicy grobowej, a także na zewnętrznych ścianach kościoła oraz na otaczającym go kamienno-ceglanym murze. Ich dokładna aktualna liczba nie jest znana, natomiast wg wcześniejszych danych są tam prawdopodobnie 43 zabytkowe nagrobki wystawione na przestrzeni XVI-XIX w. Najstarszy z nich należy do dwóch sióstr zmarłych w 1564 r., zaś zdecydowana większość pochodzi z IV ćw. XVI oraz I ćw. XVII w. i dotyczy głównie przedstawicieli rodziny von Glaubitz i w mniejszym stopniu v. Kittlitz. Epitafiów należących do innych szlacheckich rodzin jest więcej w późniejszym okresie. Wśród płyt przy kurowskim kościele, jest też kilka należących do proboszczów obsługujących tutejszy kościół (głównie katolickich). Na szczególną uwagę zasługuje także kamień pokutny z I poł. XVI w., znajdujący się po prawej stronie wejścia do kościoła. Widniejąca na nim inskrypcja głosi: „*1545 w dniu Corporis Christi wielmożny, czcigodny junkier Albrecht Glauwicz został zakłuty we śnie przez swojego własnego knechta Oslighka*”[364].

Epitafia na zewnętrznej ścianie kościoła z XVI/XVII w. (fot. Eckhard Huth, publikacja 2013 r.)[365].

[364] H. Hoffman, *Die Katholischen*…, s. 74; Paul Knoetel, *Die Figurengrabmäler Schlesiens*, Kattowitz 1890, s. 13 (podaje liczbę 35 nagrobków); Konstanty Kalinowski, *Rzeźba barokowa na Śląsku*, Warszawa 1986, s. 49, 97, 290, ryc. 27; Jan Harasimowicz, *Mors janua vitae. Śląskie epitafia i nagrobki wieku reformacji*, Wrocław 1992, s. 50, 63, 77, 153; A. Kurzak, *Kurów Wielki*…, s. 11-12; oraz

http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/glogow%20kurow.html [dostęp: 01.05.2015]

[365] http://dolny-slask.org.pl/4187066,foto.html?idEntity=528411 [dostęp: 01.05.2015]

Epitafia w kaplicy grobowej z I poł. XVII w. (fot. w.k. /?/, publikacja 2011 r.)[366].

Jedyne marmurowe epitafium w Kurowie Wielkim należące do Franciszka Karola de Bronne wicehrabiego Montague, zmarłego w 1707 r.

(fot. w.k. /?/, publikacja 2011 r.)[367].

Kamień pokutny wystawiony po zabójstwie Glaubitza w 1545 r.

(fot. w.k. /?/, publikacja 2010 r.)[368].

[366] http://dolny-slask.org.pl/921734,foto.html?idEntity=528411 [dostęp: 01.05.2015]

[367] http://dolny-slask.org.pl/921736,foto.html [dostęp: 01.05.2015]

Zespół dworski w Mieszkowie

Budynek dworu z końca XVIII w., zbudowany z cegły i kamienia, pierwotnie w późnobarokowym stylu. W pobliżu obora i spichlerz z XIX w., przebudowywane w XX w. Dawna własność rodziny v. Tschammer. Obecnie pałac zaadaptowany na mieszkania[369].

Dwór w Mieszkowie (fot. N.N., po 2000 r.)[370].

Pałac w Śremie

Późnoklasycystyczny pałac zbudowany około 1820 r. dla rodziny v. Lucanus w miejscu wcześniejszego dworu rodziny v. Sternberg. Od końca XIX w., aż po 1945 r. był własnością Paula Schütza. W okresie PRL wykorzystywany na cele mieszkalne. Obecnie w ruinie. Obok pałacu park z zabytkowym drzewostanem[371].

Pałac w Śremie (fot. N.N., prawd. lata 80-te XX w.)[372].

---

[368] http://dolny-slask.org.pl/823409,foto.html [dostęp: 01.05.2015]

[369] S. Kowalski, *Zabytki*…, s. 155; W rejestrze zabytków pod nr: A/3119/701 z 18.12.1963 r., patrz: RNID, s. 139; 393/L z 18.12.1963 r., patrz: SUiKZPGG, s. 24.

[370] http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/polkowicki/mieszkow.htm [01.05.2015]

[371] W rejestrze zabytków pod nr: A/3343/710/L z 26.06.1986 r. (pałac), A/3344/569/L z 6.05.1980 r. (park), patrz: RNID, s. 139;

[372] http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/polkowicki/srem.htm [01.05.2015]

Zespół pałacowo-folwarczny w Wierzchowicach

Pałac wybudowany w latach 1870-1885 na styl włoskiej wilii, przez rodzinę von Rittberg w miejscu gdzie wcześniej miał się znajdować dwór rodziny von Kreckwitz. Obok niego: oficyny z I połowy XIX w. (spichlerz, obora i mieszkania), wozownia ze stajnią z I połowy XIX w., spichlerz i młyn z 1922 r., dwie stodoły z końca XIX w. i park. W miejscowości tej znajduje się także murowany budynek dawnej karczmy z przełomu XVIII/XIX w. (obecnie dom mieszkalny i obiekt handlowy)[373].

Pałac w Wierzchowicach (fot. N.N., fot. po 2000 r.)[374].

Pałac w Witanowicach (fot. N.N., fot. po 2000 r.)[375].

[373] S. Kowalski, *Zabytki*…, s. 253; W rejestrze zabytków pod nr: A/3411/1065/L z 9.11.1998 r. (zespół pałacowo folwarczny), A/3409/568/L z 5.05.1980 r. (park), A/3410/712 z 18.12.1963 (karczma), patrz: RNID, s. 139; 404/L z 18.12.1963 r. (karczma), patrz: SUiKZPGG, s. 24-25.

[374] http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/polkowicki/wierzchowice.htm [01.05.2015]

Pałac w Witanowicach

Pałac, a w zasadzie renesansowy dwór z końca XVIII w., zbudowany przez Baltazara von Borwitz, przebudowany na początku XX w. Przy pałacu park z początku XIX w. oraz obora i stajnia z II ćwierci XX w.[376].

***

Niewielki obszarowo teren gminy Gaworzyce, obfituje w dość liczne zabytki architektury. Nie są one jednak na tyle wyjątkowe, czy też na tyle symboliczne dla tego terenu, by zasadnym było nawiązywać do nich w gminnym herbie. Ufortyfikowane osady (być może grodziska) z rejonu Dalkowa i Gostynia, zachowały się zupełnie śladowo i nie są obecnie jakąkolwiek zorganizowaną gminną atrakcją. Architektura średniowiecznych kościołów w Gaworzycach i Kurowie Wielkim, podobnie jak nowożytnych pałaców w Dalkowie, Gaworzycach, czy pozostałych miejscowościach, jest dla terenów Dolnego Śląska typowa. Wieża mieszkalna w Dalkowie, choć jest obiektem nieporównanie rzadszym, jej fatalny stan nie pozwala na to, by stała się gminną wizytówką (być może w przyszłości). Stosowność nawiązania do co prawda rzadkiego i dobrze zachowanego obiektu jakim jest mauzoleum Tschammerów w Gaworzycach, z racji jego przeznaczenia (grobowiec i to jednej tylko rodziny) jest wysoce wątpliwa. Trudno też nawiązać w herbie do samego bogatego wystroju kościoła w Kurowie Wielkim, a przede wszystkim do znajdującego się tam licznego w obiekty lapidarium. Ze względu na wyjątkową metrykę i prostą możliwość adaptacji heraldycznej, na szczególną uwagę mógłby zasługiwać średniowieczny dzwon z Kłobuczyna. Na pewno jednak nie mógłby występować, jako samodzielne godło dla całej gminy, gdyż trudno jego symbolikę odnieść do całości jej terenów. Co więcej, nie znamy historii tego dzwonu - być może był to dzwon, sprowadzony do Kłobuczyna dopiero po pożarze w pierwszej połowie XIX w., a więc nie byłby on dzwonem macierzystym, dzielącym losy tych terenów już od czasów średniowiecza. Trzeba też pamiętać, że już od dawna w Kłobuczynie go nie ma i najprawdopodobniej nigdy już do niego nie wróci.

9. Szczególne lokalne wydarzenia i tradycje

Bunt chłopów w Gaworzycach 1604-1607 r.

W 1599 r. Wenzel v. Zedlitz z Kromolina zakupił Gaworzyce od cesarza Rudolfa Habsburga. Krótko później zaczął tam budować nowy folwark, co niestety stało się zarzewiem konfliktu z

[375] http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/polkowicki/witanowice.htm [01.05.2015]

[376] W rejestrze zabytków pod nr: A/3407/711/L z 26.06.1986 r. (pałac), A/3408/567 z 5.05.1980 r. (park), patrz: RNID, s. 139; SUiKZPGG, s. 25.

gaworzyckimi chłopami, gdyż bez ich zgody ulokował go na pastwisku należącym do wiejskiej wspólnoty. Chcąc swojemu folwarkowi ograniczyć konkurencję, zabronił też włościanom wyrębu drzewa w lesie oraz wydał dyspozycje odnośnie ograniczenia ilość hodowanego przez nich bydła. Chłopi obawiali się, że nowy folwark doprowadzi do zwiększenia powinności pańszczyźnianych i pokrzyżuje tym samym ich plany wykupienia się, na co mieli zebrać sumę aż 8500 talarów. Włościanie złożyli na v. Zeidlitza skargę we wrocławskim sądzie, ale nic nie wskórali. Krótko później spłonął w nocy wiejski spichlerz, a o jego podpalenie chłopi posądzili właściciela wsi, który wg nich miał to uczynić z zemsty za składane przeciw niemu skarg. Chłopi zaczęli odmawiać wykonywania feudalnych powinności. W odpowiedzi na to dziedzic nie wyraził zgody na doroczny jarmark i odpust, co ostatecznie przelało czarę goryczy i doprowadziło do wybuchu buntu, który dość szybko przybrał charakter zbrojnych zamieszek. Zeidlitz uciekł do Polkowic i zaczął organizować zbrojnych do stłumienia rebelii siłą. W drugiej połowie 1604 r. pod wieś podszedł oddział 200 wynajętych żołnierzy, posiłkowany przez 150 zbrojnych mieszczan (100 głogowskich oraz 50 z Góry, Kożuchowa, Szprotawy i Zielonej Góry). Ostatecznie jednak mieszczanie wycofali się z walki, a nawet zaczęli wspierać chłopów, m.in. dostarczając im broń. W tej sytuacji pozostały odział również odstąpił od ataku. Okopani na przykościelnym cmentarzu i zaopatrzeni nawet w moździerze, chłopi odparli także atak 80-osobowego zbrojnego oddziału lokalnej szlachty, jaki miał miejsce w grudniu (w dzień wigilii) tego samego roku. Konflikt zaognił się jeszcze bardziej, kiedy którejś nocy zamordowano sołtysa Gaworzyc. Doszło też do tego, że gaworzyccy chłopi nie tylko zlikwidowali sporny folwark, ale splądrowali i zburzyli także pałac swojego feudała w Kromolinie. Kolejne organizowane wyprawy przeciwko buntownikom nie dochodziły jednak do skutku z przyczyn finansowych, nie powiodły się też plany zebrania pospolitego ruszenia. Ostatecznie jednak stany głogowskie, zaniepokojone przedłużającą się rebelią, opłaciły oddział 500 węgierskich żołnierzy. O północy w święto Matki Boskiej Gromnicznej (czyli nocą z 1 na 2 lutego) 1607 r. węgierscy najemnicy w czterech grupach zaatakowali wieś z różnych stron i po ponoć zażartej, ale dość krótkiej walce, zdobyły umocnienia i spacyfikowały zbuntowaną wieś. Zginęło najprawdopodobniej 13 gaworzyckich chłopów: 2 kmieci, 2 zagrodników i 9 parobków folwarcznych; część uciekła, część zaś została pojmana, a z tych 5 wsadzono do aresztu. Nie znane są straty Węgrów, najemnicy opuścili wieś dopiero 8 lutego, dopuszczając się przez tydzień wielu grabieży i gwałtów (szczególnie brutalnie żołnierze mieli obejść się z kobietami i dziećmi). Oficerów, którzy przybyli tuż po zdobyciu wsi do Głogowa, tamtejsi mieszczanie obrzucili kamieniami. Chłopów zmuszono do złożenia przysięgi wierności i spisania porozumienia z Zeidlitzem, wg którego zgodzili się zapłacić 3500 talarów i 100 kop zboża odszkodowania, przy czym uzyskali prawo do korzystania z wrzosowisk, zbierania w lasach drewna opałowego i trzymania bydła w ilości, jaką będą w stanie zimą wyżywić (od

każdej czwartej owcy musieli jednak płacić 1 talara). Spory z włościanami z Gaworzyc toczyli w latach 1709-1725 także Tschammerowie, jednak miały one znacznie mniejszą skalę[377].

Pieczęć sygnetowa z herbem rodziny v. Zeidlitz (wym. 21x18 mm, lak, dok. z 1766 r.)[378].

Jarmarki w Gaworzycach.

Już w średniowieczu wieś korzystała ze swego dogodnego położenia w sąsiedztwie przecięcia się dwóch ważnych dla Dolnego Śląska szlaków: z Żagania, przez Szprotawę do Głogowa i z Wrocławia do Krosna i Frankfurtu nad Odrą. Gaworzyce miały otrzymać prawa targowe (niem. *Marktrecht*, inaczej '*prawo rynku*') jeszcze przed 1565 r. Wiemy, że w 1604 r. ówczesny dziedzic Wenzel von Zeidlitz nie wyraził zgody na doroczny jarmark, co m.in. stało się ostatecznym katalizatorem chłopskiej rebelii. W 1685 r. starszy ziemski Georg Wenzel von Loos otrzymał cesarski przywilej na jarmarki, który J. Blaschke porównuje z przywilejem wydanym w 1678 r. dla Kotli, a więc na trzy coroczne jarmarki z końmi i bydłem. Najprawdopodobniej jednak były to dwa jarmarki rocznie, skoro ze wcześniejszego okresu wiemy tylko o jednym, zaś w 1696 r. Tschammer uzyskał cesarską zgodę na dwa jarmarki i

[377] W niektórych źródłach atak Węgrów określany jest na dzień 1 lutego 1607 r. (może noc z 1 na 2 lutego), niekiedy też podawana jest liczba 11 lub 12 ofiar śmiertelnych. O przebiegu buntu patrz m.in.: APZG, Zespół nr 13: *Akta miasta Głogów*, sygn. 159; Karl Gottlieb Hoffmann, *Geschichte von Schlesien aus der älteren Zeit auf unsere Tage*, Schweidnitz 1828, t. 3, s. 160-161; August Otto, *Die Geschichte Schlesiens von den ältesten bis die neuesten Zeiten*, Breslau 1833, s. 239; Thomas Franz Tiede, *Die denkwürdigsten Jahrtage Schlesiens*, t. 4, Glatz 1802-1804, s. 175-178; Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hogkammerarchiv, *Böhmische Gedenkbücher*, t. 30, s. 145-146 i t. 21, s. 125, 222, 378-380; Christian David Klopsch, *Geschichte des Geschlechts von Schönaich*, H. 3, Glogau 1853, s. 82-87; Robert Berndt, *Geschichte der Stadt Gross-Glogau während der ersten Hälfte des siebsehnten Jahrhunders namentlich während des dreissigjährigen Krieges*, t. 1, Gross Glogau 1879, s. 32; Ferdinand Minsberg, *Geschichte der Stadt und Festung Gross-Glogau*, t. 2, Glogau 1853, s. 84; J. Blaschke, *Geschichte…*, s. 215-218; Emil Kolbe, *Geschichte der Stadt Neustädtel unter Benutzung amtlicher und privater Quellen bearbeitet*, Neustädtel 1924, s. 48; A. Królak, *Głogów…*, s. 61; Stanisław Michałkiewicz, *Kilka epizodów z dziejów walk chłopskich na Śląsku w XVII i XVIII w.* (dalej: S. Michałkiewicz, *Kilka epizodów...*), [w:] *Szkice z dziejów Śląska*, red. E. Maleczyński, t. 1, Warszawa 1955, s. 321-322; *Historia Śląska*, red. K. Maleczyński, Wrocław 1960, s. 151-155; Michał Sczaniecki, Władysław Korcz, *Dzieje Ziemi Lubuskiej w wypisach*, Warszawa 1960, s. 91-93; Jerzy Jankowski, *Gaworzyce – bunt chłopów*, EZG, z. 26, Głogów 1995, s. 7-8; J. Kuczer, *Szlachta…*, s. 183-184.

[378] APZG, Zesp.180, sygn. 18, s. 43.

taką ilość odnotowują też źródła późniejsze, podając choćby w 1802 r., że mają one miejsce w poniedziałek po drugiej niedzieli Wielkiego Postu i w poniedziałek przed św. Mateuszem (czyli przed 21 września). W tym samym roku jest także mowa o mającym miejsce w Gaworzycach targu lnianym. Natomiast w 1845 r. jest wzmianka o czterech rokrocznych „jarmarkach i targach na bydło" (niem. *Kram= u. Viehmärkte*), a więc zapewne o dwóch ogólnych jarmarkach i dwóch dodatkowo zorganizowanych targach, nastawionych na bydło. Wg dokumentu z 1738 r. w Gaworzycach pobierano akcyzę za handel bydłem i myto za przejazd przez tereny majątku. Ale wzmianki o tutejszych cłach sięgają jeszcze 1452 r., kiedy to książę cieszyński Włodko otrzymał od cesarza Fryderyka III prawo do pobierania opłat za przejazd drogą ze Szprotawy do Głogowa[379].

Pełniona przez Gaworzyce rola miejsca handlowego, miała swoje odbicie w sposobie określania statusu miejscowości. Już w 1616 wieś była wzmiankowana jako *Marktflecken*, czyli *miejsce targowe*, bądź też *osada targowa*, czy też *osada jarmarkowa*, zaś mniej więcej od 1696 r. określenie to było używane odnośnie Gaworzyc już stale. Jako lokalne targowisko i centrum administracyjne majoratu, Gaworzyce coraz bardziej stawały się osiedlem miastopodobnym, coraz bardziej *Marktflecken* nabierało dla tej miejscowości współczesnego dla języka niemieckiego znaczenia tego słowa, a więc *miasteczko*[380].

Już w 1756 r. zamieszkiwane przez 1171 osób Gaworzyce, były bodaj największą wsią w powiecie głogowskim[381]. W 1802 r. zostały opisane jako miasteczko z: „zamkiem", 5 dobrami lennymi, folwarkiem, 4 karczmami, 7 wiatrakami, 2 szkołami (luterańską i katolicką) i 154 domami (46 gospodarzy, 21 ogrodników, 87 chałupników). Wspomniano też o dużych uprawach lnu[382]. Natomiast w 1842 r., miały mieć już 209 domów i 1767 mieszkańców (w tym 61 katolików), folwark z owczarnią na 1400 owiec, 2 olejarnie, gorzelnię, cegielnię oraz

---

[379] CDS, t. 28 s. 250-252; J. A. Weigel, *Geographische*..., t. 5, s. 203; J. G. Knie, *Alphabetisch-statistisch*..., s. 521; Ernst von Möller, *Schlesische Edicten-Sammlung enthaltend die noch anwendbaren provinziellen Gesetze und Verordnungen aus der Brachvogel'schen, der Arnold'schen und der Korn'schen Edicten=Sammlung*, Breslau 1866, s. 13; H. Saurma-Jeltsch Hugo, *Wappenbuch*..., s. 257; J. Blaschke, *Geschichte*…, s. 332, 383; S. Michałkiewicz, *Kilka epizodów*..., s. 321; J. Kuczer, Szlachta…, s. 195, 203.

[380] J. A. Weigel, *Geographische*…, t. 5, s. 203; Józef Lompa, *Dykcyonarzyk jeograficzny, czyli wyszczególnienie miast, wsi i mniejszych osad, jako też rzek i gór Szląska Pruskiego z dodatkami historycznemi, rękopis sprzed 1863 r.*, patrz: Biblioteka Śląska w Katowicach, sygn. Rk. 27 IV, s. 38v (oryg. 35v); H. Saurma-Jeltsch Hugo, *Wappenbuch*..., s. 257; SGKPiIKS, t. 9, Warszawa 1888, s. 336; J. Blaschke, *Geschichte*…, s. 383 i 553; J. Jańczak, T. Ładogórski, *Śląsk*..., s. 47; J. Kuczer, *Szlachta*…, s. 185.

[381] J. Blaschke, *Geschichte*…, s. 552-553. Natomiast w: *Śląsk w końcu XVIII wieku*, red. Julian Jańczak, Tadeusz Ładogórski (dalej: J. Jańczak, T. Ładogórski, *Śląsk*...), Wrocław 1976, s. 110, jest mowa o 1176 mieszkańcach i 263 domach w 1787 r. (!) Rok spisu stoi jednak w sprzeczności z poprzednim źródłem, przede wszystkim też niemożliwa by była tak duża liczba domów. Niemniej, jak liczna była populacja Gaworzyc w II połowie XVIII w., niech oddadzą dane porównawcze okolicznych miast z 1787 r.: Bytom Odrzański miał 2261 mieszkańców (dalej: m.) i 119 osobowy garnizon wojskowy (dalej: g.), Głogów 8252 m. i 1379 g., Kożuchów 2794 m. i 118 g., Nowa Sól 1503 m., Nowe Miasteczko 798 m., Nowogród Bobrzański 567 m., Szprotawa 2187 m. i 115 g., Polkowice 1288 m. i 108 w g., Przemków 819 m., patrz tamże, s. 106-108.

[382] J. A. Weigel, *Geographische*…, t. 5, s. 203.

wspominane wcześniej wiatraki i uprawy lnu[383]. W drugiej połowie XIX w. eksploatowano także pokłady torfu, na południe od Gaworzyc. W 1858 r. miejscowość ma już 2004 mieszkańców, a w 1890 r. doszła do 2058 głów. Szybko, bo już w 1907 r. zostaje zelektryfikowana. Jednak formalnych praw miejskich Gaworzyce nigdy nie otrzymały. Już od około przełomu XIX/XX w. populacja Gaworzyc zaczęła się zmniejszać, przede wszystkim w wyniku odpływu ludzi do wielkich miast, tak że w 1910 r. liczba mieszkańców spadła do 1722 osób. Były też straty podczas I wojny światowej. W I połowie lat 30-tych XX w. funkcjonował elektryczny młyn zbożowy, młyn parowy, cegielnia, mleczarnia, trzy fabryczki maszyn, zakład przeróbki drewna ze stolarnią, fabryka likieru, rozlewnia lemoniady, kilka zakładów gastronomicznych i sklepów, liczne zakłady rzemieślnicze i usługowe, praktykowali lekarze, działała opieka społeczna i kilkanaście stowarzyszeń. Mimo tego Gaworzyce się wyludniały skoro wg zestawienia z 1942 r., razem z Mieszkowem i Dzikowem liczyły 1720 mieszkańców[384].

Tradycje targowe w Gaworzycach ostatnio przeżywają swój renesans. Od 2013 r. w każdy pierwszy weekend lipca, na terenie przypałacowego parku ma miejsce Gaworzycki Jarmark Kupiecki: na kupieckich stoiskach promowane i sprzedawane są regionalne produkty (m.in. spożywcze i rzemieślnicze), odbywają się parady w dawnych strojach, rekonstrukcje historyczne, warsztaty dawnego rzemiosła, występy teatrów ulicznych oraz artystów indywidualnych, liczne konkursy oraz wieczorne koncerty i zabawy taneczne[385].

Logo Gaworzyckiego Jarmarku Kupieckiego[386].

[383] SGKPiIKS, t. 9, Warszawa 1888, s. 336.

[384] J. Blaschke, *Geschichte*…, s. 492, 540, 542, 552; *Einwohnerbuch 1943*…, s. VI, 87.

[385] Patrz: http://www.gaworzyce.com.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=440; https://pl-pl.facebook.com/GaworzyckiJarmarkKupiecki [dostęp: 01.08.2015].

[386] Materiały Urzędu Gminy Gaworzyce.

***

Bunt w Gaworzycach był bodaj największym wystąpieniem chłopskim w ziemi głogowskiej i jednym z najdłużej trwających na Dolnym Śląsku. Warto więc w jakimś stopniu nawiązać do tego wydarzenia w nowoprojektowanym herbie gminy. Owym nawiązaniem zaś może być – idąc za interpretacją wizerunku na najwcześniejszej pieczęci z Gaworzyc – wizerunek wagi obciążonej, będącej w stanie nierównowagi, którą można kojarzyć z niesprawiedliwością. To przecież na skutek niesprawiedliwych relacji pomiędzy właścicielem wsi i jego poddanymi wybuchła chłopska rebelia, i co więcej niesprawiedliwie się dla buntowników zakończyła (zważywszy na ich przewinienia podczas buntu i ilość ofiar podczas jego pacyfikacji, nie mówiąc już o gwałtach i grabieży po stłumieniu buntu i nałożonych obciążeniach finansowych).

Warto także nawiązać w herbie gminy do bogatych, sięgających jeszcze średniowiecza tradycji targowych Gaworzyc, które wyraźnie wyróżniały tę wieś spośród innych okolicznych miejscowości. I to również możemy osiągnąć poprzez umieszczenie w godle wagi szalkowej, która przecież w sfragistyce i heraldyce symbolizuje od wieków także kramarstwo, kupiectwo, handel, na co mamy stosunkowo wiele przykładów, choćby w wizerunkach dawnych pieczęci cechów kupieckich i kramarskich zarówno z niemieckiego, jak i polskiego kręgu kulturowego[387].

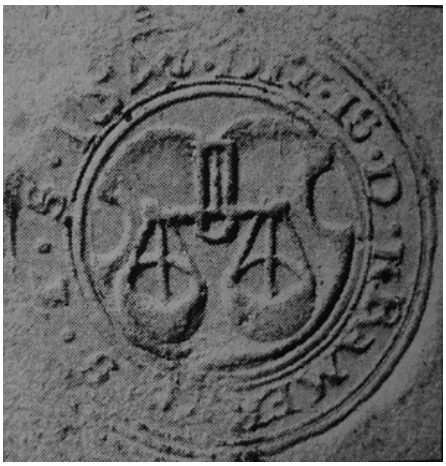

Pieczęć gildii stargardzkich kramarzy z 1543 r.[388].

Cynowy odlew pieczęci cechu kupców Starego Miasta Warszawy z 1546 r.[389].

[387] Patrz przykładowe wizerunki dwóch XVI-wiecznych pieczęci z Pomorza i Mazowsza. W rejonie pobliskim dla Gaworzyc pieczęci cechowej z wagą nie udało się zlokalizować, patrz: Tomasz Kałuski, *Źródła do sfragistyki cechów na ziemiach Księstwa Głogowskiego do połowy XIX wieku w zasobie Archiwum Państwowego w Zielonej Górze*, [w:] *Wokół znaków i symboli. Herby, pieczęcie i monety na Pomorzu, Śląsku i Ziemi Lubuskiej do 1945 roku* (dalej: *Wokół znaków...*), red. Agnieszka Chlebowska i Agnieszka Gut, Warszawa 2008; tenże, *Pieczęcie cechów na ziemiach Księstwa Głogowskiego do połowy XIX wieku. Geneza i symbolika*, Warszawa 2013.

[388] Marcin Majewski, *Odciski stargardzkich pieczęci cechowych w Archiwum Książąt Szczecińskich* [w:] *Wokół znaków...*, s. 97, 102.

[389] Piotr Bokota, *Kolekcja sfragistyczna Franciszka Tarczyńskiego w zbiorach Muzeum Diecezjalnego w Płocku*, [w:] *Zbiory pieczęci w Polsce, pod red. Zenona Piecha i Wojciecha Strzyżewskiego*, Warszawa 2009, s. 291.

10. Lokalne podania i legendy

Stukający duch.

W II połowie XVIII w. na ewangelickiej plebanii w Gaworzycach miał pojawiać się „stukający duch” (niem. *poltergeist*). Wieczorami i nocą ówczesny pastor Wilhelm Thiele, jego domownicy i goście słyszeli ponoć odgłosy szurania, chodzenia po schodach, przewracania mebli, rzucania naczyniami, stukania, uderzania w drzwi... Wszystko to zaczęło się krótko po śmierci służącej pastora, przez co uznano, że to zapewne jej duch jest odpowiedzialny za te działania. Przekaz głosi, że służąca chciała skontaktować się z pastorem i przyznać się do kradzieży jego pieniędzy i srebrnych naczyń, czego nie zdążyła zrobić za życia. Duch z plebanii stał się sławny na cały Dolny Śląsk i nie tylko, bo przybywali ciekawscy aż z Berlina. Władze z Głogowa powołały nawet specjalną komisję do wyjaśnienia tych zjawisk, na której czele stanął ówczesny właściciel wsi Carl Günther von Tschammer. Komisja niczego jednak nie potwierdziła, choć duch miał działać, aż do śmierci pastora Thiele w 1789 r., a według niektórych jeszcze dłużej[390].

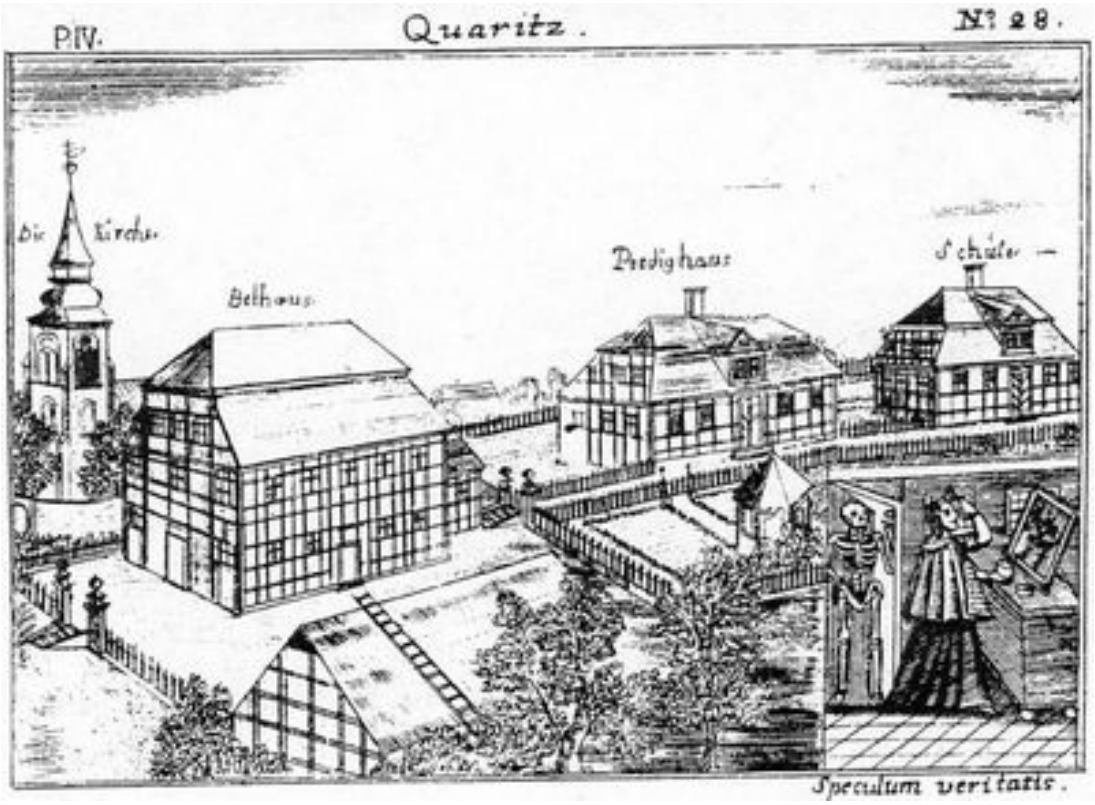

Szkic zabudowań parafii ewangelickiej w Gaworzycach z miniaturką nawiązującą do przekazu o nawiedzonym domu (rys. Friedrich Bernhard Werner)[391].

[390] A. Bok, *Gaworzyce*, http://www.glogow.pl/ezg/index.php/Gaworzyce [dostęp: 01.05.2015].

[391] Friedrich Bernhard Werner, *Schlesische Bethäuser*, Teil I bis V, 1748-1752, reprint, Hildesheim 1989; patrz: http://www.glogow.pl/ezg/index.php/Grafika:Gaworzyce_bethaus.jpg [dostęp: 01.05.2015].

Góra Jajo.

W pobliżu wsi Gostyń, po południowej stronie drogi do Mieszkowa (naprzeciwlegle do Kowalowej Góry) znajduje się *Góra Jajo*, zwana przed wojną *Burgberg*, czyli 'góra zamkowa'. Jak wykazały przeprowadzane tam badania archeologiczne, zamku sensu stricte tam nigdy nie było, jednak zachowały się ślady jakiejś średniowiecznej osady (m.in. znaleziono tam skarb srebrnych monet datowanych na X w.). Prócz owej legendy zamkowej, z miejscem tym związane są jeszcze inne przekazy. I tak prowadzącą do niego ścieżką zwaną niegdyś *Saugasse*, czyli 'świńska droga', w ciemne noce pędzi czarna świnia ze swoimi prosiętami. Istniał też przekaz o nocnym jeźdźcu, który przemieszczał się pomiędzy *Burgbergiem* a Gaworzycami i znikał z hałasem w jakiejś czarnej czeluści[392].

Fragment Góry Jajo współcześnie (fot. Emilian Świeboda, 2015 r.)[393].

[392] Antoni Bok, *Miejsca magiczne i osobliwe*. Cz. 5: *O „Górze Jajo" i przemijaniu ogrodów*, „Tygodnik Głogowski", nr ?, patrz: http://www.gaworzyce.com.pl/grafika/gora_jajo.pdf Odnośnie jeźdźca pisał on: „*…z Burgbergu wyrusza nocny jeździec w kierunku Gaworzyc. Obok tej wsi znika z hałasem w czarnej czeluści. Czeluść jest pozostałością po zapadłym się tu zamku*". Bok najprawdopodobniej jednak coś myli, bowiem to z Górą Jajo, a nie z Gaworzycami, związany jest przekaz o zamku. Może więc nocny jeździec przybywa z Gaworzyc i znika w czeluści na Górze Jajo...

[393] Zbiory Emiliana Świebody z Głogowa, patrz także: http://www.dziadoszyce.pun.pl/viewprintable.php?id=44 [dostęp: 01.07.2015].

***

Znanych jest kilka lokalnych ludowych podań i przekazów z terenów gminy Gaworzyce, jednak wiedza o nich i związane z nimi tradycje, są wśród współczesnych mieszkańców gminy znikome. I jest to zupełnie zrozumiałe, zważywszy na fakt, że powstały one i funkcjonowały w dawnej i innej, bo niemiecko-kulturowej i ewangelickiej społeczności tych terenów, z którą brak dziś biologicznych (rodzinnych) związków. Co prawda od jakiegoś czasu informacje o tych lokalnych opowieściach są na nowo wprowadzane do obiegu, jednak ich obecne oddziaływanie, ale też i stopień wyjątkowości ich treści, nie wydają się uprawniać, by nawiązywać do nich w herbie gminy.

II. Nowy herb gminy Gaworzyce

1. Wzorcowy wizerunek herbu gminy Gaworzyce i jego blazonowanie

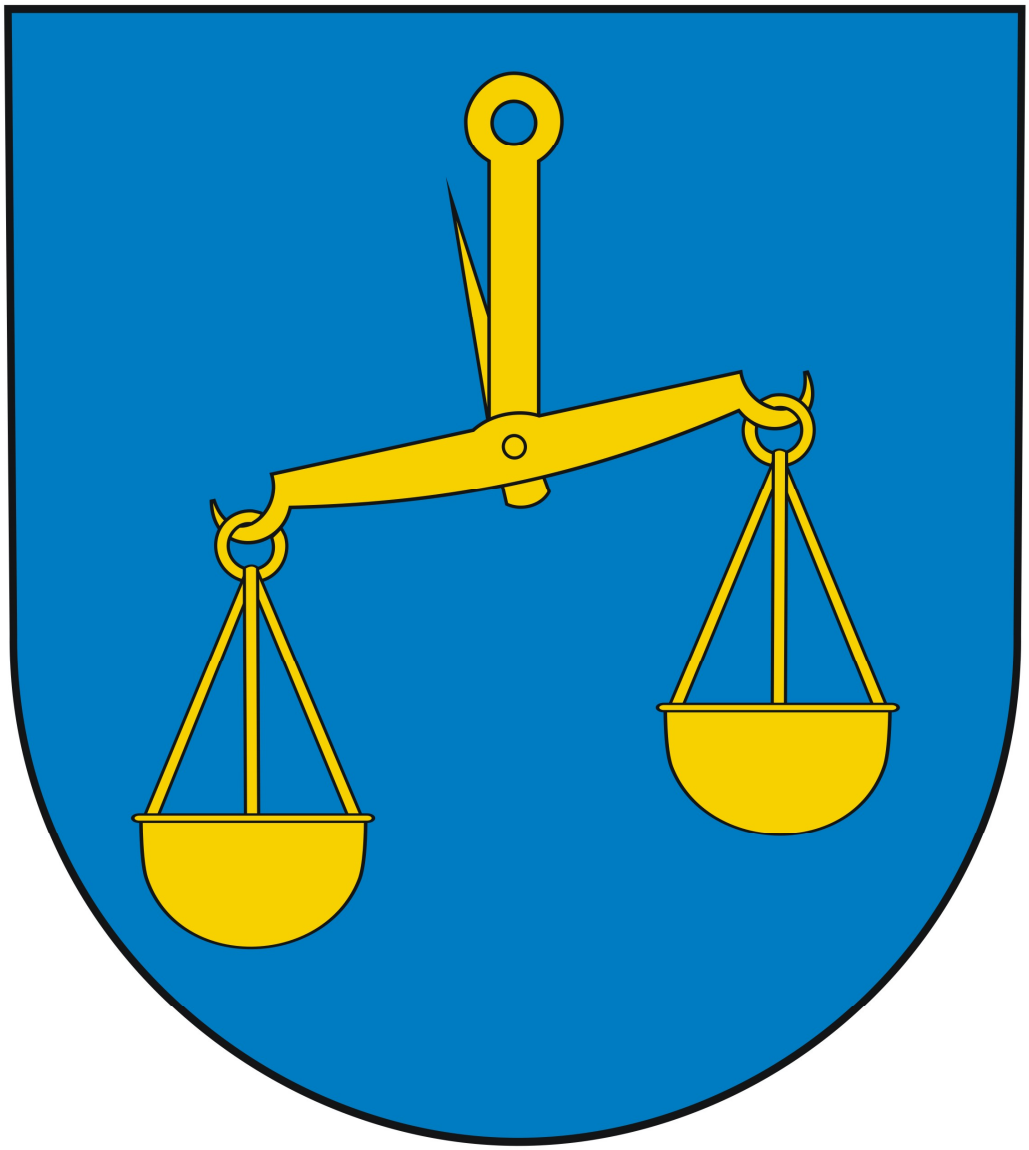

ZŁOTA	BŁĘKITNA	CZARNA
- godło -	- pole tarczy -	- linie konturowe -
(R-255 G-215 B-0)	(R-0 G-124 B-195)	(R-0 G-0 B-0)
(C-0 M-16 Y-100 K-0)	(C-100 M-20 Y-0 K-0)	(C-0 M-0 Y-0 K-100)

Blazonowanie:

Na tarczy późnogotyckiej w polu błękitnym, wisząca i z prawej przechylona ku dołowi, złota waga szalkowa ze wskaźnikiem.

2. Opisanie symboliki tarczy i godła oraz ich barw.

Tarcza późnogotycka (pole błękitne):

- ma zalecany (patrz: Wojciech Drelicharz, *Wnioski I Krakowskiego Kolokwium Heraldycznego*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego", 2000, nr 20, s. 39-43) standardowy dla polskiej heraldyki samorządowej kształt;
- mając średniowieczną genezę, nawiązuje do okresu powstania większości sołectw gminy Gaworzyce (w nawiasie okres najwcześniejszej wzmianki o danej wsi): pierwsza połowa XIII w.: Kłobuczyn; druga połowa XIII w. Kurów Wielki i prawdopodobnie Gaworzyce; przełom III/XIV w.: Dalków, Gostyń, Mieszków, Regów, Wierzchowice, Witanowice; pierwsza połowa XIV w.: Grabik, Koźlice, Śrem; i prawdopodobnie początek XV w.: Korytów;
- błękitna tynktura nawiązuje do barwy pola tarczy herbu Gaworzyc, jaką przekazał nam swymi opracowaniami z końca XIX w. i połowy lat 20-tych XX w. heraldyk Otto Hupp;
- w mniejszym stopniu jest to także nawiązanie do herbu powiatu polkowickiego w granicach którego znajduje się dzisiejsza gmina Gaworzyce, a dokładnie do błękitu sukni, znajdującej się w tym herbie postaci Matki Boskiej oraz do barwy pola tarczy herbu Legnicy, dawnej stolicy rejencji i województwa, pod które Gaworzyce okresowo podlegały w XIX i XX w.;
- wspomnieć należy o symbolice, jaką w heraldyce reprezentuje barwa błękitna, która może odnosić się do przymiotów mieszkańców gminy Gaworzyce, a są nimi: piękno, prawość, wierność, czy łagodność; natomiast połączeniu złota z błękitem przypisywano radość.

Godło – wisząca i z prawej przechylona ku dołowi, złota waga szalkowa ze wskaźnikiem:

- jest współczesną interpretacją godła ze starszej wersji pieczęci sądu w Gaworzycach, będącego sądem ławniczym (prawa niemieckiego) oraz najprawdopodobniej mającym także jurysdykcję nad odbywanymi w Gaworzycach jarmarkami; najstarszy znany zachowany lakowy odcisk tej pieczęci widnieje na dokumencie z 1728 r., niemniej mogła być używana już od 1655 r. (data na otoku pieczęci Gaworzyc z XVIII i XIX w.);
- nawiązuje do wagi szalkowej znajdującej się w godle pieczęci samorządowej Gaworzyc z XIX w. (jej tuszowej i lakowej wersji);
- kontynuuje tradycje wagi szalkowej z herbu Gaworzyc, jaki znamy od końca XIX w. i jaki odnotowywany był w okresie międzywojennym;
- waga, jako symbol kramarstwa i kupiectwa (jej wizerunek był m.in. używany, jako godło pieczęci cechów kramarzy i kupców) odnosi się także do tradycji jarmarkowych w Gaworzycach, których początki mają sięgać średniowiecza i które szczególnie rozwinęły się dzięki przywilejom cesarskimi z drugiej połowy XVII w., od kiedy to corocznie funkcjonowały już dwa jarmarki z końmi i bydłem, a w XIX w. dodatkowo dwa targi zwierzęce i targ lniany;

- waga to również przypomnienie o dawnym statusie Gaworzyc, co najmniej od pierwszej połowy XVII w. określanych jako *Marktflecken*, czyli 'miejsce targowe' lub 'osada targowa', a więc nie zwykła wieś, tylko osada miastopodobna, swego rodzaju miasteczko;
- prawostronne przechylenie wagi ku dołowi i wychylony w prawo wskaźnik, prócz oddania szczegółów, jakie dopatrzyć się można w najstarszej znanej wersji pieczęci Gaworzyc, ma też nawiązywać do sławnej historii krwawo stłumionego buntu chłopskiego w Gaworzycach z lat 1604-1607; jaki wybuchł sprowokowany niesprawiedliwością właściciela wsi Wenzela v. Zedlitza, a jego przykre dla chłopów konsekwencje, wydają się znacznie cięższe od wagi przewinień, jakich dopuścili się rebelianci; czyli waga w nierównowadze, jako symbol braku sprawiedliwości, to także oddanie hołdu postawie, jaką wykazali Gaworzyczanie na początku XVII w.; przechylenie wagi ku dołowi zwiększa też niepowtarzalność wizerunku godła;
- złota barwa wagi została adoptowana z dawnego herbu Gaworzyc, jaki w dwóch wersjach odnotował wspomniany już heraldyk Otto Hupp;
- złoto barwa nawiązuje także do barwy tarczy herbowej województwa dolnośląskiego oraz barwy jednego z dwóch pól herbu powiatu polkowickiego;
- złota barwa to także nawiązanie do koloru zbóż, a więc do rolniczego charakteru gminy;
- złoto jest również symbolem bogactwa gminy Gaworzyce, będącego jej potencjałem zawartym w: położeniu gminy na Wzgórzach Dalkowskich, dużym zwartym zalesieniu w południowo-zachodniej części gminy oraz dość licznych zabytkach architektury i epigrafiki (a więc w możliwościach rozwoju pod kątem terenów rekreacyjno-turystycznych);
- złoto jest też w heraldyce uważane za symbol m.in.: wiedzy, mądrości, sprawiedliwości i wytrwałości, co w kontekście gminy Gaworzyce może symbolizować dobre zarządzanie gminą przez jej Włodarzy oraz przymioty jej mieszkańców, jak np.: życzliwość, szlachetność, waleczność…

Najstarsza wersja pieczęci sądu w Gaworzycach na dokumentach z I połowy XVIII w., napis majuskułą: „QVAR · GER · SIEG · 1655" (czerwony lak, wym. 23,5 x 23,5 mm). Źródło: Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, *Majorat Gaworzyce*, sygn. 9, s. 38 (1743 r.); sygn. 51, s. 3 (1728 r.); sygn. 84, s. 36, 41 i 47 (wszystkie trzy z 1743 r.), 63, 65, 67, 69 (1744 r.).

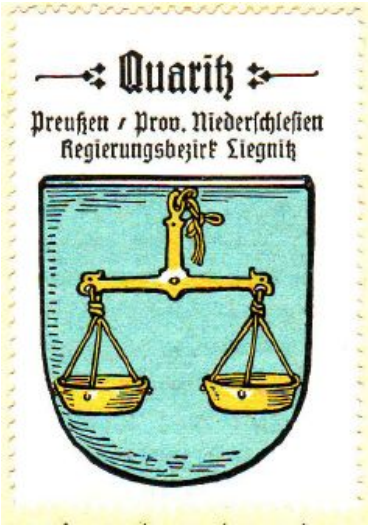

Herby Gaworzyc z końca XIX i I poł. XX w. wg rysunków Otto Huppa.
Źródło: Otto Hupp, *Die Wappen und Siegel der Deutschen Städte, Flecken und Dörfer*, Bd. I, H. 2: *Pommern, Posen und Schlesien*, T. 3: *Schlesien. Regierungs-Bez. Liegnitz,* Frankfurt a/Main 1898; Otto Hupp, *Deutsche Ortswappen Preussen Provinz Niederschlesien*, Kaffee Hag Co., Bremen 1925-1939.

3. Sposób wykreślenia tarczy herbu gminy Gaworzyce

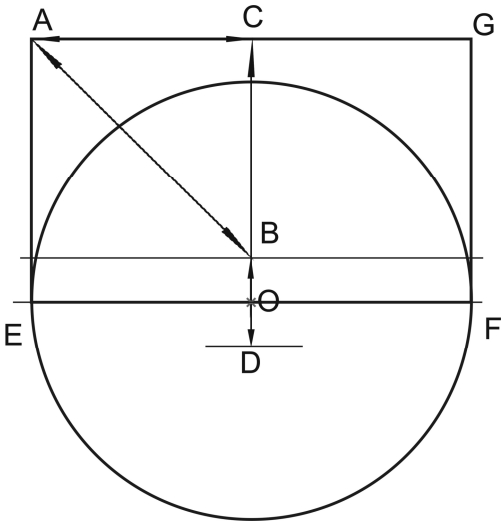

Rysujemy poziomą linię prostą, do której dostawiamy dwa jednakowe kwadraty, tak, by miały wspólny bok CB. Bierzemy długość przekątnej kwadratu AB i odkładamy ją wzdłuż odcinka CB. Koniec odłożonej przekątnej wyznaczy punkt D. Utworzony w ten sposób odcinek DB dzielimy w połowie otrzymując punkt O, przez który prowadzimy prostą równoległą do odcinka AC. Z punktu O zataczamy łuk o promieniu równym długości boku kwadratu, czyli długości BC, tworząc w miejscu przecięcia się powstałego łuku z wcześniej wyznaczoną prostą (przechodzącą przez punkt O i równoległą do AC) punkt E oraz punkt F. Na koniec rysujemy z punktu A do punktu E odcinek (będzie on równoległy do odcinka CD), zaś przez punkt F odcinek do punku G (również będzie on równoległy do odcinka CD).

4. Wersja szrafowana herbu gminy Gaworzyce

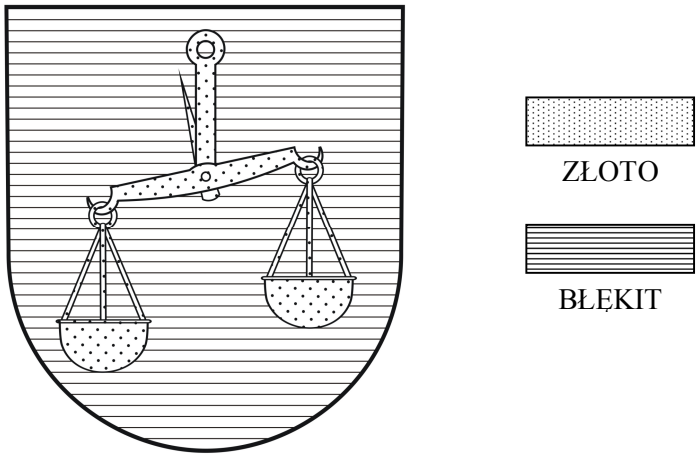

5. Wersja konturowa herbu gminy Gaworzyce

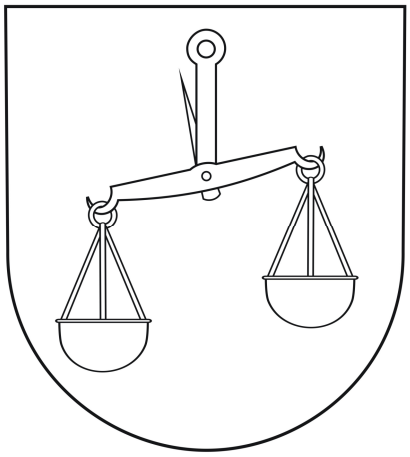

6. Wersja herbu gminy Gaworzyce w odcieniach szarości (8 bitów)

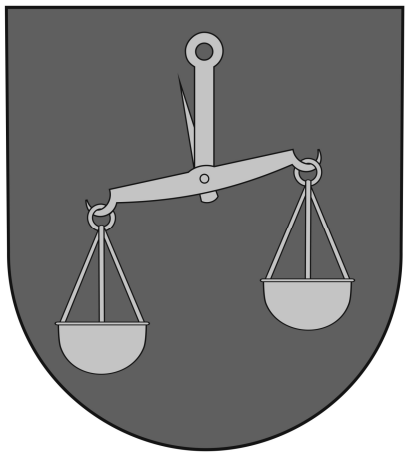

III. Nowe pieczęcie gminy Gaworzyce

1. Wzorcowy wizerunek pieczęci gminnej

Skala 3:1

W polu okrągłej pieczęci kontur godła herbu gminy Gaworzyce, a na otoku majuskulny napis: GMINA GAWORZYCE, rozdzielony dwoma dywizorami w formie sześcioramiennej gwiazdy heraldycznej. Średnica pieczęci 36 mm.

Skala 1:1

2. Wzorcowy wizerunek pieczęci wójtowskiej

Skala 3:1

W polu okrągłej pieczęci kontur godła herbu gminy Gaworzyce, a na otoku majuskulny napis: WÓJT GMINY GAWORZYCE, rozdzielony dwoma dywizorami w formie sześcioramiennej gwiazdy heraldycznej. Średnica pieczęci 36 mm.

Skala 1:1

3. Wzorcowy wizerunek pieczęci radzieckiej

Skala 3:1

W polu okrągłej pieczęci kontur godła herbu gminy Gaworzyce, a na otoku majuskulny napis: RADA GMINY GAWORZYCE, rozdzielony dwoma dywizorami w formie sześcioramiennej gwiazdy heraldycznej. Średnica pieczęci 36 mm.

Skala 1:1

IV. Weksylia gminy Gaworzyce

1. Wzorcowy wizerunek i proporcje flagi heraldycznej gminy Gaworzyce

Na prostokątnym błękitnym płacie o proporcjach 5:8 (stosunek szerokości/wysokości do długości) centralnie umieszczone godło z herbu gminy Gaworzyce.

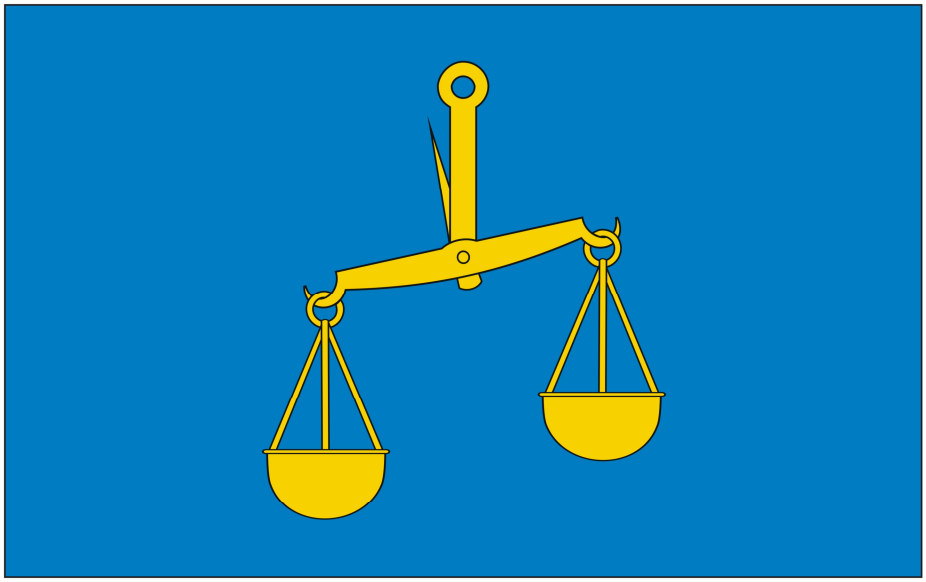

ŻÓŁTA	BŁĘKITNA	CZARNA
- godło -	**- płat -**	**- linie konturowe -**
(R-255 G-215 B-0)	(R-0 G-124 B-195)	(R-0 G-0 B-0)
(C-0 M-16 Y-100 K-0)	(C-100 M-20 Y-0 K-0)	(C-0 M-0 Y-0 K-100)

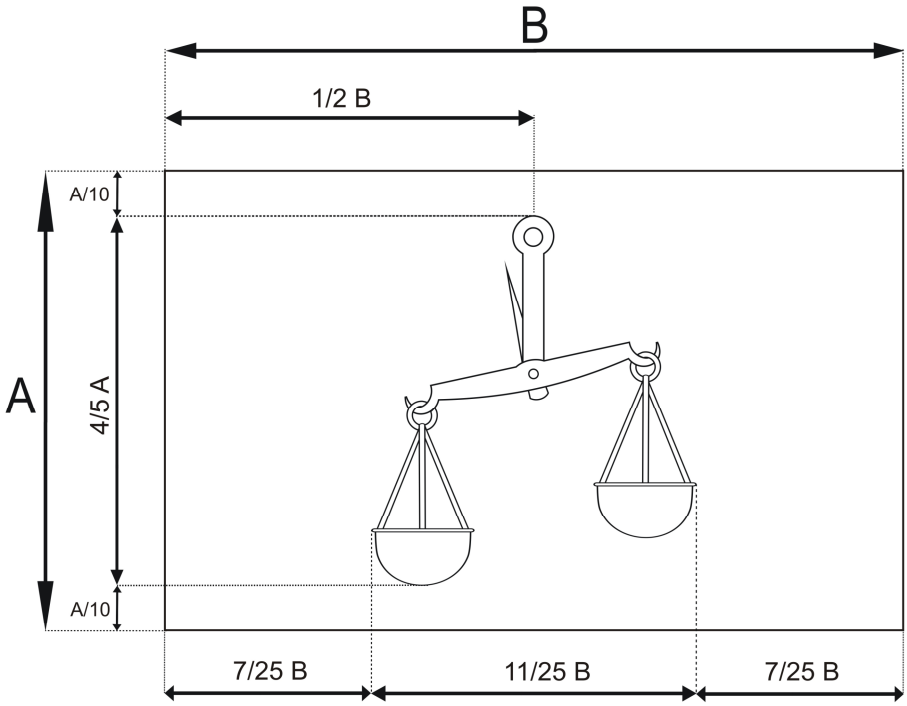

2. Wzorcowy wizerunek i proporcje flagi stolikowej gminy Gaworzyce

Flaga heraldyczna w układzie pionowym o stosunku szerokości do wysokości = 1:2

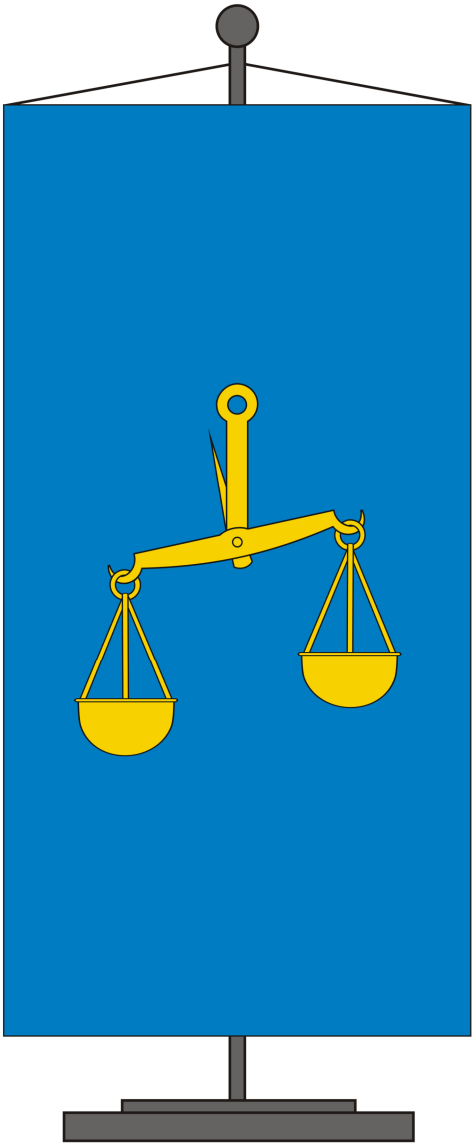

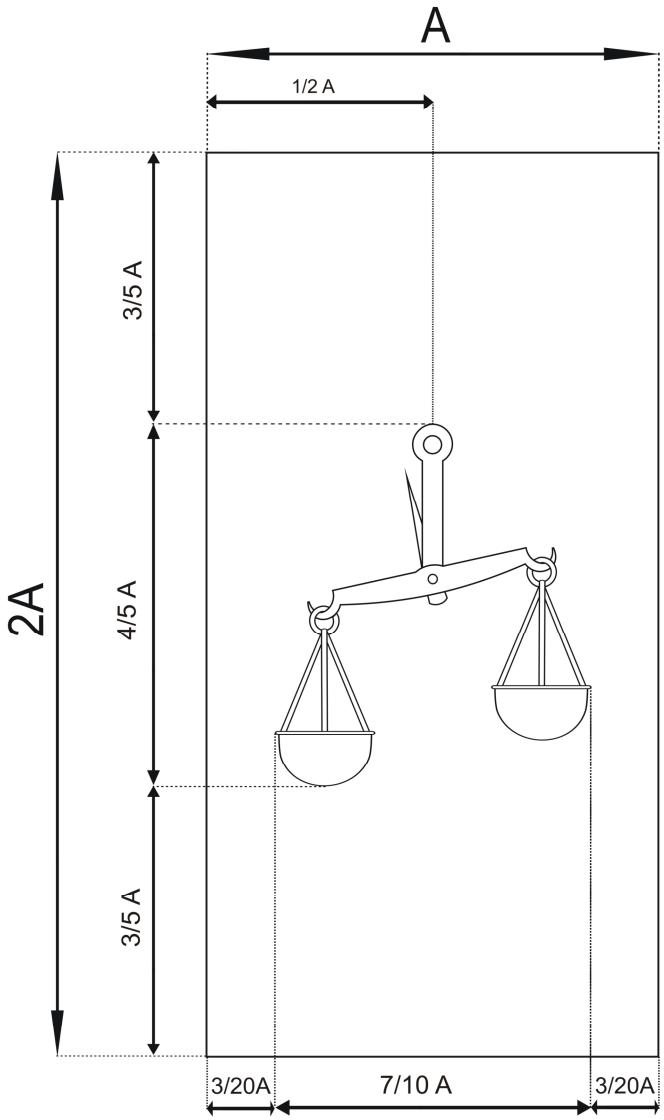

ŻÓŁTA
- godło -
(R-255 G-215 B-0)
(C-0 M-16 Y-100 K-0)

BŁĘKITNA
- płat -
(R-0 G-124 B-195)
(C-100 M-20 Y-0 K-0)

CZARNA
- linie konturowe -
(R-0 G-0 B-0)
(C-0 M-0 Y-0 K-100)

3. Wzorcowy wizerunek i proporcje banera gminy Gaworzyce w proporcji 1:4

Rodzaj weksylium w układzie pionowym, dla którego możemy stosować różną długość (w zależności od wysokości masztu lub budynku, na którym ma być eksponowany). Zazwyczaj stosunek szerokości do długości wydłużonego weksylium waha się od 1:4 do 1:8. W części czołowej płata godło herbu gminy Gaworzyce.

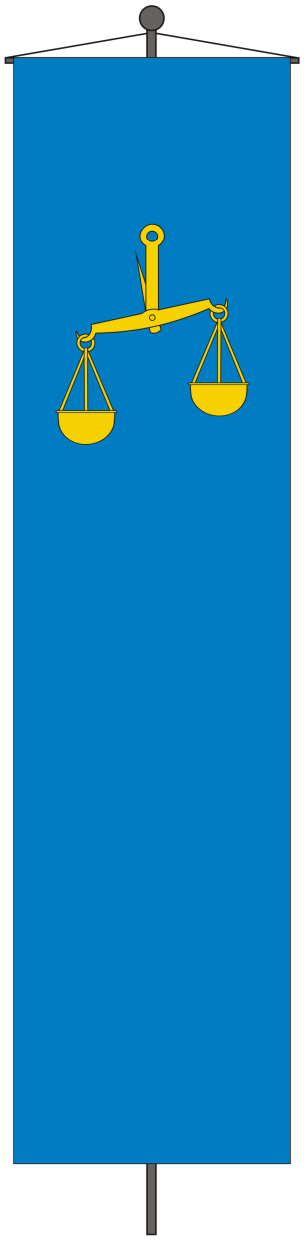

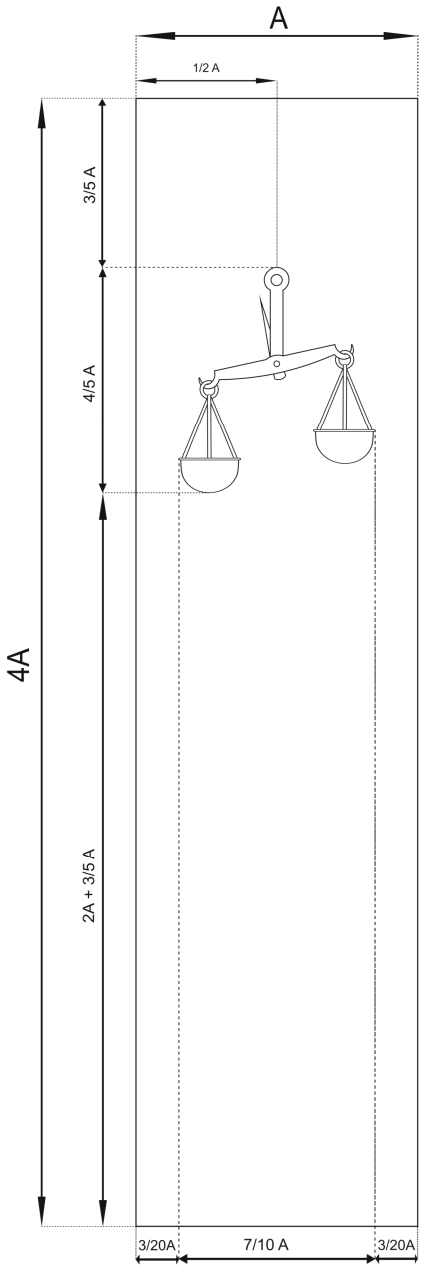

ŻÓŁTA
- godło -
(R-255 G-215 B-0)
(C-0 M-16 Y-100 K-0)

BŁĘKITNA
- płat -
(R-0 G-124 B-195)
(C-100 M-20 Y-0 K-0)

CZARNA
- linie konturowe -
(R-0 G-0 B-0)
(C-0 M-0 Y-0 K-100)

V. Regulamin używania symboli gminy Gaworzyce

Regulamin określa zasady i tryb używania symboli Gminy Gaworzyce: herbu, weksyliów (flagi, flagi stolikowej, banera) i pieczęci (gminnej, wójtowskiej, radzieckiej).

§ 1

1. Herb i flaga Gminy są najważniejszymi zewnętrznymi znakami rozpoznawczo-własnościowymi Gminy, symbolami lokalnej społeczności powiązanej wspólnotą terytorialną, kulturową, historyczną, ekonomiczną, samorządową.

2. Symbole Gminy podlegają ochronie prawnej.

3. Prawo używania herbu i weksyliów Gminy przysługuje organom Gminy, jednostkom organizacyjnym Gminy oraz jednoosobowym spółkom Gminy.

4. Prawo używania pieczęci przysługuje Wójtowi i Przewodniczącemu Rady Gminy.

5. Traktując używanie symboli Gminy, jako jedną z form jej promocji oraz element budowania gminnej wspólnoty, przyjmuje się bezpłatne wykorzystywanie herbu i weksyliów przez podmioty nie wymienione w pkt. 3, pod warunkiem uprzedniego uzyskania zgody Wójta i na każdorazowo ściśle określonych zasadach (z wyłączeniem publikacji naukowych i popularnonaukowych).

6. Symbole Gminy, powinny być otoczone należytą czcią i szacunkiem. Nie mogą być przechowywane lub eksponowane w miejscach temu niegodnych.

§ 2

Herb Gminy można używać:

1. Umieszczając go w miejscach urzędowania organów samorządowych gminy, a więc w salach obrad Rady Gminy Gaworzyce, czy w pomieszczeniach Urzędu Gminy Gaworzyce.

2. Na pieczęciach, insygniach, emblematach i innych symbolach władzy samorządowej.

3. Wizualizując na budynkach, infrastrukturze technicznej (nieruchomej i ruchomej) i transportowej należących lub wykorzystywanych przez podmioty wymienione w § 1, pkt. 3. (np. tablicach adresowych i informacyjnych, pojazdach, przedmiotach użytkowych).

4. W miejscach odbywania różnych uroczystości samorządowych i państwowych.

5. Umieszczając na dokumentach i drukach urzędowych, dyplomach, zaproszeniach.

6. Wykorzystując w akcjach promocyjnych Gminy, umieszczając na różnego rodzaju folderach i gadżetach reklamowych.

§ 3.

1. Najbardziej reprezentacyjnym i godnym sposobem eksponowania flagi Gminy jest umieszczenie jej na maszcie pionowym lub skośnym. Jeden maszt ustawia się przed budynkiem po tej stronie wejścia do niego, która dla patrzącego na budynek jest stroną lewą. Dwa lub więcej masztów można rozmieścić w linii prostej wzdłuż fasady budynku albo po obu stronach alei prowadzącej do głównego wejścia.

2. Można także umieścić flagę:

a) na pionowym pręcie z podstawką i postawić na stole (flaga stolikowa);

b) na drążku wsuniętym w skośny uchwyt umocowany do ściany budynku, latarni ulicznej, pojazdu lokalnej komunikacji, albo w uchwyt mocujący drążek poziomo;

c) w układzie pionowym na ścianie budynku, jednocześnie zwiększając jej rozmiary a szczególnie długość płata (baner);

d) na pręcie umocowanym do prawego błotnika samochodu (chorągiewka samochodowa);

e) na drzewcu w specjalnej podstawie (ustawiając ją po prawej stronie podium, mównicy, biurka);

f) na drzewcu trzymanym ręcznie.

3. Flagę Gminy podnosi się /wywiesza/ na budynkach lub przed budynkami stanowiącymi siedziby podmiotów, o których mowa w § 1 ust. 3 z okazji uroczystości i świąt państwowych, rocznic i innych wydarzeń lokalnych oraz w czasie obrad Rady. W dzień powszedni flagę gminy podnosi się tylko na budynkach w których urzędują władze Gminy.

4. Flaga Gminy może pozostawać na maszcie od świtu do zmroku. Po ściągnięciu flagi należy ją stosownie złożyć i godnie przechowywać do kolejnego podniesienia. W przypadku pozostawienia jej na noc, powinna być oświetlona.

5. Uroczyste podniesienie flagi Gminy powinno odbywać się publicznie, z należną powagą i asystą. Dwie osoby rozwijają złożoną flagę, po czym jedna z nich umocowuje ją do linki, a druga trzyma część swobodną tak, by nie dotknęła podłoża. Osoba, która umocowała flagę wciąga ją na maszt. Druga puszcza skraj części swobodnej dopiero gdy jest na wysokości jej ramion. Flagę podnosi się na maszt energicznie i opuszcza powoli.

6. W dniach żałoby ogłoszonej przez organy państwowe lub samorządowe, rano podnosi się flagę na szczyt masztu i chwilę później opuszcza ją do połowy masztu. Wieczorem najpierw podnosi się flagę na szczyt i zaraz potem powoli opuszcza i składa. Natomiast flagi na masztach skośnych oraz drzewcach opatruje się kirem (czarną wstęgą mocowaną u góry takiego masztu / drzewca).

7. Szerokość (wysokość) flagi na maszcie stojącym nie może być mniejsza niż 1/6 i większa niż ¼ wysokości masztu; szerokość flagi na maszcie skośnym nie może być mniejsza niż 1/3 długości masztu i nie może być większa niż ½ długości masztu.

8. W przypadku podniesienia kilku różnych flag obowiązują następujące zasady:

a) na każdym maszcie można podnieść tylko jedną flagę;

b) wszystkie maszty powinny mieć jednakową wysokość, a odległość pomiędzy masztami nie może być mniejsza jak 1/5 wysokości masztu;

c) wszystkie flagi powinny mieć jednakową szerokość (wysokość);

d) flagi umieszczane są obok siebie zgodnie z następującą hierarchią:

- flaga Rzeczypospolitej Polskiej
- flaga innego państwa
- flaga województwa
- flaga powiatu
- flaga gminy
- flaga Unii Europejskiej
- flaga organizacji ogólnopolskiej
- flaga organizacji międzynarodowej
- flaga służbowa (np. policji, straży miejskiej, straży pożarnej, poczty)
- flaga firmowa (np. instytucji, organizacji, uczelni, szkoły, klubu sportowego, przedsiębiorstwa)
- flaga okolicznościowa (np. związana z jakimś wydarzeniem, rocznicą, świętem)

e) jeśli flaga Rzeczypospolitej Polskiej jest eksponowana obok innych flag, to wciąga się ją na maszt jako pierwszą i opuszcza jako ostatnią.

f) przy flagach mających tą samą hierarchię, zawsze pierwszeństwo przysługuje fladze gospodarza; tym samym też, kiedy w czasie jakiejś uroczystości na terenie Gminy Gaworzyce znajdą się obok siebie flagi kilku różnych gmin, pierwszeństwo ma flaga Gminy Gaworzyce; kolejność flag pozostałych gmin może być ustalona alfabetycznie (wg ich nazw).

9. Podniesiona flaga musi mieć czytelne godło i barwy. Nie może być brudna, pomięta, poszarpana, postrzępiona, czy zaplątana przez wiatr. Nie może dotykać podłoża (ziemi, trawy, wody, podłogi). Flagi nie należy eksponować przy ulewnych deszczach, zamieciach śnieżnych, silnym gradobiciu oraz bardzo silnym wietrze. Nie można też używać flagi, jako zasłony przy odsłanianiu tablicy pamiątkowej, bądź pomnika. Nie oddaje się flagą Gminy honorów innym flagom czy osobom (na przykład poprzez specjalne jej pochylenie). Nie można też (poza kirem) niczego doczepiać do flagi, kłaść na niej wieńców, czy innych przedmiotów.

10. Jeśli flaga jest już zużyta, należy ją ceremonialnie spalić. W Żadnym zaś wypadku nie można wyrzucać jej do pojemników ze śmieciami. Jeśli zaś flaga była użytkowana w wyjątkowych miejscach, czy też podczas wyjątkowych wydarzeń, należy flagę przekazać do regionalnego muzeum lub izby pamięci.

§ 4.

1. Dysponentem pieczęci gminnej i wójtowskiej jest Wójt, on też wydaje zgodę na ich użycie oraz przechowuje je w swoim gabinecie.
2. Dysponentem pieczęci radzieckiej jest Przewodniczący Rady Gminy Gaworzyce, on wydaje zgodę na jej użycie oraz przechowuje w swoim gabinecie.
3. Pieczęć gminna służy do uwierzytelnienia szczególnie ważnych i uroczystych dokumentów wystawianych przez władze samorządowe Gminy (np. umów regionalnych, dyplomów, szczególnych podziękowań, nominacji itp.).
4. Pieczęć wójtowska służy do uwierzytelniania ważnych dokumentów wystawianych w ramach kompetencji Wójta Gminy.
5. Pieczęć radziecka służy do uwierzytelniania ważnych dokumentów wystawianych w ramach kompetencji Przewodniczącego Rady Gminy (m.in. uchwał podjętych przez Radę Gminy).
6. Możliwe są do użytku tłoki pieczętne dostosowane do odciskania pieczęci w tuszu, w laku, w wosku lub na papierze.
7. Odciski pieczętne umieszcza się na dokumencie bezpośrednio pod jego tekstem. W Przypadku szczególnie uroczystych dokumentów można wykonać pieczęć w wosku umieszczonym w drewnianej lub metalowej puszcze, podpiętej pod dokument konopnymi lub jedwabnymi sznurkami w barwach Gminy (splot sznurka złotego/żółtego z błękitnym).

§ 5.

W sprawach nieuregulowanych niniejszym regulaminem, indywidualną decyzję co do konkretnych okoliczności i warunków użycia symboli Gminy podejmuje Wójt Gminy Gaworzyce.

Przewodniczący Rady Gminy Gaworzyce

.....

VI. Odznaka honorowa za Zasługi Dla Gminy Gaworzyce

1. Wzorcowy wizerunek, wymiarowanie i określenie barw Odznaki

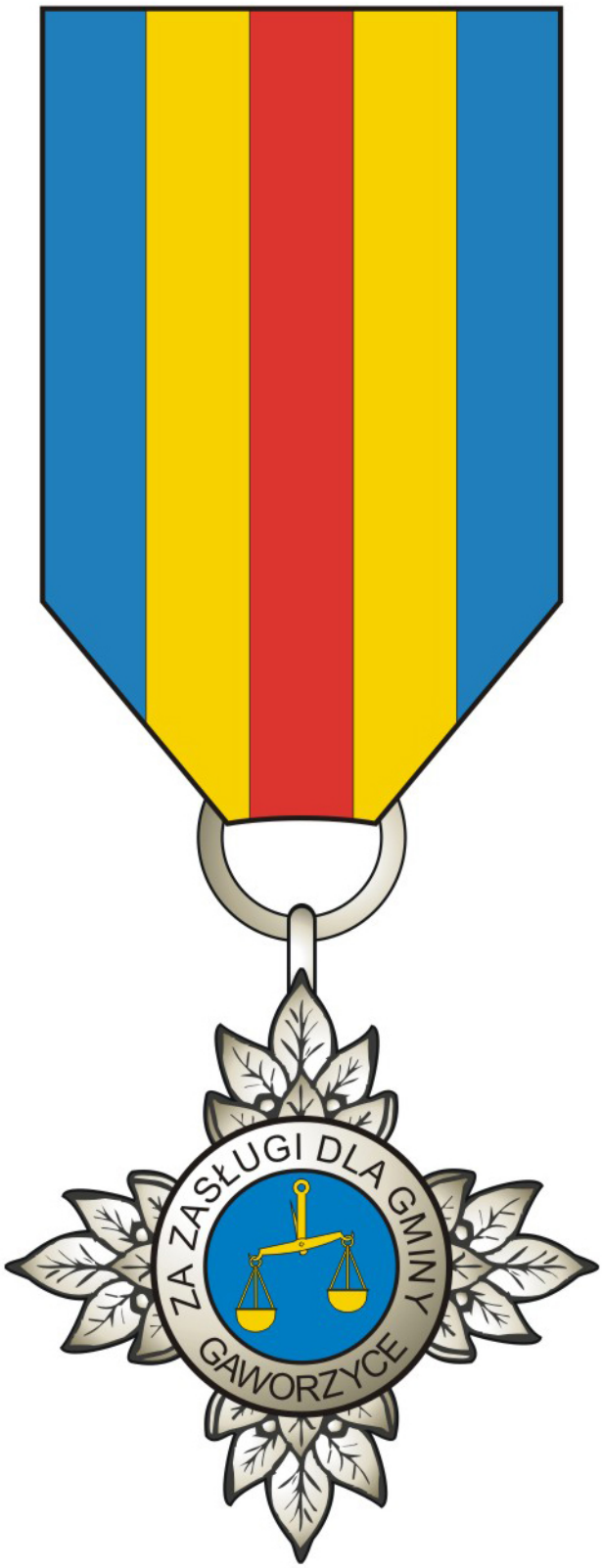

AWERS – skala 2:1

AWERS – skala 1:1

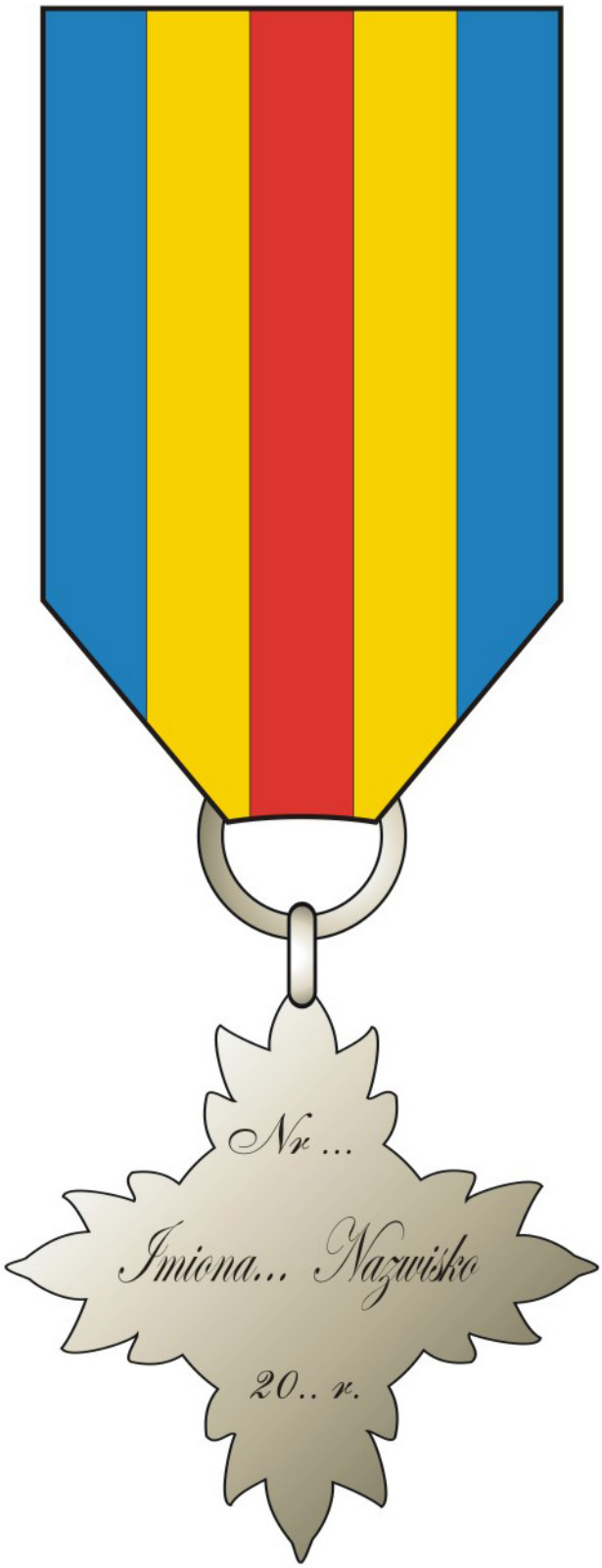

REWERS – skala 2:1

REWERS – skala 1:1

ZŁOTA **(ew. CIEMNOŻÓŁTA)** (R-255 G-215 B-0) (C-0 M-15 Y-100 K-0)	**SREBRNA** (R-0 G-0 B-0) (C-0 M-0 Y-0 K-100) **SPATYNOWANA**	**BŁĘKITNA** (R-0 G-124 B-195) (C-100 M-20 Y-0 K-0)	**CZERWONA** (R-255 G-0 B-0) (C-0 M-100 Y-100 K-0)

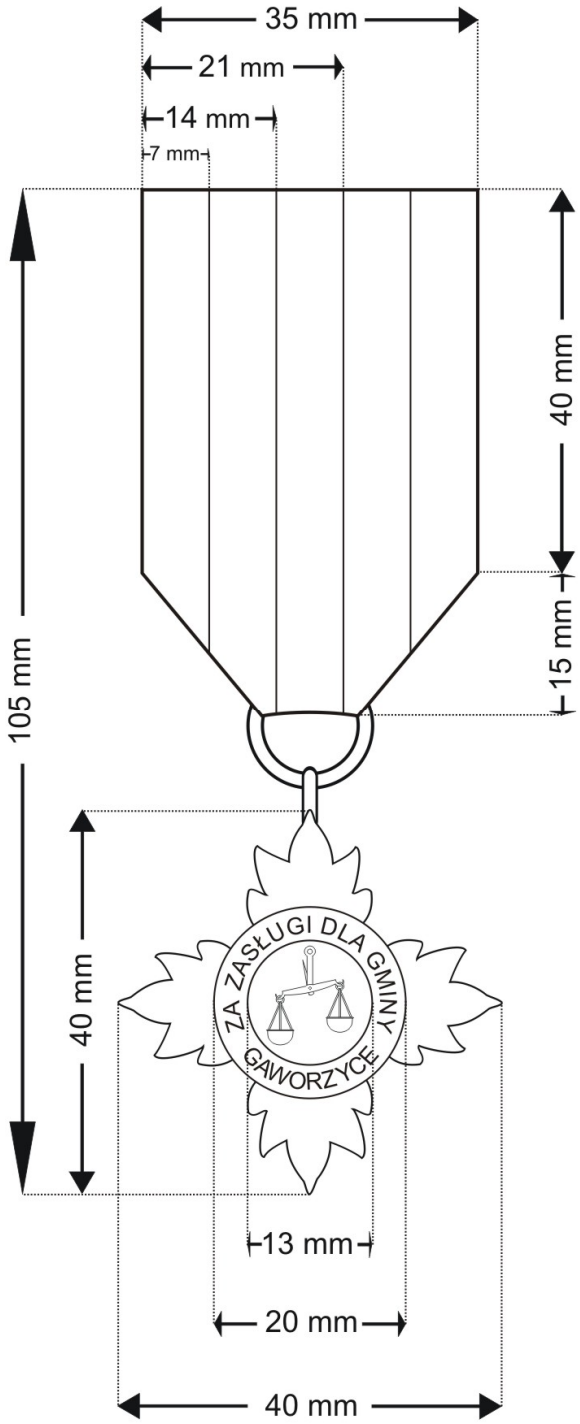

2. Opisanie wyglądu i materiałów wykonania elementów Odznaki

Awers - na równoramiennym krzyżu, zbudowanym z czterech stylizowanych gałązek wawrzynu o barwie spatynowanego srebra, leży centrycznie okrągła tarcza, na niej w błękitnym okrągłym polu ograniczanym bordiurą złota waga jak w herbie gminy Gaworzyce. Na bordiurze o barwie spatynowanego srebra, czarny majuskulny napis: ZA ZASŁUGI DLA GMINY GAWORZYCE.

Rewers – w polu o barwie spatynowanego srebra, wyznaczonym przez zewnętrzne krawędzie krzyża i bordiury tarczy, wygrawerowane inskrypcje stylizujące ręczne pismo:

a) w polu górnego ramienia krzyża inskrypcja z nr nadanej Odznaki;

b) w polu obu poziomych ramion krzyża inskrypcja z personaliami odznaczonej osoby (pełne imiona i nazwisko lub inicjały imion i tylko pełne nazwisko – w zależności od ilości liter w imionach i nazwisku) lub nazwą osoby prawnej / jednostki organizacyjnej bez osobowości prawnej (względnie skrótem ich nazwy);

c) w polu dolnego ramienia krzyża inskrypcja z rokiem nadania odznaki.

Odznaka jest metalowa, po stronie awersu nieznacznie wypukła, po stronie rewersu płaska i gładka. Jej metalowe fragmenty o barwie błękitnej i złotej dla uzyskania tej samej, co w herbie gminy Gaworzyce tonacji barw, mogą być emaliowane.

Do odznaki jest przytwierdzone metalowe uszko z kółkiem, służące do zawieszenia jej na wstążce. Wstążka wykonana z rypsu jedwabnego o klasycznie ściętych dolnych narożach, składa się z pięciu pasów, w kolorach kolejno: błękitnym, żółtym, czerwonym, żółtym, błękitnym.

Odznaka jest mocowana do ubrania poprzez przymocowaną do wstążki specjalną agrafkę.

3. Symbolika Odznaki

Odznaka honorowa „Za Zasługi dla Gminy Gaworzyce”:
- poprzez umieszczenie w jej centralnym błękitnym polu godła z herbu gminy Gaworzyce, zawiera ona całą, wcześniej już opisaną symbolikę płynącą z tego herbu;
- poprzez kształt nawiązujący do krzyża, jest odniesieniem do ciężkiej pracy i osobistych poświęceń, jakie nierzadko są udziałem osób wieloletnio i usilnie działających na rzecz rozwoju gminy i dobra jej mieszkańców;

- poprzez uformowanie ramion krzyża z gałązek wawrzynu symbolizuje zwycięstwo, jakie odnieśli odznaczeni w swoich działaniach na rzecz rozwoju gminy i dobra jej mieszkańców;
- poprzez użycie barwy czerwonej we wstążce, przypomina o ofierze krwi, jaką ponieśli gaworzyccy chłopi, podczas obrony swoich praw na początku XVII w.; jednocześnie też przypomina, że wszelkie działania władz gminy winny być zawsze skierowane ku dobru ogółu jej mieszkańców, nie zaś prywatnym jednostkowym, czy też jakiejś wąskiej grupy interesom, gdyż takie podejście będzie dla gminy i jej mieszkańców szkodliwe;
- poprzez pasek czerwieni nawiązuje też do jednego z pól herbu powiatu polkowickiego, do którego przynależy gmina Gaworzyce oraz dyskretnie do czerwieni występującej w herbie Głogowa, z którym tereny gminy były dawniej silnie związane, a tym samym też do Ziemi Głogowskiej, do której Gaworzyce historycznie przynależą;
- zawierając element czerwieni, może także nawiązywać do barwy jednego z pól tarczy herbowej rodziny v. Tschammer oraz barwy godła herbu rodziny v. Braun, dawnych dłuższych czasowo właścicieli tutejszych dóbr.

Dodatkowo czerwień:
- jest barwą pobudzającą do działania, użyta więc w odznace, przypomina, że nadanie jej było właśnie efektem różnych działań;
- w heraldyce symbolizuje żywotność (zapewne przez skojarzenia z barwą krwi), siłę, twórczą naturę, płodność, miłość i namiętność, chwałę, męstwo, waleczność, odwagę, służbę ojczyźnie i wylanie krwi w walce o jej dobro; cechy te podświadomie wyzwalane są w obliczu czerwieni; cechy te mają się więc też odnosić do osób odznaczonych;
- jest też barwą najsilniej działającą na wzrok, bodaj najlepiej widoczną, przyciągającą uwagę, jest więc tym samym praktycznym elementem mającym pomagać zwracać uwagę na odznakę, a tym samym na jej właściciela.

W użyciu formy krzyża i motywu czerwieni, symbolizującej także Krew Odkupiciela (Syna Bożego Jezusa Chrystusa), można doszukiwać się także odniesienia do chrześcijaństwa, jako religii wyznawanej przez zupełnie przeważającą większość mieszkańców gminy.

4. Regulamin przyznawania, sposobu noszenia i pozbawiania Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce oraz zasady powoływania i kompetencje Komisji Odznaki

§ 1

1. Odznakę Honorową za Zasługi dla Gminy Gaworzyce, zwaną dalej "Odznaką", nadaje się osobom fizycznym, jednostkom samorządu terytorialnego, organizacjom pozarządowym, instytucjom, przedsiębiorstwom i innym osobom prawnym oraz jednostkom organizacyjnym nie mającym osobowości prawnej, które całokształtem swojej działalności zawodowej, społecznej, publicznej i prywatnej, względnie innymi działaniami, w sposób szczególny przyczyniły się do gospodarczego, kulturalnego i społecznego rozwoju Gminy Gaworzyce.
2. Odznaka może być nadawana obywatelom innych państw.
3. Odznaka może być przyznana tej samej osobie fizycznej lub prawnej tylko jeden raz.
4. Odznaka może być nadana osobie fizycznej pośmiertnie.
5. Odznakę nadaje Rada Gminy Gaworzyce w drodze uchwały podjętej na podstawie wniosku zaopiniowanego przez Komisję Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce, zwanej dalej "Komisją Odznaki".

§ 2

1. Podmiotami upoważnionymi do występowania z wnioskiem o nadanie Odznaki są:
   1) organy Gminy Gaworzyce;
   2) zarejestrowane organizacje społeczne działające na terenie Gminy Gaworzyce;
   3) co najmniej trzystu pełnoletnich mieszkańców Gminy Gaworzyce, zameldowanych na jej terenie na pobyt stały i posiadających pełnię praw publicznych.
2. Wniosek o nadanie Odznaki osobie fizycznej powinien zawierać dane personalne tej osoby oraz merytoryczne uzasadnienie nadania. Wzór wniosku stanowi załącznik nr 1 do niniejszego Regulaminu.
3. Wniosek o nadanie Odznaki podmiotowi nie będącemu osobą fizyczną powinien zawierać dane identyfikacyjne tego podmiotu oraz merytoryczne uzasadnienie nadania. Wzór wniosku stanowi załącznik nr 2 do niniejszego Regulaminu.
4. Uzasadnienia, o którym mowa w ust. 2 i 3 nie mogą ograniczać się tylko do prezentacji przebiegu kariery zawodowej i społecznej, wykazu zajmowanych stanowisk lub pełnionych funkcji (w przypadku osoby fizycznej), czy tylko do przedstawienia ogólnych założeń statutowych i historii funkcjonowania (w przypadku osoby prawnej), ale powinny szczegółowo przedstawiać konkretne zasługi położone dla rozwoju Gminy Gaworzyce i dobra jej mieszkańców, wykraczające poza podstawowe obowiązki zawodowe, czy też zwykłą komercyjną działalność.

5. Wnioskodawca składający więcej niż jeden wniosek, jest zobowiązany wskazać hierarchię ich ważności.

6. W pierwszej kolejności, pozytywnie opiniuje się wnioski o nadanie Odznaki kandydatom którzy:

1) prowadzili długoletnią działalność na rzecz rozwoju Gminy Gaworzyce w dziedzinie spraw społecznych, kulturalnych, gospodarczych, czy innych, ważnych dla lokalnej społeczności i jednocześnie działalność ta, nie wynikała z wykonywania obowiązków służbowych;

2) są w sędziwym wieku i nadal aktywnie działają na rzecz Gminy;

3) jak dotąd nie byli honorowani odznaczeniami państwowymi, samorządowymi, resortowymi, czy innymi wyróżnieniami za swoją aktywność, wynikłe z niej dokonania i zasługi;

4) cieszą się powszechnym uznaniem wśród społeczności lokalnej.

7. Wnioski w sprawie nadanie Odznaki powinny być składane w sekretariacie Urzędu Gminy Gaworzyce.

§ 4

1. Wnioski o nadanie Odznaki sprawdza i opiniuje Komisja Odznaki na zasadach określonych w swoim Regulaminie.

2. Regulamin precyzujący sposób doboru składu i szczegółowe zasady działania Komisji Odznaki określa Rada Gminy Gaworzyce odrębną uchwałą.

3. Komisja Odznaki składa się z dziewięciu osób powoływanych (na określoną kadencję) i odwoływanych w drodze uchwały przez Radę Gminy Gaworzyce.

4. W skład Komisji Odznaki wchodzi:

1) pięciu przedstawicieli Rady Gminy Gaworzyce;

2) czterech przedstawicieli Wójta Gminy Gaworzyce.

5. Komisja Odznaki może odpowiednio:

1) zaopiniować pozytywnie wniosek i przekazać go Przewodniczącemu Rady Gminy Gaworzyce;
2) zaopiniować negatywnie wniosek i przekazać go Przewodniczącemu Rady Gminy Gaworzyce;
3) zwrócić wniosek wnioskodawcy do jego uzupełnienia, jeśli stwierdzi, że wniosek nie spełnia wymogów formalnych by mógł zostać właściwie rozpatrzony.

6. Rada Gminy Gaworzyce w drodze uchwały podjętej na podstawie zaopiniowanego wniosku, wydaje decyzję o przyznaniu Odznaki lub oddala wniosek o jej przyznanie.

§ 5

1. Odznakę wraz z aktem nadania oraz legitymacją dokumentującą jej przyznanie wręcza Przewodniczący Rady Gminy Gaworzyce wspólnie z Wójtem Gminy Gaworzyce. Wzór aktu nadania stanowi załącznik nr 3 do niniejszego Regulaminu. Wzór legitymacji Odznaki stanowi załącznik nr 4 do niniejszego Regulaminu.

2. Odznakę nadaje się podczas posiedzeń Rady Gminy, bądź w trakcie obchodów uroczystości gminnych o charakterze regionalnym lub państwowym.

3. Wręczenie Odznaki powinno mieć charakter uroczysty, podkreślający osiągnięcia i zasługi osoby fizycznej lub innego podmiotu, któremu Odznaka została nadana.

§ 6

1. Odznakę nosi się na lewej stronie piersi lub na lewej klapie ubioru z kołnierzem wykładanym.
2. Odznaka jest mocowana do ubrania poprzez przymocowaną do wstążki specjalną agrafkę.
3. W przypadku posiadania innych oznak (orderów i odznaczeń państwowych oraz odznak samorządowych i branżowych, tak polskich jak i obcych), Odznakę przypina się wg zasad precedencji polskich odznaczeń, a więc po orderach i odznaczeniach państwowych oraz odznakach samorządowych (wojewódzkich i powiatowych), a przed odznakami resortowymi i odznaczeniami innych państw. W przypadku posiadania więcej niż jednej odznaki gminnej, ich kolejność wyznacza chronologia ich nadania.
4. Odznakę nosi się podczas:
   1) uroczystych obchodów świąt państwowych, samorządowych, narodowych, wojskowych, lokalnych i branżowych;
   2) uroczystości wręczania odznaczeń oraz odznak państwowych, samorządowych i branżowych;
   3) innych okoliczności wg uznania odznaczonego, jeśli ich charakter nie godzi w powagę Odznaki.
5. Odznaki nie nosi się na:
   1) ubiorach roboczych i ochronnych
   2) oraz na ubiorach o charakterze sportowym (za wyjątkiem sytuacji, kiedy odznaczony jest sportowcem, a jego wystąpienie w schludnym ubiorze sportowym jest sytuacją uzasadnione).

§ 7

1. Rada Gminy Gaworzyce może podjąć uchwałę o pozbawieniu Odznaki.

2. Odznaki można pozbawić, jeśli jej nadanie nastąpiło w wyniku wprowadzenia w błąd, albo w sytuacji, kiedy wyróżniona nią osoba fizyczna lub prawna, bądź organizacja nie posiadająca osobowości prawnej, dopuściła się czynu, wskutek którego jest jej niegodna.

3. Wnioski o pozbawienie Odznaki mogą składać podmioty wymienione w § 2 ust. 1 w trybie i na zasadach analogicznych do wniosków o nadanie Odznaki.

4. Sposób wewnętrznego działania Komisji Odznaki przy rozpatrywaniu wniosków o pozbawienie Odznaki, określa regulamin Komisji Odznaki, o którym mowa w § 4 ust. 1 i 2.

5. Wniosek o pozbawienie Odznaki nadanej osobie fizycznej powinien zawierać dane personalne tej osoby oraz merytoryczne uzasadnienie konieczności odebrania odznaki. Wzór wniosku stanowi załącznik nr 5 do niniejszego Regulaminu.

6. Wniosek o pozbawienie Odznaki nadanego osobie prawnej, bądź jednostce organizacyjnej nie mającej osobowości prawnej, powinien zawierać dokładne dane identyfikacyjne tego podmiotu oraz merytoryczne uzasadnienie konieczności odebrania odznaki. Wzór wniosku stanowi załącznik nr 6 do niniejszego Regulaminu.

7. Komisja Odznaki może odpowiednio:

1) zaopiniować pozytywnie wniosek i przekazać go Przewodniczącemu Rady Gminy Gaworzyce;
2) zaopiniować negatywnie wniosek i przekazać go Przewodniczącemu Rady Gminy Gaworzyce;
3) zwrócić wniosek wnioskodawcy do jego uzupełnienia, jeśli stwierdzi, że wniosek nie spełnia wymogów formalnych by mógł zostać właściwie rozpatrzony.

8. Rada Gminy Gaworzyce w drodze uchwały podjętej na podstawie zaopiniowanego wniosku, wydaje decyzję o pozbawieniu Odznaki lub oddala wniosek o jej pozbawienie.

§ 8

1. W przypadku zagubienia, zniszczenia lub kradzieży Odznaki albo dokumentu stwierdzającego jej nadanie, może nastąpić wydanie duplikatu Odznaki lub wtórnego dokumentu.

2. Za wydanie duplikatu Odznaki pobiera się opłatę w wysokości kosztów jej wytworzenia, chyba że na wniosek Komisji Odznaki Wójt Gminy zrezygnuje z jej pobrania.

3. Wtórniki dokumentów wydaje się bezpłatnie.

4. Fakt wydania wtórnika dokumentu, względnie duplikatu Odznaki, odnotowuje się w prowadzonych dokumentach ewidencyjnych.

§ 9

1. Ewidencję nadanych Odznak oraz obsługę kancelaryjno-techniczną w tym zakresie, zapewnia Wójt Gminy Gaworzyce.

2. Koszty wykonania Odznaki oraz wydatki związane z jej nadawaniem pokrywane są z budżetu Gminy Gaworzyce

Przewodniczący Rady Gminy Gaworzyce

.....

Załącznik nr 1 do Regulaminu

Nr kolejny w ewidencji wniosków.....

Wniosek o nadanie osobie fizycznej

Odznaki Honorowej ZA ZASŁUGI DLA GMINY GAWORZYCE

1. Nr PESEL	2. Imię i nazwisko osoby zgłoszonej do wyróżnienia
3. Data urodzenia	4. Obywatelstwo
5. Adres osoby Województwo Miejscowość Kod Poczta Ulica.....Nr domu.....Nr lokalu.....	
6.Miejsce pracy Województwo Miejscowość Kod Poczta Ulica.....Nr domu.....Nr lokalu.....	
7. Uzasadnienie wniosku – ze szczególnym uwzględnieniem zasług dla Gminy Gaworzyce	
8. Wnoszę o nadanie Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce Nazwa wnioskodawcy Data……..20….r. ……. Pieczęć .....Własnoręczny podpis wnioskodawcy	
9. Ewentualne dodatkowe opinie	
10. Opinia Komisji Nr protokołu……..Data…….20……r. ……Podpis Przewodniczącego Komisji	
11. Decyzja Rady Gminy Gaworzyce Uchwałą Nr..... Rady Gminy Gaworzyce z dnia .....20.....roku przyznano Odznakę Honorową za Zasługi dla Gminy Gaworzyce / oddalono wniosek o nadanie Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce Data……20……r. Podpis.....	

formularz formatu A4

Załącznik nr 2 do Regulaminu

Nr kolejny w ewidencji wniosków.....

Wniosek o nadanie
osobie prawnej lub jednostce organizacyjnej nie posiadającej osobowości prawnej
Odznaki Honorowej ZA ZASŁUGI DLA GMINY GAWORZYCE

1. Nr NIP 2. REGON	3. Nazwa podmiotu zgłoszonego do wyróżnienia
4. Adres podmiotu Województwo Miejscowość Kod Poczta Ulica.....Nr domu.....Nr lokalu	
5. Uzasadnienie wniosku – ze szczególnym uwzględnieniem zasług dla Gminy Gaworzyce	
6. Wnoszę o nadanie Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce Nazwa wnioskodawcy Data.....20.....r. .....Pieczęć.....Własnoręczny podpis wnioskodawcy	
7. Ewentualne dodatkowe opinie	
8. Opinia Komisji Nr protokołu.....Data.....20....r. .....Podpis Przewodniczącego Komisji	
9. Decyzja Rady Gminy Gaworzyce Uchwałą Nr..... Rady Gminy Gaworzyce z dnia .....20.....roku przyznano Odznakę Honorową za Zasługi dla Gminy Gaworzyce /oddalono wniosek o nadanie Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce Data..... 20.....r .....Podpis	

formularz formatu A4

Załącznik nr 3 do Regulaminu

Wzór graficzny aktu nadania Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce

AKT NADANIA

RADA GMINY GAWORZYCE

uchwałą nr ……..

z dnia …….. 20….. roku

nadaje

…….

Odznakę Honorową

ZA ZASŁUGI DLA GMINY GAWORZYCE

Przewodniczący
Rady Gminy Gaworzyce

Nr odznaki .....

Gaworzyce, dnia ..... (-) ……

Cechy papieru: biały, typu brystol, gramatura min. 200 g/m², format A4

Wzór graficzny legitymacji Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce

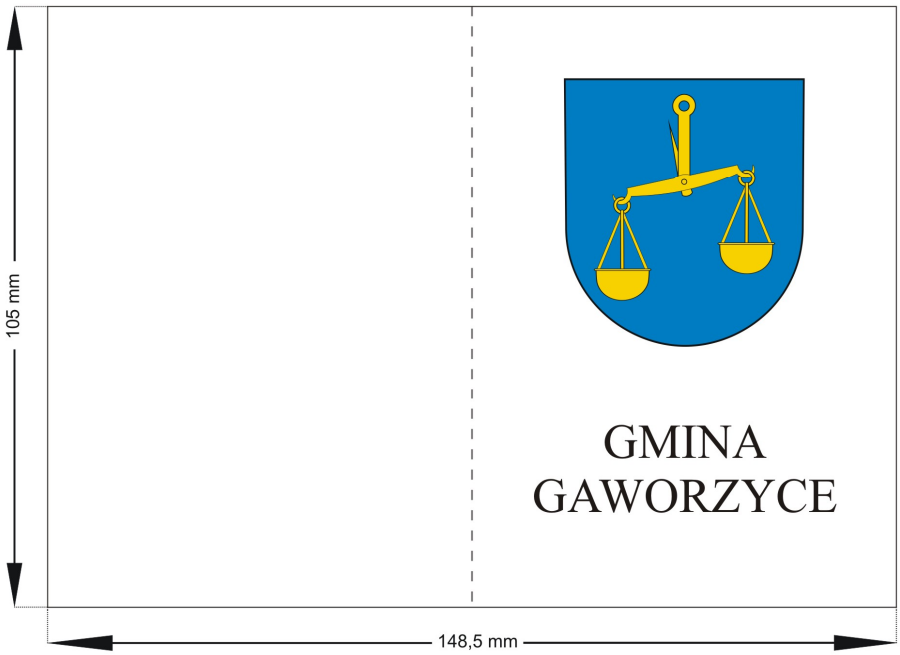

Cechy papieru: biały, typu brystol, gramatura min. 300 g/m²

Załącznik nr 5 do Regulaminu

Wniosek o pozbawienie osoby fizycznej
Odznaki Honorowej ZA ZASŁUGI DLA GMINY GAWORZYCE

1. Nr PESEL	2. Imię i nazwisko osoby zgłoszonej do pozbawienia jej Odznaki
3. Data urodzenia	4. Obywatelstwo
5. Adres osoby Województwo Miejscowość Kod Poczta Ulica.....Nr domu.....Nr lokalu.....	
6.Miejsce pracy Województwo Miejscowość Kod Poczta Ulica.....Nr domu.....Nr lokalu.....	
7. Uzasadnienie wniosku – ze szczególnym uwzględnieniem strat, jakie poniosła Gmina Gaworzyce i jej Społeczność.	
8. Wnoszę o pozbawienie Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce Nazwa wnioskodawcy Data……..20….r. …… Pieczęć .....Własnoręczny podpis wnioskodawcy	
9. Ewentualne dodatkowe opinie	
10. Opinia Komisji Nr protokołu……..Data……..20……r. ……Podpis Przewodniczącego Komisji	
11. Decyzja Rady Gminy Gaworzyce Uchwałą Nr..... Rady Gminy Gaworzyce z dnia .....20.....roku pozbawiono Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce / oddalono wniosek o pozbawienie Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce Data……20……r. Podpis.....	

formularz formatu A4

Załącznik nr 6 do Regulaminu

Wniosek o pozbawienie
osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej nie posiadającej osobowości prawnej
Odznaki Honorowej ZA ZASŁUGI DLA GMINY GAWORZYCE

1. Nr NIP 2. REGON	3. Nazwa podmiotu zgłoszonego do wyróżnienia
4. Adres podmiotu Województwo Miejscowość Kod Poczta Ulica.....Nr domu.....Nr lokalu	
5. Uzasadnienie wniosku – ze szczególnym uwzględnieniem strat, jakie poniosła Gmina Gaworzyce i jej Społeczność.	
6. Wnoszę o pozbawienie Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce Nazwa wnioskodawcy Data.....20.....r. .....Pieczęć.....Własnoręczny podpis wnioskodawcy	
7. Ewentualne dodatkowe opinie	
8. Opinia Komisji Nr protokołu.....Data.....20....r. .....Podpis Przewodniczącego Komisji	
9. Decyzja Rady Gminy Gaworzyce Uchwałą Nr..... Rady Gminy Gaworzyce z dnia .....20.....roku pozbawiono Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce /oddalono wniosek o pozbawienie Odznaki Honorowej za Zasługi dla Gminy Gaworzyce Data..... 20.....r .....Podpis	

formularz formatu A4

VII. Wybrane źródła i opracowania

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (APZG)

Zespół nr 13: *Akta miasta Głogów*, sygn. 159

Zespół nr 65: *Akta notariusza Carla Ernesta Sattiga w Głogowie*, sygn. 29

Zespół nr 92: *Parafia rzymskokatolicka p.w. św. Mikołaja w Głogowie*, sygn. 26, 27, 28, 40, 41, 42, 47, 48, 49, 52, 54, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 100, 177, 267, 271, 272,

Zespół nr 148: *Wykazy ludności gmin - zbiór szczątków zespołów*, sygn. 148/2 *Wykazy ludności gminy Gaworzyce /Quaritz/ z lat 1882-1890*

Zespół nr 180: *Majorat Gaworzyce* [Uwaga! - nazwa zespołu na teczkach: *Majątek Gaworzyce*], Inwentarz zespołu nr 180: Majorat Gaworzyce (Majorat Quaritz) z lat 1573-1940 oraz sygn. 8, 9, 11, 18, 38, 40, 51, 84, 922

Zespół nr 203: *Urząd Stanu Cywilnego w Gaworzycach /Standesamt Quaritz/ 1874-1943*, lata: 1874, 1900, 1920, 1943

Zespół nr 434: *Sąd Obwodowy w Głogowie /Amtsgericht zu Glogau/*, sygn.: 250, 329, 458, 6281, 6373, 6390, 6415, 6470

Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze (ADZG)

- *Parafia rzymskokatolicka w Kurowie Wielkim*, sygn. 1, 2
- *Parafia rzymskokatolicka w Kwielicach*, sygn. 25
- *Parafia rzymskokatolicka w Rzeczycy*, sygn. 21, 22,

Archiwum Państwowe we Wrocławiu (APW)

Zespół nr 1067: *Depozyty gmin wiejskich*, cz. 49: *Gaworzyce, pow. głogowski [1682-1815]*, sygn. 125

Archiwum Państwowe we Wrocławiu Odział w Legnicy (APL)

Zespół nr 261: *Urząd Stanu Cywilnego w Gaworzycach /Standesamt Quaritz vel Oberquell/ [1894-1912]*

Archiwum Archidiecezjalne i Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu

- *Akta metrykalne gminy Gaworzyce 1662-1806* {Uwaga! - nie udostępniane}

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu. Delegatura w Legnicy

- *Kartoteka Zabytków Architektury i Budownictwa*

Muzeum Towarzystwa Ziemi Polkowickiej w Polkowicach

- Herb Polkowic w PRL przyjęty w (lub po) 1967 r., patrz: http://tzp.republika.pl/muzeum/346.jpg

***

MAPY

Topographische Karte (Meßtischblatt Ostdeutschland) skala 1:25 000, arkusz *Quaritz*, wyd. Königlich-Preussische Landesaufnahme ok. 1893 r.

Mapa Taktyczna Polski: Arkusz nr 372 *Glogau* (Głogów - pas 42 słup 22), skala 1:100000, wyd. Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1933 /wyd. na podst. Mapy z 1930 r./ i 1939 /wyd. wznowione z nadrukiem nowych nazw na podst. Mapy niemieckiej z 1937 r./

Mapa Polski, skala 1:500000, arkusz nr 5: *Legnica*, Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1947

***

DOKUMENTY URZĘDOWE

Zarządzenie Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska we Wrocławiu z dnia 11 lipca 2014 r. w sprawie rezerwatu przyrody „Dalkowskie Jary”, Dziennik Urzędowy Województwa Dolnośląskiego, Wrocław, dnia 15 lipca 2014 r., poz. 3247.

Uchwała Nr XLVII/810/09 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 17 grudnia 2009 r. w sprawie ustanowienia herbu i flagi heraldycznej Województwa Dolnośląskiego.

Uchwała Nr VII/46/03 Rady Powiatu w Polkowicach z dnia 16 czerwca 2003 r. w sprawie ustanowienia wzorów herbu i flag Powiatu Polkowickiego.

Uchwała Nr VI/27/03 Rady Miejskiej w Polkowicach z dnia 27 marca 2003 r. w sprawie Statutu Gminy Polkowice.

Uchwała Rady Miejskiej w Głogowie w sprawie Statutu Miasta Głogowa.

Uchwała nr IV/26/2003 Rady Gminy w Niegosławicach z dnia 7 lutego 2003 roku.

Uchwała Rady Gminy Radwanice z dnia 30 marca 1998 r.

Uchwała Nr V/18/2003 Rady Gminy w Żukowicach z dnia 11 marca 2003 r. w sprawie uchwalenia Statutu Gminy Żukowice.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Gaworzyce, Załącznik nr 1 do Uchwały Nr XI/65/2011 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 29 grudnia 2011 r.

Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Gminy Gaworzyce: http://www.bip.gaworzyce.com.pl

***

BIBLIOGRAFIA

Adamy Heinrich, *Die schlesischen Ortsnamen, ihre Entstehung und Bedeutung. Ein Bild aus der Vorzeit*, wyd. II popr., Breslau 1888.

„Altschlesische Blätter”, R: 1933, 1934, 1936, 1938, 1939.

Berndt Robert, *Geschichte der Stadt Gross-Glogau während der ersten Hälfte des siebsehnten Jahrhunders namentlich während des dreissigjährigen Krieges*, t. 1, Gross Glogau 1879.

Bieruta Piotr, *Gaworzyce – pałac*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej”, z. 55, Głogów 2002, s. 3-4.

Billert Andrzej, [*Dokumentacja historyczno-architektoniczna pałacu w Dalkowie*], Poznań 1970.

Billert Andrzej, *Dokumentacja historyczno-architektoniczna dworu w Gaworzycach*, Poznań 1970.

Blaschke Julius, *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, Glogau 1913.

Bok Antoni, *Gaworzyce*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej“, z. 70, Głogów 2009, wyd. internetowe, patrz: http://www.glogow.pl/ezg/index.php/Gaworzyce

Bok Antoni, *Głogów i okolice. Przewodnik turystyczny*, wyd. II zmienione i poszerzone, Głogów 2005.

Bok Antoni, *Grzbiet Dalkowski*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej”, z. 62-63, Głogów 2006, s. 8-10.

Bok Antoni, *Miejsca magiczne i osobliwe*. Cz. 5: *O „Górze Jajo” i przemijaniu ogrodów*, „Tygodnik Głogowski”, nr ?, patrz: http://www.gaworzyce.com.pl/grafika/gora_jajo.pdf

Bok Antoni, *Wzgórza Dalkowskie*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej”, z. 62-63, Głogów 2006. s. 39-40.

Bok Antoni, *Związek Gmin Zagłębia Miedziowego. Przewodnik przyrodniczo-turystyczny*, Polkowice 2006.

Bokota Piotr, *Kolekcja sfragistyczna Franciszka Tarczyńskiego w zbiorach Muzeum Diecezjalnego w Płocku* [w:] *Zbiory pieczęci w Polsce*, pod red. Zenona Piecha i Wojciecha Strzyżewskiego, Warszawa 2009, s. 287-298.

Bonnenberg Heinrich, Sternagel-Haase Hermann, Methner Alfred, Lustig Georg, *Geschichte des Corps Borussia zu Breslau. Die ersten 100 Jahre 1819–1919*, wyd. 2, Köln, 1984.

Breske Hans Joachim, *Kościół pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela w Kurowie Wielkim*, b.d. (zapewne po 03.1979 r.) [w:] http://www.glogow.pl/okolice/podstrony/glogowski/kurowwielki.htm

Busching J. G., *Von schlesischen Siegeln*, Breslau 1824.

Codex Diplomaticus Silesiae,

- t. 7: *Regesten zur schlesischen Geschichte*, cz. 1: *Bis zum Jahre 1250*, opr. Colmar Grünhagen, Breslau 1884.
- t. 7: *Regesten zur schlesischen Geschichte*, cz. 2: *Bis zum Jahre 1280*, opr. Colmar Grünhagen, Breslau 1875.
- t. 7: *Regesten zur schlesischen Geschichte*, cz. 3: *Bis zum Jahre 1300*, opr. Colmar Grünhagen, Breslau 1886.
- t. 14: *Liber Fundationis Episcopatus Vratislaviensis*, opr. Markgraf H., Schulte J. W., Breslau 1889.
- t. 18: *Regesten zur schlesischen Geschichte 1316-1326*, opr. Colmar Grünhagen, Conrad Wutke, Breslau 1898.
- t. 22: *Regesten zur schlesischen Geschichte 1327-1333*, opr. Colmar Grünhagen, Conrad Wutke, Breslau 1903.
- t. 24: *Die Inventare der nichtstaatlichen Archive Schlesiens. I. Die Kreise Grünberg und Freystadt*, opr. Konrad Wutke, Breslau 1908.
- t. 28: *Die Inventare der Nichtstaatlichen Archive Schlesiens*, *II. Kreis und Stadt Glogau*, opr. Konrad Wutke, Breslau 1915.
- t. 29: *Regesten zur schlesischen Geschichte, 1334 – 1337*, opr. Konrad Wutke, Erich Randt, Hans Bellee, Breslau 1923.
- t.30, *Regesten zur schlesischen Geschichte 1338-1342*, opr. Konrad Wutke, Erich Randt, cz. 1, Breslau 1925 i cz. 2, Breslau 1930.

- t. 32: *Die Inventare der Nichtstaatlichen Archive Schlesiens Kreis Sagan*, opr. Erich Graber, Breslau 1927.

Chrzanowski Tadeusz, *Płyty nagrobne z postaciami w XVI-XVIII wieku na Śląsku Opolskim*, „Rocznik Sztuki Śląskiej", t. 7, 1970, s. 75-105.

Chutkowski Janusz, Dymytryszyn Jerzy, *Herby Głogowa i księstwa głogowskiego*, Głogów 1992.

Ciesielski Henryk, *Dalków – Ewidencja Parku*, Biprozet, Wrocław 1978, nr rej. 361.

Ciesielski Henryk, Wrabec Hanna, *Katalog zabytkowych ogrodów i parków województwa legnickiego*, Państwowa Służba Ochrony Zabytków, Oddział Wojewódzki w Legnicy, Legnica 1997.

Cwynar Józef, *Kurów Wielki – ambona w kościele p.w. św. Jana Chrzciciela*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej", z. 21, Głogów 1994, s. 11-12.

Cwynar Józef, *Kurów Wielki – chrzcielnica w kościele parafialnym*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej" z. 23, Głogów 1994, s. 17-18.

Czapla Krzysztof, *Dziadoszanie plemię zamieszkujące ziemię głogowską w X wieku*, PWSZ, Głogów 2014.

Czapla Krzysztof, *Gostyń – grodzisko*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej", z. 4, 1993, s. 5-6.

Czapliński Marek, Kaszuba Elżbieta, Wąs Gabriela, Żerelik Rościsław, *Historia Śląska*, Wrocław 2002.

Damroth Konstantin, *Die älteren Ortsnamen Schlesiens, ihre Entstehung und Bedeutung : Mit einem Anhange über die schlesisch-polnischen Personennamen : Beiträge zur schlesischen Geschichte und Volkskunde*, Beuthen 1896.

Dorst Leonard, *Schlesisches Wappenbuch oder die Wappen des Adels im Souverainen Herzogthum Schlesien, der Grafschaft Glatz und der Oberlausitz*, t. 1-3, Goerlitz 1847.

Drobek Wiesław, *Rola miast zdegradowanych w sieci osadniczej Śląska*, Wyd. Instytut Śląski, Opole 1999.

Dudziński Paweł, *Alfabet heraldyczny*, Wyd. Diogenes, Warszawa 1997.

Dunckner Alexander, *Die Ländlichen Wohnsitze, Schlösser und Residenzen der Ritterschaftlichen Grundbesitzer in der Preussischen Monarchie nebst den Königlichen Familien-, Haus-Fideicommiss- und Schatull-Gütern in naturgetreuen, küstlerisch ausgeführten, farbigen Darstellungen nebst begleitendem*, wyd. 1857-1883, cz. I, karta: *Quaritz.*

Dymytryszyn Jerzy, *Dalków – wieża mieszkalna*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej", z. 17, Głogów 1994.

Dymytryszyn Jerzy, *Kartki z historii Ziemi Głogowskiej od XIII do XX wieku*, Stowarzyszenia Przyjaciół Muzeum i Historii Miasta Głogowa, Głogów 2013.

Einwohnerbuch für Stadt und Kreis, wyd. 26, Glogau 1943.

Fudalej Aleksander, *Pieczęcie księstw głogowskiego i żagańskiego*, Towarzystwo Przyjaciół Muzeum w Nowej Soli, Nowa Sól 1973.

Gumowski Marian, *Herby i pieczęcie miejscowości województwa śląskiego*, Katowice 1939.

Gut Paweł, *Pieczęcie sądów patrymonialnych w Prusach w XVIII-XIX wieku* [w:] *Wokół znaków i symboli. Herby, pieczęcie i monety na Pomorzu, Śląsku i Ziemi Lubuskiej do 1945 roku*, red. Agnieszka Chlebowska i Agnieszka Gut, Warszawa 2008, s. 79-90.

Haisig Marian, *Herb miasta Głogowa – jego geneza i symbolika*, [w:] *Ze studiów nad średniowiecznym Głogowem i Krosnem*, Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego, t. 7, z. 3, Zielona Góra 1970, s. 83-93.

Haisig Marian, *Śląsk w monetach, medalach i pieczęciach*, Wrocław 1951.

Harasimowicz Jan, *Treści i funkcje ideowe sztuki śląskiej Reformacji 1520-1650*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1986.

Harasimowicz Jan, *Mors janua vitae. Śląskie epitafia i nagrobki wieku reformacji*, Wrocław 1992.

Heimatkalender für den Stadt= und Landkreis Glogau 1942.

Hensel Witold, *Wstęp do studiów nad osadnictwem Wielkopolski wczesnohistorycznej*, Poznań 1948.

Hilczerówna Zofia, Urbańska-Łosińska Alina, *Rozwój terenów osadniczych u schyłku starożytności i we wczesnym średniowieczu w południowej części woj. zielonogórskiego* [w:] *Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą*, t. 2, Zielona Góra 1970, s. 49-114.

Historia Śląska, red. K. Maleczyński, PAN – Instytut Historii, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1960.

Hoffmann Hermann, *Führer zu schlesischen Kirchen*, nr 29: *Die katholischen Kirchen des Landkreises Glogau*, Breslau 1937.

Hoffmann Karl Gottlieb., *Geschichte von Schlesien aus der älteren Zeit auf unsere Tage*, t. 3, Schweidnitz 1828.

Hupp Otto, *Deutsche Ortswappen Preussen Provinz Niederschlesien*, Kaffee Hag company, Bremen 1925-1939.

Hupp Otto, *Die Wappen und Siegel der Deutschen Städte, Flecken und Dörfer*, Bd. I, H. 2: *Pommern, Posen und Schlesien*, Teil 3: *Schlesien. Regierungs-Bez. Liegnitz*, Keller, Frankfurt a/Main 1898.

Inwentaryzacja architektoniczno-konserwatorska gotyckiej wieży mieszkalnej w Dalkowie, pr. zb., Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu. Delegatura w Legnicy, Wrocław 1984.

Inwentaryzacja architektoniczno-konserwatorska Mauzoleum w Gaworzycach, Arpex, 1984.

Jacaszek Bogdan, *Średniowieczne murowane wieże mieszkalne na Śląsku*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo", z. 27, Toruń 1996, s. 8-21 i rys.

Jankowski Jerzy, *Gaworzyce – bunt chłopów*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej", z. 26, Głogów 1995, s. 7-8.

Jungnitz Josef, *Veröffentlichungen aus dem Fürstbischöflichen Diözesan-Archiven zu Breslau*, t. 3: *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Glogau*, Breslau 1907.

Kaczkowski Mieczysław, *Głogów i okolice. Informator historyczny i turystyczno-krajoznawczy*, Lubuskie Towarzystwo Kultury,, Zielona Góra 1967.

Kaczkowski Mieczysław, *Charakterystyka osadnictwa wczesnośredniowiecznego w rejonie Głogowa od połowy V do połowy XI wieku w świetle źródeł archeologicznych*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne", t. 2, Zielona Góra 1971, s. 5-37.

Kaczkowski Mieczysław, *Sprawozdanie powiatowego Konserwatora Zabytków w Głogowie*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne", t. 3, Zielona Góra 1972, s. 437-468.

Kajzer Leszek, *W sprawie genealogii wiejskiej siedziby obronnej w Polsce*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", R. XX, nr 3, 1972, s. 451-465.

Kalinowski Konstanty, *Rzeźba barokowa na Śląsku*, Warszawa 1986.

Kałuski Tomasz, Matejko Ilona, *Treści ideowe pieczęci parafii wiejskich na obszarze archidiakonatu głogowskiego /XVIII-XX w./* [w:] *Wieś w heraldyce i sfragistyce polskiej*, Warszawa 2012, s. 149-172.

Kałuski Tomasz, *Pieczęcie cechów na ziemiach Księstwa Głogowskiego do połowy XIX wieku. Geneza i symbolika*, Warszawa 2013.

Kałuski Tomasz, *Źródła do sfragistyki cechów na ziemiach Księstwa Głogowskiego do połowy XIX wieku w zasobie Archiwum Państwowego w Zielonej Górze* [w:] *Wokół znaków i symboli. Herby, pieczęcie i monety na Pomorzu, Śląsku i Ziemi Lubuskiej do 1945 roku*, red. Agnieszka Chlebowska i Agnieszka Gut, Warszawa 2008, s. 135-147.

Kapłon Marian, *Głogów i księstwo głogowskie w okresie średniowiecza. Genealogia Piastów głogowskich*, Głogów 2003.

Klopsch Christian David, *Geschichte des Geschlechts von Schönaich*, H. 3, Glogau 1853.

Kneschke Ernst Heinrich, *Neues Allgemeines Deutsches Adels-Lexicon*, t. 9, Leipzig 1870.

Knie Johan Georg, *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuss. Provinz Schlesien*, Breslau 1845.

Knoetel Paul, *Die Figurengrabmäler Schlesiens*, Kattowitz 1890.

Kolbe Emil, *Geschichte der Stadt Neustädtel unter Benutzung amtlicher und privater Quellen bearbeitet*, Neustädtel 1924.

Korta Wacław, *Historia Śląska do 1763 roku*, Warszawa 2003.

Kowalski Stanisław, *Prace konserwatorskie. Województwo zielonogórskie (1963-1973)*, „Ochrona Zabytków", t. 27: 1974, nr 4, s. 310-332.

Kowalski Stanisław, *Zabytki Środkowego Nadodrza. Katalog architektury i urbanistyki*, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, Zielona Góra 1976.

Krane Alfred Freiherr von, Hildebrandt Adolf Matthias, *Wappen= und Handbuch, des in Schlesien (einschliesslich der Oberlausitz) landgesessenen Adels*, Goerlitz 1901-1904.

Królak Adam, *Głogów i ziemia głogowska*, Sport i Turystyka, Warszawa 1954.

Kuczer Jarosław, Strzyżewski Wojciech, *Spisy dóbr ziemskich księstwa głogowskiego z lat 1671-1727*, Wyd. DiG, Warszawa 2007.

Kuczer Jarosław, *Szlachta w życiu społeczno-gospodarczym księstwa głogowskiego w epoce habsburskiej 1526 – 1740*, Zielona Góra 2007.

Kuczyński Stefan K., *Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje*, Warszawa 1993.

Kurzak Andrzej, *Kurów Wielki – płyta nagrobna Franciszka Karola Bronne*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej“, z. 26, Głogów 1995, s. 11-12.

Langenheim Kurt, *Der frühslawischer Burgwall von Gustau Kr. Glogau*, „Altschlesien“, cz. 8: 1939, s. 104-127.

Langenheim Kurt, *Ein wichtiger frühslawischer Siedlungsfund vom „Schmiedeberg" bei Gustau Kr. Glogau*, „Altschlesien“, cz. 7: 1938, z. 1 (1937 r.), s. 76-93.

Lodowski Jerzy, *Dolny Śląsk na początku średniowiecza (VI-X w.). Podstawy osadnicze i gospodarcze*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1980, s. 178-228.

Lompa Józef, *Dykcyonarzyk jeograficzny, czyli wyszczególnienie miast, wsi i mniejszych osad, jako też rzek i gór Szląska Pruskiego z dodatkami historycznemi*, rękopis sprzed 1863 r., patrz: Biblioteka Śląska w Katowicach, sygn. Rk. 27 IV

Luchs Hermann, *Schlesische Landes- und Städtewappen. Das Herzogtum Schlesien…* [w:] *Schlesiens Vorzeit*, t. 4, Breslau 1888.

Lutsch Hans, *Die Kunstdenkmäler des Reg.-Bezirks Liegnitz*, [z serii:] *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*, t. 3: Breslau 1891.

Łatwiński Jerzy, *Poznajemy Ojcowiznę. Wzgórza Dalkowskie…*, „Pionierzy" R. 8, 2003, nr 1, s. 28-31.

Łatwiński Jerzy, *Poznajemy Ojcowiznę. Wzgórza Dalkowskie…*, „Wędrujemy. Informator turystyczno-krajoznawczy", nr 20, 1997, s. 3-7.

Majewski Marcin, *Odciski stargardzkich pieczęci cechowych w Archiwum Książąt Szczecińskich* [w:] *Wokół znaków i symboli. Herby, pieczęcie i monety na Pomorzu, Śląsku i Ziemi Lubuskiej do 1945 roku*, red. Agnieszka Chlebowska i Agnieszka Gut, Warszawa 2008, s. 107-121.

Meyers Großes Konversations-Lexikon, t. 2, Leipzig 1905.

Miasta polskie w tysiącleciu, red. Mateusz Siuchniński, przy udziale Mariana Haisiga, Zygmunta Wdowiszewskiego i Mariana Gumowskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków, t. I: 1965 i t. II: 1967.

Michałkiewicz Stanisław, *Kilka epizodów z dziejów walk chłopskich na Śląsku w XVII i XVIII w.* [w:] *Szkice z dziejów Śląska*, red. Ewa Maleczyńska, Książka i Wiedza, t. 1, Warszawa 1955, s. 321-322.

Minsberg Ferdinand, *Geschichte der Stadt und Festung Gross-Glogau*, t. 2, Glogau 1853.

Möller Ernst v., *Schlesische Edicten-Sammlung enthaltend die noch anwendbaren provinziellen Gesetze und Verordnungen aus der Brachvogel'schen, der Arnold'schen und der Korn'schen Edicten=Sammlung*, Breslau 1866.

Moździoch Sławomir, *Miejsca centralne Polski wczesnopiastowskiej - organizacja przestrzeni we wczesnym średniowieczu jako źródło poznania systemu społeczno-gospodarczego* [w:] *Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie środkowej*, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Wrocław 1999, s. 21-52.

Mycielski Józef, *Pierwotne słowiańskie nazwiska miejscowości na Szlązku Pruskim*, Poznań 1900.

Narodowy Instytut Dziedzictwa, *Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków* - stan na 31.III.2015 r.

Nehmiz Hans, *Dorfgerichtssiegel aus dem Gebiet des ehemaligen Fürstentums Liegnitz*, „Mitteilungen des Geschichts- und Altertums-Vereins für die Stadt und Fürstentums Liegnitz“, Bd. 14, 1932-1933.

Nowack Alfons, *Führer durch das Erzbischöfliche Diozesanmuseum in Breslau*, Breslau 1932.

Ornamenta Silesiae. Tysiąc lat rzemiosła artystycznego na Śląsku, red. Maria Starzewska, Wrocław 2000.

Orzechowski Kazimierz, *Historia ustroju Śląska 1202-1740*, Wrocław 2005.

Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hogkammerarchiv, *Böhmische Gedenkbücher* (dalej: ÖS, FHA BH), t. 21 i 30

Otto August, *Die Geschichte Schlesiens von den ältesten bis die neuesten Zeiten*, Breslau 1833.

Pasterniak Wojciech, Szczegóła Hieronim, *Słownik nazw geograficznych Ziemi Lubuskiej - województwo zielonogórskie*, Lubuskie Towarzystwo Kultury, Zielona Góra 1963.

Pätzold Johannes, *Eine bemerkenswerte Vorratsgrube in Burgwallaniage auf dem Schiedeburg bei Gustau*, Kr. Glogau, *Altschlesische Blätter*, 1939, s. 61-65.

Podgórska Barbara, Podgórski Adam, *Wielka Księga Demonów Polskich. Leksykon i antologia demonologii ludowej*, Wydawnictwo KOS, Katowice 2005.

Pokora Jakub, *Sztuka w służbie reformacji. Śląskie ambony 1550-1650*, PWN, Warszawa 1982.

Hołowińska Zofia, *Gostyń* [w:] *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 2, 1964, s. 140.

Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2014 r., GUS, Warszawa 2014.

Rauer Karl Friedrich, *Alphabetischer Nachweis (Adressbuch) des in den Preussischen Staaten mit Rittergütern angesessenen Adels*, Berlin 1857.

Rejestr zabytków nieruchomych woj. dolnośląskiego, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa 2012.

Rokaszewicz Rafael, *Dalków - pałac*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej“, z. 27, Głogów 1995, s. 5-6.

Rokaszewicz Rafael, *Kłobuczyn - kościół p.w. św. Jadwigi Śląskiej*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej“, z. 20, Głogów 1994, s. 7-8.

Rospond Stanisław, *Mówią nazwy*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1976.

Rospond Stanisław, *Patronimiczne nazwy miejscowe na Śląsku*, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Wrocław 1964.

Rospond Stanisław, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1984.

Rzeźnik Paweł, *Paciorki szklane wczesnośredniowiecznego grodziska w Gostyniu na Dolnym Śląsku* [w:] *Kraje słowiańskie w wiekach średnich*, Poznań 1998, s. 380-391.

Rzeźnik Paweł, *Wznowienie badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Gostyniu, gm. Gaworzyce*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 39, Wrocław 1997, s. 263-286.

Sadowski Jerzy B., Łachowski Paweł, *Topolexikon. Zestawienie nazw miejscowości i jednostek toponomastycznych Ziemi Głogowskiej*, Towarzystwo Miłośników Głogowa, Głogów 1995 (opracowanie cyfrowe, plik PDF).

Sadowski Jerzy, *Kurów Wielki - kościół p.w. św. Jana Chrzciciela*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej“, z. 15, Głogów 1994, s. 15-16.

Saurma-Jeltsch Hugo, *Wappenbuch der schlesischen Stäedte und Stäedtel*, Berlin 1870.

Scheibler'sches Wappenbuch, *Schlesier* (część starsza z lat ok. 1450-1480).

Schematyzm diecezji zielonogórsko-gorzowskiej 1995, Kuria Diecezjalna w Zielonej Górze, Zielona Góra 1995.

Schlesisches Güter Adressbuch. Verzeichnis sämtlicher Rittergüter sowie der grössern Landgüter der Provinzen Nieder – und Oberschlesien, Breslau 1937.

Schmuckert Paul, *Zur 150 jährigen Jubelfeier der evangelischen Kirche in Dalkau 1745-1895*, Dalkau 1895.

Sczaniecki Michał, Korcz Władysław, *Dzieje Ziemi Lubuskiej w wypisach*, Warszawa 1960.

Seppelt Franz Xaver, *Real-Handbuch des Bistums Breslau*, t. 2, Breslau 1929.

Sękowski Roman, *Herbarz szlachty śląskiej*, t. 1, Katowice 2002; t. 2, Katowice 2003; t. 3, Katowice 2003; t. 4, Chorzów 2005.

Siebmacher Johann, *New Wapenbuch, Darinnen deß H. Röm. Reichs Teutscher Nation hoher Potentaten Fürsten, Herren, vnd Adelspersonen auch anderer Ständt vnd Stätte Wapen An der Zahl über 3320. beneben ihren Schilt und Helmkleinoten, mit besonderm Fleiß erkundiget, vnd vff Kupfferstück zum Druck verfertigt*, Bd. 1, Norimbergae 1605 [1612].

Sieledczyk Ryszard, *Gaworzyce – mauzoleum*, „Encyklopedia Ziemi Głogowskiej“, z. 14, 1994, s. 5-6.

Slavia Occidentalis, t. 8, Instytut Zachodnio-Słowiański przy Uniwersytecie Poznańskim, Poznań 1929

Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska: t. 2: C-E, pod red. Stanisława Rosponda i Henryka Borka, PWN, Warszawa-Wrocław 1985; t. 3: F-G, PWN, Stanisława Rosponda i Henryka Borka, Warszawa-Wrocław 1986; t. 5: Kl-Kos, pod red. Stanisławy Sochackiej, Instytut Śląski w Opolu, Opole 1991; t. 6: Kos-Lig, pod red. Stanisławy Sochackiej, Instytut Śląski w Opolu, Opole 1992.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. I-XIV i XVa-XVb, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski i Władysław Wawelski, Warszawa 1880-1904.

Spis miejscowości Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej, Wydawnictwo Komunikacji i Łączności, Warszawa 1967.

Stan i struktura w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 30 VI 2014 r., Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014.

Stanisław Kowalski, *Prace konserwatorskie. Województwo zielonogórskie (1963-1973)*, „Ochrona Zabytków“, t. 27: 1974, nr 4, s. 310-332.

Stosch Melchior Friedrich v., *Genealogia des Hoch-Gräflich Freyherrlich- und Hoch-Adelichen Geschlechts derer v. Stosch, zu Ehren und Gedächtniß... nebst d. darzu gehörigen Geschlechts-Taffeln u. nöthigen Kupffern*, t. 2, Breslau u.a. 1736.

Ströhl Hugo Gerard, *Deutsche Wappenrolle, Wappen von Deutschen Reiches und seiner Bundesstaaten*, Stuttgart 1897.

Ströhl Hugo Gerard, *Österreichisch-Ungarische Wappenrolle*, Vienna 1890.

Stronczyński Kazimierz, *Pomniki książęce Piastów lenników dawnej Polski w pieczęciach, budowlach, grobowcach i innych starożytnościach, zebrane i objaśnione*, Piotrków 1888.

Strzyżewski Wojciech, *Pieczęć szlachecka w księstwie głogowskim (XVI-XVIII w.)*, DiG, Warszawa 2009

Studium historyczno-stylistyczne wystroju kościoła w Kurowie Wielkim, Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, Wrocław 1977 (maszynopis).

Suchodolski Stanisław, *Orzeł czy paw? Jeszcze o denarze Bolesława Chrobrego z napisem PRINCES POLONIE* [w:] *Inter Orientem et Occidentem. Studia z dziejów Europy Środkowowschodniej ofiarowane Prof. Janowi Tyszkiewiczowi*, Wyd. DiG, Warszawa 2002, 153-170.

Śląsk w końcu XVIII wieku, t. 1, cz. 2: *Komentarz*, red. J. Janczak i T. Ładogórski, [w:] *Atlas Historyczny Polski*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.

Tiede Thomas Franz, *Die denkwürdigsten Jahrtage Schlesiens*, t. 4, Glatz 1802-1804.

Tureczek Marceli, *Campanae finitimaorum. Studium z dziejów ludwisarstwa na pograniczu śląsko-brandenbursko-pomorskim w XIII-XVIII w.* – habilitacja przygotowywana do druku [stan na 01.05.2015].

Tureczek Marceli, *Zabytkowe dzwony na Ziemi Lubuskiej : dokumentacja, ochrona, badania*, Arcanum, Międzyrzecz 2010.

Walkowiak Aleksander, *Organy w kościołach regionu głogowskiego i dekanatu wschowskiego*, Towarzystwo Ziemi Głogowskiej, Głogów 2002.

Weigel Johann A. V., *Geographische, naturhistorische und technologische Beschreibung des souverainen Herzogthums Schlesien*, t. 5: *Die Furstenthumer Liegnitz, Wolhlau und Glogau*, Himburgische Buchhandlung, Berlin 1802.

Werner Friedrich Bernhard, *Schlesische Bethäuser*, Teil I bis V, 1748-1752, reprint, Hildesheim 1989.

Wilpert Oskar, Kutzer Paul, *Die Wappen der oberschlesischen Landgemainden*, „Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins", Bd. 5-7, 1909-1911.

Wilpert Oskar, Kutzer Paul, *Die Wappen der schlesischen Landgemainden*, „Oberschlesische Heimat. Zeitschrift des Oberschlesischen Geschichtsvereins", Bd. 8-9, 1912-1913.

Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce, Ministerstwo AGTiOŚ, t. 2, Warszawa 1981.

Ziemia głogowska, pod red. Mieczysława Kaczkowskiego i Igora Gośko, Głogowskie Towarzystwo Kultury, Głogów 1974.

Zimmermann Friedrich Albert, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*, t. 10, Brieg 1791.

Żerelik Rościsław, *Pieczęcie wsi średzkiego lenna zamkowego z XVIII w.* [w:] *Wieś w heraldyce i sfragistyce polskiej*, Warszawa 2012, s. 13-20.

***

NETOGRAFIA (WWW) [dostęp: 01.05.2015]

http://cs.wikipedia.org/wiki/Pasionál_abatyše_Kunhuty

http://de.wikipedia.org/wiki/Kaffee_Hag

http://de.wikipedia.org/wiki/Kategorie:Schlesisches_Adelsgeschlecht

http://de.wikipedia.org/wiki/Wappen_Preußens

http://dolny-slask.org.pl

http://pb.pictures-bank.eu/index.php?action=przegladaj_zdjecie&id=15428&r {dzwon z Kłobuczyna}

http://pl.wikipedia.org/wiki/Cystersi#/media/File:Arms_of_Ordo_cisterciensis.svg

http://pl.wikipedia.org/wiki/Rezerwat_przyrody_Dalkowskie_Jary

http://pl.wikipedia.org/wiki/Gaworzyce_%28gmina%29

http://pl.wikipedia.org/wiki/Kategoria:święci_i_błogosławieni_na_herbach

http://pl.wikipedia.org/wiki/Wzgórza_Dalkowskie

http://wieza-mieszkalna.blogspot.com

http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,2886432.html#ixzz3bGsKrF7Z {dzwon z Kłobuczyna}

http://www.delcampe.net/page/item/id,226644235,var,Deutsche-Ortswappen-Preussen-Provinz-Niederschlesien--Kaffee-Hag--Otto-Hupp,language,G.html {znaczek z herbem Gaworzyc}

http://www.dokumentyslaska.pl/epitafia/miejscowosci/glogow%20kurow.html {epitafia w Kurowie Wielkim}

http://www.dzpk.pl/pl/parki-krajobrazowe/93-przemkowski-park-krajobrazowy.html

http://www.forum.zamki.pl

http://www.gaworzyce.com.pl

http://www.glogow.pl/ezg

http://www.glogow.pl/okolice

http://www.nid.pl

http://www.poczet.com

http://www.przemkow.pl/index.php/o-gminie/historia#herb_miasta_przemkow

http://www.veikkos.com/bibliodetails.php?II=101568 {znaczek z herbem Gaworzyc}

https://commons.wikimedia.org

https://pl-pl.facebook.com/GaworzyckiJarmarkKupiecki

Zbiory Emiliana Świebody z Głogowa [dostęp: 01.07.2015]

http://www.dziadoszyce.pun.pl/viewprintable.php?id=44